

FILOZOFIJA

Srednje splošno izobraževanje

Gimnazija

Gimnazija s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri

Gimnazija z italijanskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri

Dvojezična slovensko-madžarska gimnazija na narodno mešanem območju Prekmurja

Klasična gimnazija

Ekonomska gimnazija

Ekonomska gimnazija s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri

Tehniška gimnazija

Tehniška gimnazija s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri

Umetniška gimnazija

Umetniška gimnazija s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri

UČNI NAČRT Z DIDAKTIČNIMI PRIPOROČILI

IME PREDMETA: filozofija

Izobraževalni program gimnazije, izobraževalni program gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program gimnazije z italijanskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program dvojezične slovensko-madžarske gimnazije na narodno mešanem območju Prekmurja, izobraževalni program ekonomske gimnazije, izobraževalni program ekonomske gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program tehniške gimnazije, izobraževalni program tehniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program umetniške gimnazije - glasbena smer; modul A: glasbeni stavek, izobraževalni program umetniške gimnazije - glasbena smer; modul B: petje-instrument, izobraževalni program umetniške gimnazije - glasbena smer; modul C: jazz-zabavna glasba, izobraževalni program umetniške gimnazije - plesna smer; modul A: balet, izobraževalni program umetniške gimnazije - plesna smer; modul B: sodobni ples, izobraževalni program umetniške gimnazije - smer gledališče in film, izobraževalni program umetniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri - glasbena smer; modul A: glasbeni stavek, izobraževalni program umetniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri - glasbena smer; modul B: petje-instrument, izobraževalni program umetniške gimnazije - likovna smer in izobraževalni program umetniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri - likovna smer: obvezni predmet (70 ur)

maturitetni standard (280 ur)

Izobraževalni program klasične gimnazije:

obvezni predmet (105/175 ur)

maturitetni standard (280 ur)

PRIPRAVILA PREDMETNA KURIKULARNA KOMISIJA V SESTAVI:

mag. Sofija Baškarad, *Zavod RS za šolstvo*; dr. Miha Debenak, *Prva gimnazija Maribor*; Nina Miri Zalar, *Gimnazija Poljane*; dr. Smiljana Gartner, *Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta*; dr. Tomaž Grušovnik, *Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta*; dr. Marjan Šimenc, *Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Filozofska fakulteta*; mag. Marko Štempihar, *Gimnazija Bežigrad*; mag. Vasilij Štukelj Knežević, *Gimnazija Šiška*

JEZIKOVNI PREGLED: Mira Turk Škraba

OBLIKOVANJE: neAGENCIJA, digitalne preobrazbe, Katja Pirc, s. p.

IZDALA: Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje in Zavod RS za šolstvo

ZA MINISTRSTVO ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE: dr. Vinko Logaj

ZA ZAVOD RS ZA ŠOLSTVO: Jasna Rojc

Ljubljana, 2025

SPLETNA IZDAJA

DOSTOPNO NA POVEZAVI:

https://eportal.mss.edus.si/msswww/datoteke/ucni-nacrti/2026/un-dp-filozofija_gim-si-is-dv-kl-ek-ek_si-teh-teh_si-um-um_si.pdf

CIP

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID [247257091](#)

ISBN 978-961-03-1029-7 (Zavod RS za šolstvo, PDF)

BESEDILO O SEJI SS

Strokovni svet RS za splošno izobraževanje je na svoji 244. seji, dne 22. 5. 2025, določil učni načrt filozofija za izobraževalni program gimnazije, izobraževalni program gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program gimnazije z italijanskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program dvojezične slovensko-madžarske gimnazije na narodno mešanem območju Prekmurja, izobraževalni program klasične gimnazije, izobraževalni program ekonomske gimnazije, izobraževalni program ekonomske gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program tehniške gimnazije, izobraževalni program tehniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program umetniške gimnazije in izobraževalni program umetniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri.

Strokovni svet RS za splošno izobraževanje se je na svoji 244. seji, dne 22. 5. 2025, seznanil z didaktičnimi priporočili k učnemu načrtu filozofija za izobraževalni program gimnazije, izobraževalni program gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program gimnazije z italijanskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program dvojezične slovenskomadžarske gimnazije na narodno mešanem območju Prekmurja, izobraževalni program klasične gimnazije, izobraževalni program ekonomske gimnazije, izobraževalni program ekonomske gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri, izobraževalni program tehniške gimnazije, izobraževalni program tehniške gimnazije s

slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju v slovenski Istri,
izobraževalni program umetniške gimnazije in izobraževalni program
umetniške gimnazije s slovenskim učnim jezikom na narodno mešanem območju
v slovenski Istri.

PRIZNANJE AVTORSTVA – NEKOMERCIALNO – DELJENJE POD ENAKIMI POGOJI

**Prenova izobraževalnih programov s prenovo ključnih programskih dokumentov (kurikuluma za
vrtce, učnih načrtov ter katalogov znanj)**

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

KAKO SE ZNAJTI?

TIPIČNE STRANI

V dokumentu je za dijakinje in dijake, učiteljice in učitelje ipd. uporabljena moška slovnična oblika, ki velja enakovredno za oba spola.

Tema sporoča vsebinski okvir ali okvir predmetnospecifičnih zmožnosti, povezanih s cilji oz. skupinami ciljev: teme so predmetno specifične in lahko vključujejo vsebinske sklope in dejavnosti ter razvijajo veščine, zmožnosti in koncepte, ki naj bi jih dijaki izgrajevali in razvijali v procesu učenja.

Vrsta teme:
Obvezno
Izbirno
Maturitetno

Opis teme zajema ključne poudarke oz. koncepte kot okvir skupinam ciljev.

Dodatna pojasnila za temo lahko vsebujejo razlago o zasnovi teme, usmeritve in/ali navodila, ki se nanašajo na vsebino, vrsto teme, členitev teme, poimenovanje, trajanje, dejavnosti, izvedbo aktivnosti, učne pripomočke ... oz. karkoli, kar je pomembno za to temo.

IME TEME

OBVEZNO

OPIS TEME

Em fugiaspiduci sitet ut etur, in conest dipsum eosa nonsequam volorum, ommolor aut desequi duciist estrunda volorrest, sandeni maximin uscillab il magnam quiam quo con explacc ullaccum alisi quidell igendam, in repta dolupta volor sam, ut hilit laut faccumqui omnim ut doluptur, quam consequ atibus dolo dignate mporehent qui tem nonseque por aliquisimust que volestrum esed quibusdae milla conserf ernate dentiat.

Ma vellaut quatio rporrore voluptae cus et illent harum doluptatur, et quas molorporia doluptatis molum rae nos event, inullit incimaiozem fugiandantis et fugitisque maion ped quo odi beatur, sequi illisqui ipidel escim reprat.

DODATNA POJASNILA ZA TEMO

Ullatur sequo qui ut vellenderio. Re exceseq uiatur aturem eos millandio totaquis alibus iume voluptatia quis aut quamust iosant prestius, ut ommodigendis doluptaes dersped moluptae. Harum a volupta tiatur, ne veles quia voluptatia similic tatesequam, seque ventio. Hendis erum quissequo quist que con nulparum ut quuntemos et repro quod ma nimusa sae vellaut eum ulpari valent voluptu rempor a de omnimax impellu ptatiaecusa ducipsae aut evelles temolup tincil imporia simped et endes eum et molum que laborerat voluptiurem nempori bustio explabo rionsenet evenimin nis ex eum voluptam consed que volupid eliquibus, tetusda ntusam ellis ut archill uptiore rundiae nimusdam vel enit, optibea quiaspelitem lam alit re, omnis ab il mo dolupti commihi tionsequiam eicia dolo intur accusci musdaecatet faccatur? Sinctet latiam facescipsa

Ceria pa iumquam, exernam quaspis dit equasit, omnis quis aut apitassum coribusda invenih icatorum qui ut re perumquaepep quame moditatum ipient veligna tessint iaessum, optamus, testi sediasped moluptatem aperiam aut quodips usciate veribus.

Mi, asit volupta tuscil int aspel illit atur, eum idenist iorrum alit, nim re illitas ma nimi, iusclisita dolorrym volorepedio core, consequam quae. De nossiti officillate

Z oznako **SC** so označeni ključni cilji posameznih področij skupnih ciljev. Številčni zapis pri oznaki skupnih ciljev se navezuje na preglednico s skupnimi cilji.

27. 2. 2025 /// 15:45

IME SKUPINE CILJEV

CILJI

Z oznako **O** so označeni obvezni cilji.

Z ležečim tiskom in oznako **I** so označeni izbirni cilji.

- O:** Et plabo. Nam eum fuga. Et explat. Xerro et aut que nihicia doloribus, velisci tatur
I: *Que ommodic aboribust, tesequae nimaionseni arum audit minusda dolum, si venimil itatat. Estinve litatem ut adit quid qui.* **SC** (2.2.2.1)
I: *Quia voluptatur aut od minverum, quas ilis et mint, eature rehenit magnatur aut exceaquam reiunt et omnis nobit vero excepel in nimagmam quat officiam que plaborpore ne culpa eum dolore aut aspicias sanihil moditam re pelias ne veri reperferes solos dolorum, quidit ad qui dolorerun.*
O: Ibus nis auda vendio venis saperum atem quiant aut pre comniscia num at is quoditi ne estinve litatem venis saperum atem quiant. **SC** (1.3.4.2 | 2.1.1.1 | 2.1.2.1 | 2.2.1.1 | 2.2.1.2 | 3.1.3.1 | 5.1.2.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak

S krepko označenim besedilom so izpostavljeni **minimalni standardi znanja**.

Z ležečim besedilom so označeni izbirni standardi oz. standardi znanja, ki izhajajo iz izbirnih ciljev.

Dodatne pisave in oznake pri standardih so opredeljene v obvezujočih navodilih za učitelja (npr. podčrtani, M, PTI itd.)

- Obisquamet faccab incium repenam id quist plita nume con nonectem sit volentis etur sanda de velictorrum quasimus mo mi.
- Ilcillabo. Bor as plibusc ipidesequat latia cuptatu repeliam.
- Et ommo commolo ratatur saepedit essunt que parit, expelliquam rem simos con es est volorrum quae. Aximintios et faccae. Inciet, ommolo con commoluptas aut vidusci enient.**
- Ut fuga. Nemperum fuga.**
- Ma vellaut quiatio rporore voluptae cus et illent harum doluptatur, et quas
- Omnim ut doluptur, quam consequi.
- Obisquamet faccab incium repenam id quist plita nume con nonectem sit volentis etur sanda de velictorrum quasimus mo mi.*
- Ilcillabo. Bor as plibusc ipidesequat latia cuptatu repeliam.*
- Et ommo commolo ratatur saepedit essunt que parit, expelliquam rem simos con es est volorrum quae. Aximintios et faccae. Inciet, ommolo con commoluptas aut vidusci enient.
- Ut fuga. Nemperum fuga.*

TERMINI:

☐ laborerat voluptiurem	☐ veligna tessint	☐ laborerat voluptiurem	☐ veligna tessint
☐ veligna tessint	☐ laborerat voluptiurem	☐ veligna tessint	

Pojmi, ki jih dijak mora poznati oz. razumeti (in/ali znati smiselno uporabljati), lahko pa so navedeni tudi priporočeni pojmi. Nabor (strokovnih) terminov zaokrožuje in dopolnjuje posamezno temo, predstavlja pa informacijo učitelju pri načrtovanju vzgojno-izobraževalnega dela. Namenjen je navedbi terminologije, ki jo na področju določene teme v določenem obdobju izobraževalne vertikale usvojijo dijaki.

VIRI IN LITERATURA PO POGLAVJIH

Viri in literatura,
ki so vključeni v
posamezno temo.

NASLOV TEME

- » Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Morbi eget ante eget ante hendrerit convallis vitae et purus. Donec euismod dolor sed neque condimentum, at sodales enim interdum. <https://lorem.ipsum.com/mubis/link/n0n2c3c>

NASLOV SKUPINE CILJEV

- » Etiam, M. (2019). Eget laoreet ipsum. Nulla facilisi.
- » Parum, V. (2025). Sequi blaboreet quosam. Seque cus.
- » Morbi P. (2007). Sed ac arcu id velit facilisis aliquet. Nec tincidunt.
- » Eget O. (2010). Vestibulum vitae massa eget orci condimentum fringilla a ac turpis. Nulla et tempus nunc, vitae scelerisque tellus. Sed in tempus mi, a aliquet quam. Integer ut euismod eros, vel pretium mi. Maecenas sollicitudin.
- » Nunc N. (2023). Morbi suscipit ante quis viverra sollicitudin. Aenean ultricies.
- » Nunc N., Ante A., Sem S. (2015). Nullam congue eleifend magna in venenatis. Ut consectetur quis magna vitae sodales. Morbi placerat: <https://lorem.ipsum.com/mubis/link/n0n2c3c>
- » Sed A. (2024). Ut aliquet aliquam urna eget laoreet. Fusce hendrerit dolor id mauris convallis, at accumsan lectus fermentum. Nunc bibendum quam et nibh elementum consectetur.

NASLOV SKUPINE CILJEV

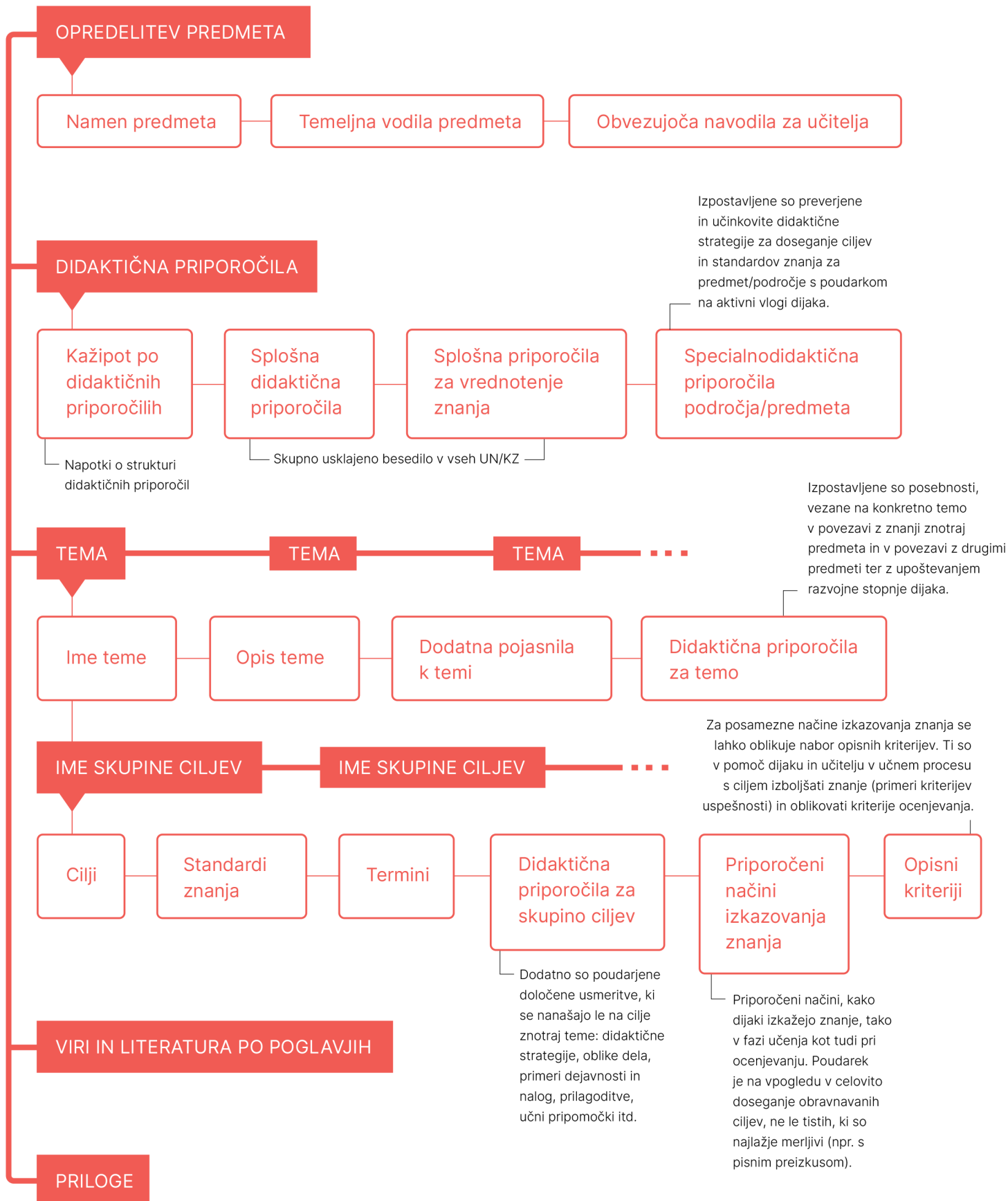
- » Vestibulum vitae massa eget orci condimentum fringilla, <https://lorem.ipsum.com/mubis/link/n0n2c3c>
- » Nunc F.: Vivamus quis tortor et ipsum tempor laoreet id quis nunc. Phasellus quis sagittis ligula.
- » Redaktion, 2018. Morbi placerat: <https://lorem.ipsum.com/mubis/link/n0n2c3c>

Viri in literatura, ki so vključeni
v posamezno skupino ciljev.

Hiperpovezava
do zunanjega vira

KAKO SE ZNAJTI?

STRUKTURA UČNEGA NAČRTA Z DIDAKTIČNIMI PRIPOROČILI

KAZALO

OPREDELITEV PREDMETA..... 11

Namen predmeta..... 11

Temeljna vodila predmeta 11

Obvezujoča navodila za učitelje 12

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA 13

Kažipot po didaktičnih priporočilih 13

Splošna didaktična priporočila 13

Splošna priporočila za vrednotenje znanja ... 15

Specialnodidaktična priporočila
področja/predmeta 16

TEME, CILJI, STANDARDI ZNANJA..... 19

1. MODUL A – SPLOŠNA IN STROKOVNA GIMNAZIJA..... 20

1.1 UVOD V FILOZOFIJO IN FILOZOFIRANJE 21

1.2 UVOD V ARGUMENTACIJO IN LOGIKO 24

1.3 SPOZNAVANJE IN VEDNOST 27

1.4 ETIKA..... 33

1.5 IZBIRNA FILOZOFSKA TEMA 37

1.5.1 POLITIČNA FILOZOFIJA 38

1.5.2 FILOZOFIJA RELIGIJE 41

1.5.3 FILOZOFIJA UMETNOSTI..... 44

1.5.4 FILOZOFIJA ŠPORTA..... 47

1.5.5 OSNOVE LOGIKE IN ARGUMENTACIJE 51

1.5.6 VPRAŠANJE STVARNOSTI 53

1.5.7 APLIKATIVNA ETIKA 57

2. MODUL B – KLASIČNA GIMNAZIJA 62

2.1 ANTIČNA FILOZOFIJA 63

2.2 IZBIRNA FILOZOFSKA TEMA 68

2.2.1 ANTIČNA POLITIČNA FILOZOFIJA 69

2.2.2 FILOZOFIJA UMETNOSTI V ANTIKI..... 72

2.2.3 FILOZOFSKA KOZMOLOGIJA V ANTIKI..... 75

2.2.4 ANTIČNA FILOZOFIJA RELIGIJE..... 79

2.2.5 ANALIZA IZVIRNEGA DELA 82

3. MODUL C – IZBIRNI MODUL 84

3.1 OBRAVNAVA IZBRANEGA FILOZOFskega BESEDILA 85

3.1.1 PLATON: DRŽAVA 88

3.1.2 ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA 94

3.1.3 RENÉ DESCARTES: MEDITACIJE O PRVI
FILOZOFIJI..... 98

3.1.4 FRIEDRICH NIETZSCHE: H GENEALOGIJI
MORALE 102

3.1.5 HANNAH ARENDT: VITA ACTIVA 106

3.2. OBRAVNAVA IZBRANE FILOZOFske TEME 109

3.2.1 VPRAŠANJE STVARNOSTI 112

3.2.2 VPRAŠANJE SPOZNAVANJA 115

3.2.3 POSAMEZNIK IN SKUPNOST 121

3.2.4 RELIGIJA IN FILOZOFIJA 126

3.2.5 VPRAŠANJE MORALE 132

3.3 SEMINARSKA NALOGA..... 137

VIRI IN LITERATURA PO POGLAVJIH ... 139

Didaktična priporočila..... 139

1.1 Uvod v filozofijo in filozofiranje 139

1.2 Uvod v argumentacijo in logiko 139

1.3 Spoznavanje in vednost 140

1.4 Etika 140

1.5.1 Politična filozofija 140

1.5.3 Filozofija umetnosti..... 141

1.5.4 Filozofija športa..... 141

1.5.5 Osnove logike in argumentacije..... 141

1.5.6 Vprašanje stvarnosti 141

1.5.7 Aplikativna etika 142

2.1 Antična filozofija 142

2.2.1 Antična politična filozofija 142

2.2.2 Filozofija umetnosti v antiki..... 143

2.2.3 Filozofska kozmologija v antiki 143

2.2.4 Antična filozofija religije 144

2.2.5 Analiza izvirnega dela 144

3.1 Obravnava izbranega filozofskega besedila	144
3.1.1 Platon: Država	144
3.1.2 Aristotel: Nikomahova etika	145
3.1.3 René Descartes: Meditacije o prvi filozofiji.....	145
3.1.4 Friedrich Nietzsche: H genealogiji morale	146
3.1.5 Hannah Arendt: Vita activa	146
3.2.3 Posameznik in skupnost	146
3.2.4 Religija in filozofija	147
3.2.5 Vprašanje morale	148
PRILOGE	149

OPREDELITEV PREDMETA

NAMEN PREDMETA

Filozofija je bila v antični Grčiji poznana kot ljubezen do modrosti, že od njenih začetkov je zanjo zato značilno čudenje oziroma radovednost, ki se kaže v zastavljanju vprašanj o svetu, človeku in njegovem položaju v svetu. Filozofija je bila temelj novoveške znanosti in znanstvenega mišljenja, danes pa se kot humanistična veda sistematično in kritično sprašuje o naravi stvarnosti, smislu življenja, pristnosti posameznikovega bivanja, pa tudi o temeljih spoznanja, pravičnem in dobrem ravnanju, ustreznosti političnih ureditev, pravilih sklepanja in razmišljanja ter lepoti in naravi umetnosti itd.

Filozofiranje je živa misel, ki posamezniku omogoča, da premisli lastna mnenja in stališča okolice ter reflektira svoje izkustvo. Ta radikalna, poglobljena kritičnost, ki skuša misliti tudi temelje, ki so navadno sprejeti kot samoumevni, omogoča preudarno razsojanje in delovanje, ki je temelj avtonomije posameznika v demokratični družbi. Pouk filozofije zato zajema refleksijo o osebnih bivanjskih problemih in iskanje lastnega glasu ob soočanju s filozofsko tradicijo, kar samostojni razmislek dijakov umešča v tisočletno zgodovino človeškega iskanja odgovorov na temeljna filozofska vprašanja. Dijaki pri pouku filozofije tako razvijajo odgovornost in avtonomijo ter številne intelektualne veščine, med njimi kritično mišljenje, ustvarjalnost, etično in trajnostno razmišljanje, jezikovno sporazumevanje in bralno razumevanje, sodelovalno, sistemsko in raziskovalno mišljenje ter druge ključne sposobnosti, ki prispevajo k dobrobiti posameznika in družbe. Odprtost duha in intelektualna svoboda, ki ju spodbuja filozofija, sta bistvena za odprto in miroljubno demokratično družbo.

TEMELJNA VODILA PREDMETA

Učni načrt je sestavljen iz treh modulov.

	Teme
Modul A – splošna in strokovna gimnazija	Uvod v filozofijo in filozofiranje Uvod v argumentacijo in logiko Spoznanje in vednost Etika Izbirna filozofska tema
Modul B – klasična gimnazija	Teme iz modula A Antična filozofija Izbirna filozofska tema
Modul C – izbirni modul	Obravnava izbranega filozofskega besedila Obravnava izbrane filozofske teme Seminarska naloga

Učni načrt vključuje obvezne in izbirne filozofske teme.

Izbirne teme omogočajo večjo prilagodljivost pouka interesom, predznanju in zmožnostim dijakov. Učitelj skupaj z dijaki izbere eno od navedenih in jo smiselno obravnava. Temelji izbire so interesi učitelja in dijakov; v strokovnih gimnazijah se bo izbirna tema tako večinoma ujemala z obarvanostjo gimnazijskega programa (v umetniških gimnazijah bo, denimo, največkrat s področja estetike).

Znotraj posamezne teme so lahko cilji razdeljeni na obvezne in izbirne. Slednji omogočajo razširitev, poglobitev ali nadgradnjo znanja. Če je znotraj izbrane teme ponujenih več izbirnih ciljev, naj učitelj izbere le enega, glede na učne cilje, zanimanje in zmožnosti dijakov.

Pouk filozofije poteka običajno v šolskih klopeh, ni pa nujno, da je vselej tako. Vsebine je mogoče obogatiti tudi z ekskurzijami, obiski muzejskih zbirk in razstav, ateljejev, arheoloških najdišč, filmskih in gledaliških predstav, različnih strokovnih predavanj itd., da bi bila filozofija živ dialog o kulturi, politiki, umetnosti, zgodovini in drugih vsebinah, ki jih najlažje predstavimo in premislimo na poti. Tak pristop lahko dopolnjuje običajno delo v šoli, poudari pa tudi, da filozofija ni zgolj specializirana akademska dejavnost, temveč predvsem napor človeštva, da bi mislilo in osmislilo svet, v katerem živimo.

Priporočljivo je, da učitelji pri pouku filozofije ustvarjajo priložnosti za aktivno sodelovanje dijakov.

Pouk naj bo organiziran tako, da spodbuja kritično mišljenje, analizo in argumentacijo. Pouk naj vključuje dialoško razsežnost in odpira prostor, v katerem je mogoče slišati glasove dijakov. V tem prostoru lahko dijaki oblikujejo tudi svoja vprašanja in odgovore, in lahko skupaj premislijo, kako jih razumeti.

Skozi vse leto se pogloblja vednost o posameznih temah, učitelji pa dijake spodbujajo, da med sabo povezujejo različne teme in znanja, zaradi česar je moč različne teme (cilje, standarde) iz učnega načrta obravnavati tudi sočasno in v medsebojni navezavi, zato predlagana struktura služi zgolj za orientacijo. Učitelji naj dijake spodbujajo k inovativnemu in ustvarjalnemu razmišljanju. Pouk naj obravnava tudi vprašanja, ki zahtevajo izvirne rešitve, omogočajo alternativne poglede in ustvarjalno uporabo filozofskih konceptov. Vse to pa je mogoče, če spodbujamo dijake, da mislijo svet, v katerem živijo.

OBVEZUJOČA NAVODILA ZA UČITELJE

V učnem načrtu so zapisani standardi in minimalni standardi, v katerih je zapisana vsebina, ki jo morajo dijaki pri pouku usvojiti. Učitelj naj ima pri tem v mislih, da zapisani standardi ne predstavljajo snovi, ki naj bi jo potem dijaki na preizkusih znanja reproducirali, ampak so zapisani standardi namenjeni doseganju končnega cilja pouka filozofije, ki je samostojno mišljenje dijakov. Standardi so zapisani v določenem zaporedju, ki pa to zaporedje ne predstavlja edinega možnega načina, kako strukturirati pouk. Prav tako v učnem načrtu navedene vsebine ne pomenijo, da v obravnavo ni mogoče pritegniti tudi vsebin, ki jih učni načrt ne navaja, če pomagajo pri doseganju ciljev pouka filozofije. Pomembno je namreč, da so učni cilji doseženi, medtem ko so glede zgradbe pouka odpirajo različne možnosti. Učiteljevi presoji je tako prepuščeno, kako bo posamezne cilje realiziral. Še posebno procesne cilje bi bilo težko v celoti realizirati v enem samem sklopu, saj zahtevajo daljše časovno obdobje in obravnavo v različnih kontekstih.

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA

KAŽIPOT PO DIDAKTIČNIH PRIPOROČILIH

Razdelka *Kažipot po didaktičnih priporočilih*, *Splošna didaktična priporočila* in *Splošna priporočila za vrednotenje znanja* je pripravil Zavod RS za šolstvo.

Didaktična priporočila prinašajo učiteljem napotke za uresničevanje učnega načrta predmeta v pedagoškem procesu. Zastavljena so večplastno, na več ravneh (od splošnega h konkretnemu), ki se medsebojno prepletajo in dopolnjujejo.

- » Razdelka **Splošna didaktična priporočila** in **Splošna priporočila za vrednotenje znanja** vključujeta krovne usmeritve za načrtovanje, poučevanje in vrednotenje znanja, ki veljajo za vse predmete po celotni izobraževalni vertikali. Besedilo v teh dveh razdelkih je nastalo na podlagi *Usmeritev za pripravo didaktičnih priporočil k učnim načrtom za osnovne šole in srednje šole* (<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/3ladrdr>) ter *Izhodišč za prenovo učnih načrtov v osnovni šoli in gimnaziji* (<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/plw0909>) in je v vseh učnih načrtih enako.
- » Razdelek **Specialnodidaktična priporočila področja/predmeta** vključuje tista didaktična priporočila, ki se navezujejo na področje/predmet kot celoto. Zajeti so didaktični pristopi in strategije, ki so posebej priporočeni in značilni za predmet glede na njegovo naravo in specifične.

Učni načrt posameznega predmeta je členjen na *teme*, vsaka tema pa se lahko nadalje členi na *skupine ciljev*.

- » Razdelka **Didaktična priporočila za temo** in **Didaktična priporočila za skupino ciljev** vključujeta konkretne in specifične napotke, ki se nanašajo na poučevanje določene teme oz. skupine ciljev znotraj teme. Na tem mestu so izpostavljene preverjene in učinkovite didaktične strategije za poučevanje posamezne teme ob upoštevanju značilnosti in vidikov znanja, starosti dijakov, predznanja, povezanosti znanja z drugimi predmeti/področji ipd. Na tej ravni so usmeritve lahko konkretizirane tudi s primeri izpeljave oz. učnimi scenariji.

Didaktična priporočila na ravni skupine ciljev zaokrožujeta razdelka **Priporočeni načini izkazovanja znanja** in **Opisni kriteriji**, ki vključujeta napotke za vrednotenje znanja (spremljanje, preverjanje, ocenjevanje) znotraj posamezne teme oz. skupine ciljev.

SPLOŠNA DIDAKTIČNA PRIPOROČILA

Učitelj si za uresničitev ciljev učnega načrta, kakovostno učenje ter optimalni psihofizični razvoj dijakov prizadeva zagotoviti varno in spodbudno učno okolje. V ta namen pri poučevanju uporablja raznolike

didaktične strategije, ki vključujejo učne oblike, metode, tehnike, učna sredstva in gradiva, s katerimi dijakom omogoča aktivno sodelovanje pri pouku, pa tudi samostojno učenje. Izbira jih premišljeno, glede na namen in naravo učnih ciljev ter glede na učne in druge, za učenje pomembne značilnosti posameznega dijaka, učne skupine ali oddelka.

Varno in spodbudno učno okolje učitelj zagotavlja tako, da:

- » spodbuja medsebojno sprejemanje, sodelovanje, čustveno in socialno podporo;
- » neguje vedoželjnost, spodbuja interes in motivacijo za učenje, podpira razvoj različnih talentov in potencialov;
- » dijake aktivno vključuje v načrtovanje učenja;
- » kakovostno poučuje in organizira samostojno učenje (individualno, v parih, skupinsko) ob različni stopnji vodenja in spodbujanja;
- » dijakom omogoča medsebojno izmenjavo znanja in izkušenj, podporo in sodelovanje;
- » prepozna in pri poučevanju upošteva predznanje, skupne in individualne učne, socialne, čustvene, (med)kulturne, telesne in druge potrebe dijakov;
- » dijakom postavlja ustrezno zahtevne učne izzive in si prizadeva za njihov napredek;
- » pri dijakih stalno preverja razumevanje, spodbuja ozaveščanje in usmerjanje procesa lastnega učenja;
- » proces poučevanja prilagaja ugotovitvam sprotne spremljanja in preverjanja dosežkov dijakov;
- » omogoča povezovanje ter nadgrajevanje znanja znotraj predmeta, med predmeti in predmetnimi področji;
- » poučuje in organizira samostojno učenje v različnih učnih okoljih (tudi virtualnih, zunaj učilnic), ob uporabi avtentičnih učnih virov in reševanju relevantnih življenjskih problemov in situacij;
- » ob doseganju predmetnih uresničuje tudi skupne cilje različnih področij (jezik, državljanstvo, kultura in umetnost; trajnostni razvoj; zdravje in dobrobit; digitalna kompetentnost; podjetnost).

Učitelj pri uresničevanju ciljev in standardov znanja učnega načrta dijakom omogoči prepoznavanje in razumevanje:

- » smisla oz. namena učenja (kaj se bodo učili in čemu);
- » uspešnosti lastnega učenja oz. napredka (kako in na temelju česa bodo vedeli, da so pri učenju uspešni in so dosegli cilj);
- » pomena različnih dokazov o učenju in znanju;
- » vloge povratne informacije za stalno izboljševanje ter krepitev občutka »zmorem«;
- » pomena medvrstniškega učenja in vrstniške povratne informacije.

Za doseganje celostnega in poglobljenega znanja učitelj načrtuje raznolike predmetne ali medpredmetne učne izzive, ki spodbujajo dijake k aktivnemu raziskovanju, preizkušanju, primerjanju, analiziranju, argumentiranju,

reševanju avtentičnih problemov, izmenjavi izkušenj in povratnih informacij. Ob tem nadgrajujejo znanje ter razvijajo ustvarjalnost, inovativnost, kritično mišljenje in druge prečne veščine. Zato učitelj, kadar je mogoče, izvaja projektni, problemski, raziskovalni, eksperimentalni, izkustveni ali praktični pouk in uporablja temu primerne učne metode, pripomočke, gradiva in digitalno tehnologijo.

Učitelj upošteva raznolike zmožnosti in potrebe dijakov v okviru notranje diferenciacije in individualizacije pouka ter personalizacije učenja s prilagoditvami, ki obsegajo:

- » učno okolje z izbiro ustreznih didaktičnih strategij, učnih dejavnosti in oblik;
- » obsežnost, zahtevnost in kompleksnost učnih ciljev;
- » raznovrstnost in tempo učenja;
- » načine izkazovanja znanja, pričakovane rezultate ali dosežke.

Učitelj smiselno upošteva načelo diferenciacije in individualizacije tudi pri načrtovanju domačega dela dijakov, ki naj bo osmišljeno in raznoliko, namenjeno utrjevanju znanja in pripravi na nadaljnje učenje.

Individualizacija pouka in personalizirano učenje sta pomembna za razvijanje talentov in potencialov nadarjenih dijakov. Še posebej pa sta pomembna za razvoj, uspešno učenje ter enakovredno in aktivno vključenost dijakov s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami, z učnimi težavami, dvojno izjemnih, priseljencev ter dijakov iz manj spodbudnega družinskega okolja. Z individualiziranimi pristopi preko inkluzivne poučevalne prakse učitelj odkriva in zmanjšuje ovire, ki dijakom iz teh skupin onemogočajo optimalno učenje, razvoj in izkazovanje znanja, ter uresničuje v individualiziranih programih in v drugih individualiziranih načrtih načrtovane prilagoditve vzgojno-izobraževalnega procesa za dijake iz specifičnih skupin.

SPLOŠNA PRIPOROČILA ZA VREDNOTENJE ZNANJA

Vrednotenje znanja razumemo kot ugotavljanje znanja dijakov skozi celoten učni proces, tako pri spremljanju in preverjanju (ugotavljanje predznanja in znanja dijaka na vseh stopnjah učenja) kot tudi pri ocenjevanju znanja.

V prvi fazi učitelj kontinuirano spremlja in podpira učenje, preverja znanje vsakega dijaka, mu nudi kakovostne povratne informacije in ob tem ustrezno prilagaja lastno poučevanje. Pred začetkom učnega procesa učitelj najprej aktivira in ugotavlja dijakovo predznanje in ugotovitve uporabi pri načrtovanju pouka. Med učnim procesom sproti preverja doseganje ciljev pouka in standardov znanja ter spremlja in ugotavlja napredek dijaka. V tej fazi učitelj znanja ne ocenjuje, pač pa na osnovi ugotovitev sproti prilagaja in izvaja dejavnosti v podporo in spodbudo učenju (npr. dodatne dejavnosti za utrjevanje znanja, prilagoditve načrtovanih dejavnosti in nalog glede na zmožnosti in potrebe posameznih dijakov ali skupine).

Učitelj pripomore k večji kakovosti pouka in učenja, tako da:

- » sistematično, kontinuirano in načrtno pridobiva informacije o tem, kako dijak dosega učne cilje in usvaja standarde znanja;
- » ugotavlja in spodbuja razvoj raznolikega znanja – ne le vsebinskega, temveč tudi procesnega (tj. spretnosti in veščin), spremlja in spodbuja pa tudi razvijanje odnosnega znanja;

- » spodbuja dijaka, da dosega cilje na različnih taksonomskih ravneh oz. izkazuje znanje na različnih ravneh zahtevnosti;
- » spodbuja uporabo znanja za reševanje problemov, sklepanje, analiziranje, vrednotenje, argumentiranje itn.;
- » je naravnani na ugotavljanje napredka in dosežkov, pri čemer razume, da so pomanjkljivosti in napake zlasti priložnosti za nadaljnje učenje;
- » ugotavlja in analizira dijakovo razumevanje ter odpravlja vzroke za nerazumevanje in napačne predstave;
- » dijaka spodbuja in ga vključuje v premisleke o namenih učenja in kriterijih uspešnosti, po katerih vrednoti lastno učno uspešnost (samovrednotenje) in uspešnost vrstnikov (vrstniško vrednotenje);
- » dijaku sproti podaja kakovostne povratne informacije, ki vključujejo usmeritve za nadaljnje učenje.

Ko so dejavnosti prve faze (spremljanje in preverjanje znanja) ustrezno izpeljane, sledi druga faza, ocenjevanje znanja. Pri tem učitelj dijaku omogoči, da lahko v čim večji meri izkaže usvojeno znanje. To doseže tako, da ocenjuje znanje na različne načine, ki jih je dijak spoznal v procesu učenja. Pri tem upošteva potrebe dijaka, ki za uspešno učenje in izkazovanje znanja potrebuje prilagoditve.

Učitelj lahko ocenjuje samo znanje, ki je v učnem načrtu določeno s standardi znanja. Predmet ocenjevanja znanja niso vsi učni cilji, saj vsak cilj nima z njim povezanega specifičnega standarda znanja. Učitelj ne ocenjuje stališč, vrednot, navad, socialnih in čustvenih veščin ipd., čeprav so te zajete v ciljnih učnega načrta in jih učitelj pri dijaku sistematično spodbuja, razvija in v okviru prve faze tudi spremlja.

Na podlagi standardov znanja in kriterijev uspešnosti učitelj, tudi v sodelovanju z drugimi učitelji, pripravi kriterije ocenjevanja in opisnike ter jih na ustrezen način predstavi dijaku. Če dijak v procesu učenja razume in uporablja kriterije uspešnosti, bo lažje razumel kriterije ocenjevanja. Ugotovitve o doseganju standardov znanja, ki temeljijo na kriterijih ocenjevanja in opisnikih, se izrazijo v obliki ocene.

Učitelj z raznolikimi načini ocenjevanja omogoči izkazovanje raznolikega znanja (védenje, spretnosti, veščine) na različnih ravneh. Zato poleg pisnih preizkusov znanja in ustnih odgovorov ocenjuje izdelke (pisne, likovne, tehnične, praktične in druge za predmet specifične) in izvedbo dejavnosti (govorne, gibalne, umetniške, eksperimentalne, praktične, multimedijske, demonstracije, nastope in druge za predmet specifične), s katerimi dijak izkaže svoje znanje.

SPECIALNODIDAKTIČNA PRIPOROČILA PODROČJA/PREDMETA

Učitelji naj po lastni presoji izbirajo za dano situacijo primerne metode poučevanja, vendar naj se odločijo za tiste, ki dijake najbolj spodbujajo k dejavnemu sodelovanju, saj je to najkrajša in najlažja pot do uresničitve ciljev predmeta. Zato opozarjamo na tri metode: dialog, branje filozofskih besedil, pisanje.

Razlaga

Splošni napotek glede pomena učiteljeve razlage: učitelji pri pouku opravljajo več različnih vlog in ena od teh je tudi razlaga snovi. Razlaganje snovi, pri kateri učitelj pred dijaki nastopa frontalno, in dialoški pristop k poučevanju se med sabo ne izključujeta, kajti razlaga pri filozofiji ni mišljena kot učiteljevo predajanje informacij dijakom (kot dajanje odgovorov na filozofska vprašanja). Učitelj z razlago dijakom pomaga poglobljeno razumeti filozofske perspektive, da jih bodo dijaki dobro razumeli in lažje poglobljeno premislili. Pri razlagi naj se učitelj navezuje na izkustvo dijakov in upošteva njihovo perspektivo; dijake naj tudi spodbuja k skupnemu razmisleku o povedanemu, še posebno pa naj opozori na tista mesta, ki ponujajo možnost za evalvacijo in kritični premislek o filozofskih idejah. Seveda pa to ne pomeni, da je možno kritično misliti samo o teh mestih, ampak naj učiteljevo izvajanje služi kot zgled filozofskega dialoga z idejami iz zgodovine filozofije. Pri tem naj upošteva, da je kritični razmislek zares smislen samo, če je vpet v proces spoznavanja, poglobljenega razumevanja in uporabljanja filozofskih teorij pri razumevanju sveta, v katerem dijaki živijo.

Dialog

Filozofija je praksa, ki pri iskanju resnice vnaprej ne izključuje nobene ideje, zato je vodilo pouka *dialog*, ki si prizadeva definirati uporabljene pojme in preveriti veljavnost poti razmišljanja. Dialog se nanaša tako na odnos do obravnavane tematike kot na vključenost dijakov in njihovega izkustva v pouk. Dialog tako poteka med učiteljem, filozofijo in dijaki, pa tudi med samimi dijaki.

Branje filozofskih besedil

Ponovni premislek tistega, kar so filozofi že mislili, je najlažji ob *branju filozofskih besedil*, zato naj bo delo z besedili pomemben element pouka. Pri sedemdesetih urah je mogoče obravnavati samo krajše odlomke, v programu klasične gimnazije je mogoča povezava s poukom grščine in latinščine z branjem filozofskih besedil, za maturo pa je obvezno poglobljeno branje in temeljito poznavanje izbranega filozofskega dela. Delo z besedilom je v vseh modulih eden od temeljnih načinov pouka. Vendar je v okviru sedemdesetih ur, ko dijaki šele vstopajo v filozofijo, pri branju filozofskih besedil nujno učiteljevo vodstvo, zato je npr. seminarsko delo, pri katerem en ali več dijakov samostojno bere filozofsko delo in ga nato predstavi pred razredom, neprimerno. SC (1.1.4.1)

Pisanje

Poleg dela s filozofskimi besedili in diskusije tudi pisanje krajših in daljših besedil v šoli in doma (povzetkov, odgovorov na vprašanja, mnenj, komentarjev, dialogov, esejev, filozofskih dnevnikov ipd.) pomembno pripomore k razvijanju sposobnosti za samostojen premislek dijakov. Zlasti pride do izraza pri izbirni temi in modulu C – v okviru tega namreč pisanje esejev ni le oblika preverjanja, temveč postane pisanje esejev tudi pomembna metoda poučevanja, s katero je mogoče učinkovito uresničiti cilje pouka. SC (1.1.1.1)

Interdisciplinarnost

Učitelji naj v pouk filozofije vključujejo interdisciplinarne povezave, ki dijakom omogočajo širše razumevanje in povezovanje znanja z različnih področij. To je pomembno tudi zaradi zgodovinskega razvoja filozofije: v svojem začetku je filozofija vsebovala zametke vseh znanosti, tako da je sama bila področje interdisciplinarnega povezovanja. Tudi danes se filozofsko raziskovanje navezuje na različna znanstvena področja in vsebine šolskih predmetov, bodisi v obliki posebnih filozofskih disciplin (filozofija matematike, biologije, psihologije ...), bodisi preko filozofskih vprašanj (epistemoloških, etičnih ...), s katerimi se soočajo različne znanstvene discipline. Ta status filozofskih vsebin in vprašanj olajša in spodbuja povezovanje filozofije z drugimi predmeti.

Vrednotenje znanja

Končni cilj pouka je samostojen razmislek dijakov o filozofskih vprašanjih, ki so del humanega oblikovanja lastnega življenja. Vendar ta razmislek zahteva priprave, tako da ne more biti poglavitni cilj preverjanja in ocenjevanja na začetku pouka. Zato naj učitelj sprva uporablja zlasti tiste oblike, ki so bolj usmerjene k znanju in razumevanju (izbirne naloge, kratki odgovori), kar pa seveda ne pomeni, da pouk ni od vsega začetka usmerjen h končnemu cilju in da preverjanje ne vključuje tudi višjih ciljev. Opozorimo naj tudi, da učitelj pri modulu A, B in C ni omejen zgolj na običajno ustno in pisno preverjanje, spodbuja in ocenjuje lahko tudi druge izdelke dijakov, npr. filozofske dnevnike, portfolije, prispevke k diskusiji, pisne zapise pri pouku, sodelovanje pri pouku. V preverjanje naj postopoma vključuje elemente, ki poleg poznavanja in razumevanja zahtevajo še sposobnost za analizo, sintezo in uporabo naučenega, in tako pripravlja dijake za samostojen razmislek, ki se najbolj uveljavi pri pisanju esejev. Razumevanje problemov, sposobnost za analizo predlaganih rešitev, analiza in uporaba pojmov, argumentacija, uporaba primerov, s katerimi se od abstraktnih načel spustimo do konkretnosti izkušnje, primerna raba jezika so spretnosti, ki naj bi jih dijaki postopno usvojili. Esej je oblika preverjanja, ki narekuje uporabo vsega naštetega, a ga je zaradi njegove zahtevnosti kot splošno obliko preverjanja smiselno vpeljati šele proti koncu, najbolje pri izbirni temi. Pri izbirni temi pri modulih A in B učitelj znanje dijakov torej praviloma preverja s pisanjem eseja. Pri modulu C se cilji procesno usvajajo skozi že prej omenjene načine, predvsem pa skozi pisanje različnih vrst esejev in pisanja seminarske naloge.

Priporočeno število ur za teme

	Število ur	Priporočeno število ur za teme
Modul A – splošna in strokovna gimnazija	70	Uvod v filozofijo in filozofiranje (10 ur) Uvod v argumentacijo in logiko (5ur) Spoznanje in vednost (20 ur) Etika (20 ur) Izbirna filozofska tema (15 ur)
Modul B – klasična gimnazija	105	Teme iz modula A (70 ur) Antična filozofija (25 ur) Izbirna filozofska tema (10 ur)
Modul C – izbirni modul	210	Obravnava izbranega filozofskega besedila (75ur) Obravnava izbrane filozofske teme (75 ur) Seminarska naloga (60 ur)

TEME, CILJI, STANDARDI ZNANJA

1. MODUL A – SPLOŠNA IN STROKOVNA GIMNAZIJA

OBVEZNO

OPIS TEME

Modul A obsega pet tematskih enot, to so:

- » uvod v filozofijo in filozofiranje,
- » uvod v argumentacijo in logiko,
- » spoznanje in vednost,
- » etika,
- » ena izmed ponujenih izbirnih filozofskih tem.

1.1 UVOD V FILOZOFIJO IN FILOZOFIRANJE

OBVEZNO

OPIS TEME

Namera uvoda v predmet je prebujanje čudenja ter dvoma z zastavljanjem filozofskih vprašanj in spoznavo filozofiranja kot ključnega procesa pri razumevanju sveta in samega sebe. Če je cilj filozofije biti na poti, v iskanju resnične vednosti, je za to potrebna tudi dobršna mera poguma, da si bodo dijaki upali misliti/postaviti samoumevno pod vprašaj, izpostaviti svoje stališče in tudi vztrajati pri njem, kadar razlogi govorijo v njihov prid. Pri tem je ključna spoštljiva komunikacija, zanjo pa je bistveno učenje dialoga pri reševanju filozofskih dilem in problemov. S temo dijake vpeljemo tudi v spoznavanje filozofskih disciplin in jih seznanimo z glavnimi smermi miselnih tokov ter vplivom glavnih zgodovinskih mejnikov filozofije na družbene premike vse od antike do danes.

CILJI

Dijak:

- : spozna značilnost filozofskih vprašanj,
SC (5.1.1.1)
- : neguje radovednost in prepozna čudenje kot osnovna vzgiba filozofije,
SC (3.1.4.1)
- : razloži, kaj je pojem in kaj argument,
- : razume in utemelji pomen filozofiranja, intelektualnega poguma in odprtosti v svet,
SC (2.2.1.1 | 5.1.4.1)
- : spozna najpomembnejše zgodovinske mejnike filozofije, njeno vpetost v družbo in njen družbeni pomen,
SC (5.1.4.1)
- : pozna in zna opredeliti osnovne filozofske discipline (ontologija, epistemologija, etika, estetika, logika),
- : spozna in uporablja strokovno filozofsko terminologijo in njen pomen.
SC (1.1.2.1 | 1.1.2.2)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » zastavlja filozofska vprašanja in jih razlikuje od nefilozofskih,
- » razlikuje med vsakdanjo in filozofsko rabo pojmov,
- » se udeležuje filozofskih razprav ter razume posebnosti filozofskega razpravljanja,
- » reflektira vsakdanje izkustvo na filozofski način,
- » pozna mesto filozofije v odnosu do drugih področij (mit, religija, znanost, umetnost),
- » pozna nastanek filozofije in navede poglobljena obdobja zgodovine filozofije,
- » smiselno poveže tradicionalna filozofska vprašanja z aktualnimi problemi,
- » s primeri opredeli filozofske discipline.

TERMINI

◦ filozofska vprašanja ◦ panoge filozofije ◦ čudenje ◦ intelektualni pogum ◦ filozofiranje ◦ pojem

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Obravnava ciljev uvoda (Uvod v filozofijo in filozofiranje) omogoča učitelju načrtovanje dejavnosti za dijake, ki podpirajo učenje s preiskovanjem, spodbujajo sodelovalno, kritično in analitično mišljenje ter večperspektivnost. Glede na smoter pouka filozofije, je pomembno, da si učitelj vzame čas za vpeljavo dijakov v svet filozofije, zato je uvodnemu delu namenjenih kar nekaj ur. Hkrati pa učitelj k obravnavi filozofije v srednji šoli pristopa celostno, kar pomeni, da ne obravnava ciljev nujno v zapisanem sosledju, temveč izbere ustrezne cilje teme oz. teme same, jih med seboj poveže, zaželeno pa je, da jih povezuje tudi z izbranimi cilji drugih tem. Učitelj gradi vsebine, razvija veščine, stališča in odnose, ki so opredeljeni skozi splošne cilje in cilje teme, na izkušnjah dijakov, njihovem doživljanju sebe, odnosov in sveta. S spodbujanjem razvoja kritične refleksije, razmišljanja o svojem razmišljanju in razmišljanju drugih, zastavljanju relevantnih vprašanj, skrbnem poslušanju in spoštljivi komunikaciji učitelj s pomočjo dijakov gradi z različnimi pristopi in metodami učenja skupnost filozofskega preiskovanja.

Dijaki so sposobni le delne refleksije svojih predpostavk ob pojmu filozofija. Zato v uvodu analiziramo njihove predpostavke ob vprašanju, kako razumejo pojem filozofija in kako filozofiranje; kakšen je odnos med filozofiranjem in filozofskim razmišljanjem. Cilj je, da razumejo, da se filozofija začne z zastavljanjem odprtih filozofskih vprašanj. Za motivacijo se lahko poslužujemo analize tistih filozofskih besedil, v katerih so vprašanja že oblikovana, pa tudi takšnih, v katerih še niso, s čimer spodbujamo bralno pismenost. Lahko pa za vpeljavo v svet filozofije uporabimo filme, literaturo, video posnetke, aktualne primere družbenopolitičnega dogajanja (iz množičnih medijev). Po oblikovanju številnih vprašanj, vadimo razlikovanje med filozofskimi in nefilozofskimi vprašanji. Ob tem spodbujamo čudenje in dvom, hkrati pa razvijamo premislek o njuni vrednosti. Po izbiri odprtih filozofskih vprašanj dijaki izpostavijo svoje mnenje, primerjajo različne poglede na določeno

situacijo/dogodek, aktualizirajo in oblikujejo kriterije za presojo. Dijaki tako spoznajo pomen odgovornosti razmišljujočih ljudi, tj. da so pogumni in izpostavijo svoje mnenje – da si upajo dvomiti, misliti ter izrehati preiščeno. To ali drugo gradivo lahko uporabimo tudi v nadaljevanju uvodnega dela, ko jih seznanimo s področji filozofije in filozofskimi smermi ter prepoznavo zgodovinske spremembe paradigme mišljenja – filozofija išče utemeljene razloge na poti spoznanja (prehod od mita k logosu).

Učitelj naj v uvodnem delu predvidi takšne učne situacije, skozi katere bodo dijaki lahko razvijali sposobnost razmišljanja o perspektivi drugega, filozofsko senzibilnost in spoštljivo komunikacijo, kritično vrednotili aktualne globalne izzive in posledice, ki vplivajo na mladostnike. Učitelj naj pri tem sklopu ob načrtovanju dejavnosti za dijake predvidi tudi čas za (samo)evalvacijo dejavnosti ter lastno samorefleksijo in samorefleksijo drugih.

V uvodnem delu je tako (glede na cilje, standarde in predviden čas) priložnost, da intenzivneje vzpostavljamo skupnost filozofskega preiskovanja, s tem pa imamo priložnost vzpostaviti kritiko trendov, ki povečujejo pretirano individualnost/individualizem in oblikujejo ljudi, odtujene od virov narave, samih sebe in drugih ljudi.

Literatura:

Bubbio, P. D. , in Malpas, J. (ur.). (2019). *Why philosophy?* De Gruyter.

Huneman, P. (2023). *Why?: The Philosophy Behind the Question*. Stanford University Press.

Klemke, E. D., Kline, A. D., in Hollinger, B. R. (ur.). (1993). *Philosophy: Contemporary perspectives on perennial issues* (4th ed.). Bedford/St. Martin's.

Nagel, T. (1995). *Za kaj sploh gre? Zelo kratek uvod v filozofijo*. Republiški izpitni center.

Solomon, R. C. (2002). *The big questions: a short introduction to philosophy* (6th ed.). Harcourt College Publishers.

Šuster, D. (2019). *Kaj delajo filozofi?*. Kulturni center.

Washburn, P. (1997). *Philosophical dilemmas: building a worldview*. Oxford University Press.

Zavod RS za šolstvo. (2011). *Posodobitev pouka v gimnazijski praksi – filozofija*. Zavod RS za šolstvo.

<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/vzdj75t>

1.2 UVOD V ARGUMENTACIJO IN LOGIKO

OBVEZNO

OPIS TEME

Filozofska logika ponuja dijakom znanje, kako analizirati misli in oblikovati prepričljiv premislek ob sposobnosti prepoznavanja in razvijanja filozofskega problema. Dijaki naj spoznajo, da poznavanje filozofske logike omogoča dobro argumentacijo, ta pa je nujno potrebna za samostojno mišljenje. Samostojni mislec je družbeno odgovoren posameznik, ki je resnicoljuben, pri mišljenju pa se opira na racionalno analizo svojih prepričanj. Zato pa mora biti sposoben prepoznati napake v argumentaciji.

CILJI

Dijak:

O: pozna osnove filozofske logike (kot gradnika filozofske argumentacije),

SC (2.2.2.1)

O: oblikuje dober filozofski argument, samostojno ali v skupini (lahko s pomočjo digitalne tehnologije),

SC (5.1.2.2 | 4.2.4.1 | 1.1.5.1)

O: z aktivnim poslušanjem, iskanjem podatkov, razpravo razvija ideje in mnenja ter s filozofskim preiskovanjem razume ideje in mnenja z različnih perspektiv, pri čemer preverja verodostojnost najdenih podatkov.

SC (5.1.4.1 | 3.3.2.1 | 4.1.2.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pozna aksiome logike: protislovje izjav, združljivost/hkratna resničnost izjav,
- » razlikuje med veljavnostjo in zdravostjo argumenta,
- » opredeli argument, analizira njegovo sestavo ter ga razlikuje od opisa,
- » oceni moč ter kvaliteto argumenta,
- » primerja in ustvari logično sledenje izjav: nujno, verjetno, ne sledi,
- » pozna osnovne zmote sklepanja,
- » razloži prednost filozofskega preiskovanja različnih perspektiv.

TERMINI

- premisa ◦ argument ◦ sklep ◦ indukcija ◦ dedukcija ◦ abdukcija ◦ logika ◦ aksiom ◦ logične zmote
- protislovje ◦ konsistentnost ◦ veljavnost ◦ zdravost

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Osrednji motiv uvedbe te teme je opremiti dijake za doseg enega izmed ciljev pouka filozofije, da je pri filozofiranju pomembno utemeljiti svoje trditve z argumenti za svoje trditve in da obstajajo kriteriji za vrednotenje mišljenja. Tako lahko dijaki na primerih iz množičnih medijev (tradicionalnih ali digitalnih) ali filozofskih tekstov preiskujejo razliko med kritičnim in nekritičnim mišljenjem ter ugotavljajo posledice njihove (ne)uporabe.

Pri tem naj učitelj z dijaki primerja in na primerih prepozna, kdaj imamo opravka z opisovanjem, kdaj pa z utemeljevanjem, ki je podprto z razlogi, kdaj so izjave konsistentne (hkrati resnične, združljive) in kdaj protislovne. Tako ponudimo dijakom neko trditev, npr. Nič ni pomembnejše od svobode. Dijaki iščejo *razlog*, da smo prepričani v to trditev, *dokaz*, ki podpira to trditev in *pozitivno stran* te trditve. Hkrati iščejo *razlog*, da dvomimo v to trditev, *dokaz*, ki trditvi nasprotuje in *negativne vidike* ugovora.

Ker sta mišljenje in logika temeljna gradnika filozofskega argumentiranja učitelj vpelje dijake v ločevanje argumentov od neargumentov; razumejo in analizirajo sestavne dele argumenta; spoznajo pojme argument, izjava, premisa, sklep; prepoznajo razliko med razlago in argumentom.

Sklep lahko iz premis sledi z gotovostjo (nujno) ali z neko verjetnostjo. Zato dijaki primerjajo in ustvarjajo logično slednje izjav: nujno, verjetno, ne sledi. Dijake naučimo ločiti med filozofskim preiskovanjem, ki temelji na deduktivnih in nededuktivnih argumentih. Slednje še ne pomeni, da je argument nujno slab, prav tako ne pomeni, da z nujnim sledenjem dobimo dober argument. Zato moramo navesti kriterije za dober filozofski argument ter jih na številnih primerih (iz vsakdanjega življenja in filozofskih besedil) skupaj z dijaki prepoznavati.

V procesu zbiranja podatkov in izpeljevanja sklepov lahko pride do logičnih napak, kar pomeni, da ljudje mislijo, da imajo opravka z dobrim ali veljavnim argumentum, ki pa to ni. Če vemo, kaj so najpogostejše napake v razmišljanju, se jim lahko izognemo oziroma jih lahko prepoznamo, če jih naredi sogovornik. Učitelj si izbere nekaj tipičnih napak (zmot), ki jih na primerih razlaga in na dodatnih primerih z dijaki vadi prepoznavanje. Dijakom najbližje so argument proti človeku, zmeta sklicevanja na čustva, zmeta sklicevanja na splošno mnenje/prakso, zmeta prehitre posplošitve, zmeta sklicevanja na napačno avtoriteto itd.

Pet ur je namenjen pridobivanju veščin filozofskega preiskovanja, a to ne pomeni, da tega dela ne moremo združiti z uvodnim delom, v katerem smo morda že vpeljali sokratsko metodo sklepanja ali Aristotelovo logiko (silogizme) ter Wittgensteinovo razlikovanje med odprtimi in zaprtimi pojmi.

Namen tega vsebinskega sklopa je, da dijake seznani z osnovami filozofske logike, da bi to potem smiselno vključevali v obravnavo ostalih tem. Tako lahko poglobljeno obravnavamo abdukcijo in induktivno sklepanje pri filozofiji znanosti, medpredmetno povezujemo razmišljanje o protislovjih, paradoksih, načelu konsistentnosti z vsebinami, ki se jih obravnava pri drugih predmetih (denimo pri slovenščini ali fiziki).

Literatura:

Markič, O. (2000). *Logiški pojmovnik za mlade*. Aristej.

Klampfer, F., Bregant, J. Gartner, S. (2008). *Telovadnica za možgane: Uvod v kritično mišljenje*. Svarog.

Šuster, D. (2015). *Moč argumenta: neformalna logika v teoriji in praksi*. Aristej.

Bregant, J. in Vezjak, B. (2008). *Zmote in napake v argumentaciji*. Subkulturni azil.

Vezjak, B. (2011). *Sokratov pojmovnik za mlade*. Aristej.

1.3 SPOZNANJE IN VEDNOST

OBVEZNO

OPIS TEME

Spoznavna teorija oziroma gnoseologija (oziroma epistemologija) je temeljna filozofska disciplina. Ukvarja se z vprašanji, kako upravičena so naša prepričanja in v kakšni meri se nanje lahko zanesemo ter z razmislekom o naravi vednosti, možnostjo gotovega spoznanja, viri in mejami spoznanja. Raziskuje odnose med videzom, zaznavo in spoznanjem, med vednostjo in realnostjo, opredelitvijo resnice, razločevanjem med mnenjem in vednostjo, odnosom med čutnostjo in razumom, pogoji spoznavanja, prispeva pa tudi k razumevanju narave znanosti in znanstvenega spoznanja. Gnoseologija kot razmislek o vednosti odpira tudi vprašanje odnosa med vednostjo in vrednotami, perspektivizma, spoznanja in interesa.

Tema ponuja dva izbirna cilja, obvezno je izbrati enega.

CILJI

Dijak:

- : razloži Platonovo teorijo idej,
- : razume Descartesovo racionalistično pojmovanje spoznanja,
- : opiše in razloži Lockovo empiristično pojmovanje spoznanja,
- : primerja empiristično in racionalistično teorijo spoznanja,
- : razloži Kantovo teorijo spoznanja,
- I: naveže spoznavnoteoretske probleme na sodobni razvoj tehnologije,

SC (2.4.1.1 | 5.1.5.1 | 4.4.4.1)

I: ozavešči in analizira svoj odnos do znanstvenih spoznanj, s katerimi se srečuje pri drugih predmetih, še zlasti premisli o vlogi znanosti v človeškem življenju.

SC (2.3.3.1 | 5.1.3.1 | 4.4.4.1 | 3.1.4.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pozna Platonovo kritiko relativnosti spoznanja pri Protagori,
- » zna opredeliti razliko med mnenjem in vednostjo,

- » razlikuje med naivnim realizmom in Platonovim razumevanjem spoznanja,
- » pojasni odnos med idejo in posameznimi stvarmi pri Platonu,
- » **zna opisati štiri stopnje spoznanja v Platonovi votlini,**
- » preiskuje in kritično vrednoti tezo, da je vednost utemeljeno resnično prepričanje,
- » **pojasni razliko med metodičnim dvomom in običajnim dvomom,**
- » **pojasni in utemelji, zakaj ima Descartes razum za osnovo zanesljivega spoznanja,**
- » **opredeli temeljni pojem cogita,**
- » razloži pomen vrojenih idej za Descartesovo spoznavno teorijo,
- » povzame temelje Lockovega empirizma,
- » **opiše in razloži Lockovo spoznavno teorijo,**
- » **pojasni Lockov pojem tabula rasa,**
- » analizira Lockov pojem tabula rasa,
- » **pojasni in razume Lockov pojem ideje,**
- » utemelji zaznavo in refleksijo kot temeljna izvora idej,
- » razume in analizira razliko med primarnimi in sekundarnimi kvalitetai,
- » **pozna razliko med čutnim in razumskim spoznanjem,**
- » razume in analizira vlogo čutnega spoznanja pri empirizmu,
- » **pojasni, razume in analizira vlogo razumskega spoznanja pri racionalizmu,**
- » **pojasni razliko med apriornim in aposteriornim, kategorije uma, apriorne forme čutnosti,**
- » **razloži Kantov drugi kopernikanski obrat,**
- » pozna Kantovo spoznavno teorijo v odnosu do racionalizma in empirizma.

TERMINI

- spoznanje ◦ dvom ◦ gotovost ◦ vednost ◦ resnica ◦ izkustvo in razum ◦ primarne in sekundarne kvalitete
- empirično in racionalno ◦ a priori in a posteriori ◦ objektivno in subjektivno ◦ relativno in absolutno
- dogmatično in kritično ◦ transcendentno in transcendentalno ◦ sistemi umetne inteligence ◦ metoda
- ideja ◦ dualizem

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Učitelji naj se pri temi spoznanje osredotočijo na probleme spoznanja, a ob obravnavi posameznega avtorja je dobro izpostaviti širše implikacije njegovih spoznanj. Tema omogoča aktualizacijo problema s sodobnimi teorijami s področja filozofije duha in kognitivne znanosti, z razmišljanjem o izzivih sistemov umetne inteligence in problematiki mišljenja strojev. Prav tako se lahko navežemo na vprašanje nastanka znanstvene vednosti in obravnavo elementov znanstvene metode (indukcija, dedukcija, hermenevtika).

PLATON

Najzanesljivejša pot k seznanitvi s Platonovim racionalnim idealizmom je skozi njegovo delo *Država*. Časovni okvir na tem mestu sicer ne omogoča soočenja s celoto, zato je priporočljivo branje odlomkov iz konca VI. in začetka VII. knjige.

Ker gre v obeh primerih za prispodobo, ki lahko vodi v napačno interpretacijo ali pretirano poenostavljanje in posledično zmotno razumevanje, je smiselno dijake predhodno nagovoriti s tovrstnim tipom vprašanj: *Kaj je absolutna resnica? Kakšne lastnosti pripadajo absolutu? Kaj je relativno? S čim prepoznavamo relativno? Katero sredstvo spoznanja nas vodi k relativnemu?*

Odgovori bodo bodisi samostojno bodisi s pomočjo učiteljeve usmeritve vodili v soočenje med absolutnim in relativnim na eni strani ter dušo (umom) in telesom na drugi strani. Dijakom v zagovor relativizmu ponudimo Protagorov *senzualizem* in stavek *Homo mensura*, pa tudi širšo perspektivo sofistike, kot odgovor na slednjo pa razlago Platonove *prispodobe o črti in prispodobo o votlini*. Pri tem naj bo pozornost usmerjena v opredelitev postopnega doseganja absolutnega (nespremenljive resnice) in opuščanja mnenja, ki je relativno.

Na podlagi primerov, ki jih Platon daje skozi prispodobe, morajo dijaki najprej usvojiti razlikovanje med množtvom čutnozaznavnega sveta in posameznim, ki ga zmore doseči le razum. V nadaljevanju pa je treba dijakom pojasniti tudi razlikovanje med posredno in neposredno zaznavnim, s tem pa tudi razliko med domnevanjem in verjetjem. Prav tako na podlagi primerov je moč pojasniti razliko med znanstvenim mišljenjem in uvidom kot poslednjo stopnjo spoznanja.

Ukvarjanje s Platonovo spoznavno teorijo že samo po sebi posega v seznanitev z njegovo *ontološko perspektivo*, zato je povsem smiselno dijake tudi opozoriti na to. Posledično je ravno zaradi dejstva, da časovno zaporedje učnega načrta ni povsem determinirano, možna že takojšnja razširitev na to področje.

Ustrezno poznavanje Platona v tem kontekstu dijakom omogoča še hitrejše razumevanje Descartesa in samostojnejšo aktualizacijo na področju *kognitivnih znanosti*.

Ker je Platonova *Država* eno ključnih del tudi na področju *etike in politične filozofije* in se bodo z njo dijaki še srečali, je premišljeno postavljanje temeljev nujno.

RENÉ DESCARTES

Pri obravnavi Reneja Descartesa se učitelji lahko osredotočijo na različne vire, za izhodiščno besedilo pa priporočamo njegove *Meditacije*. Branje izbranih odlomkov *Meditacij* bo lahko za dijake dober vstop v Descartesovo misel, hkrati pa bo delo dijakom ponujalo možnost refleksije o vprašanjih, ki se jih loteva avtor. Temeljni koncepti Descartesovega filozofskega sistema, kot so dvom, substanca in odnos med duhom in telesom, ponujajo bogat filozofski okvir za razumevanje osnovnih vprašanj filozofije spoznanja.

Na začetku dijakom lahko ponudimo v razmislek vprašanja, kot so: Kako vemo, da je to, kar spoznamo, nekaj gotovega? Kakšne metode lahko uporabimo za utemeljitev naših spoznanj? Učitelji naj pri tem še posebno poudarijo Descartesovo rabo dvoma kot metode, pri čemer je pomembno, da se dijaki naučijo razlikovati med dvomom kot sredstvom za iskanje gotovosti, dvomom, ki ga pozna zdravi razum, ter skepticizmom kot filozofsko perspektivo, ki zanika možnost doseganja kakršnekoli gotovosti v procesu spoznavanja.

Obravnava Descartesovega radikalnega dvoma zahteva jasen poudarek na različnih stopnjah, kot so dvom v čutne zaznave, dvom o obstoju zunanjega sveta in dvom o matematičnih resnicah. Učitelji s primeroma Descartesove obravnave sanj in hudobnega varljivca ponazorijo, kako radikalen je lahko filozofski dvom. Pomembno pa je, da dijaki razumejo, da je Descartes dvom uporabil kot metodo za doseg gotovega spoznanja, ne kot končni cilj.

Učitelji naj ob tem pojasnijo Descartesovo racionalistično metodo, ki sloni na jasnosti in razločnosti kot kriterijih resnice. Dijake lahko spodbudijo, da metodo preizkusijo na konkretnih primerih, kar jim pomaga razvijati lastno filozofsko mišljenje.

Ključna tema Descartesovega filozofskega projekta je iskanje gotovega začetka spoznanja, kar vodi do slovitega stavka »Mislim, torej sem«. Učitelji naj dijake vodijo skozi analizo tega stavka in njegovega pomena. Pomembno je, da dijaki razumejo, zakaj je Descartes to izjavo dojel kot nedvomno gotovost. Ključen je tudi poudarek, da je Descartes s svojim spoznanjem pomemben utemeljitelj novoveške znanosti, hkrati pa velja opozoriti, da je ravno cogito kot točka gotovosti pogosto tudi predmet filozofskih nestrinjanj.

Učitelji naj se sicer pri temi spoznanje osredotočijo na probleme spoznanja, a ob obravnavi Descartesa je dobro izpostaviti širše implikacije njegovih spoznanj. Predvsem ob temi razmerja med cogitom in razsežno substanco (ali duhom in telesom) je mogoče temo razširiti z izbirno temo ontologija. Te teme omogočijo aktualizacijo problema s sodobnimi teorijami s področja filozofije duha in kognitivne znanosti.

JOHN LOCKE

Pri obravnavi Locka oziroma njegovega empirizma v okviru teme spoznanja si učitelji lahko pomagajo z različnimi viri. Kot izhodiščno besedilo priporočamo odlomke iz Lockovega glavnega dela *Esej o človeškem razumu*. Pri uvajanju Locka v pouk filozofije velja opozoriti, da pri tem že predpostavljamo dijakovo poznavanje Descartesove racionalistične teorije (razlikovanje med izkustvenimi in razumskimi viri spoznanja, nauk o vrojenih idejah), ki bo v nadaljevanju dijakom pomagala razumeti ključne probleme novoveške epistemologije in izvor nestrinjanja med Lockom in Descartesom (oziroma racionalisti). Priporočeno je, da učitelji pred začetkom obravnave teme skupaj z dijaki ponovijo temeljna načela Descartesovega racionalizma.

Kot uvod v temo lahko služi temeljno empiristično načelo, da vse človekovo spoznanje izvira iz čutnega zaznavanja. Pri tem si učitelji lahko pomagajo z Lockovo trditvijo, da »nič ni v razumu, česar prej ne bi bilo v čutilih«. Učitelji dijakom pojasnijo, da je empirizem še en poskus najti odgovore na temeljna vprašanja novoveške filozofije v okviru razprave o gotovosti spoznanja (namreč kako nastane spoznanje, kakšni sta vlogi čutil in razuma pri spoznanju ipd.). V nadaljevanju Lockovo trditev primerja z odgovorom, ki so ga v zvezi z istimi vprašanji dali racionalisti.

Razpravo o Lockovem empirizmu učitelji lahko začnejo z branjem slovitega odlomka iz *Eseja o človeškem razumu*, analizo besedila z dijaki pa začnejo z vprašanjem kaj pomeni, da je duh ob rojstvu kot nepopisan list (tabula rasa). V nadaljevanju to trditev učitelji primerjajo z Descartesovim naukom o vrojenih idejah. Sledi

obravnavanje Lockove zavrnitve Descartesovega nauka o vrojenih idejah in analiza Lockovega pojma izkustva oziroma trditve, da je vse človekovo spoznanje izpeljano iz izkustva.

Pri tem lahko razpravo učitelji nadaljujejo z vprašanjem za dijake: »Ali za pridobivanje novih spoznanj sploh potrebujemo razum?« Dijake na tej točki opozorijo, da Locke ne trdi, da ima vse človekovo spoznanje izvor neposredno v čutnem izkustvu in pojasnijo, da igra razum pri pridobivanju spoznanja pomembno vlogo, a ne glavne. Vlogo razuma pri Lockovi spoznavni teoriji bodo učitelji pojasnili pri obravnavi idej kot vsebin zavesti.

Priporočljivo je, da pred obravnavo izvora idej po Locku učitelji dijakom pojasnijo razliko v pomenu pojma »ideja« pri Locku, Descartesu in Platonu in nato utemeljijo zaznavo in refleksijo kot temeljna izvora enostavnih idej, pojasnijo pomen sestavljenih idej ter vlogo, ki jo pri spoznavnem procesu opravlja razum. Pri klasifikaciji idej na enostavne in splošne učitelji (z vprašanji, kot npr. ali je šolska klop po Locku enostavna ali kompleksna ideja) dijake s pomočjo konkretnih primerov spodbudijo k razvoju lastnega filozofskega razmisleka.

Obravnavo primarnih in sekundarnih kvalitete kot lastnosti dveh empirično nedokazljivih substanc učitelji začnejo z Lockovim iskanjem odgovora na vprašanje ali je svet, kakršen se kaže našim čutilom, res takšen kot ga zaznavamo oziroma ali svet, kot ga zaznavamo, v resnici sploh obstaja. Učitelji s konkretnimi primeri pojasnijo lastnosti in razliko med kvaliteta.

Temo učitelji nadaljujejo z razmišljanjem o mejah spoznanja in izpostavijo problematiko pojmov, za katere se zdi, da v skladu z Lockovo empiristično filozofijo niso del pravega spoznanja, saj se jih ne da razčleniti na enostavne ideje kot npr.: bog, substanca ipd. Temo zaključijo z obravnavo pomanjkljivosti empirizma, ki se v svoji skrajnosti razvije v skepticizem.

Literatura:

Locke, J. (1924). *O človeškem razumu, I. in II.* Knjižnica vzgojeslovnih pisateljev 1. Slovenska šolska matica. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/x34vami>

Lowe, E. J. (1997). *Lockova uporaba termina »ideja«*. FNM 2/97, str. 37–39. Državni izpitni center.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži? (Uvod v zahodno filozofijo)*. DZS.

IMMANUEL KANT

Kantovo spoznavno teorijo včasih predstavljajo kot sintezo empirizma in racionalizma. Ta pristop ni brez podlage, saj se Kant v svoji spoznavni teoriji sklicuje na empirizem in racionalizem, vendar (tudi če pustimo ob strani vprašanje, za kateri empirizem in kateri racionalizem gre pri tej sintezi, saj se Humov empirizem po svoji radikalnosti precej razlikuje od Lockovega empirizma, ki je bližji naivnemu realizmu slehernika) Kantova teorija ni njuna sinteza. Kantova osnovna gesta je vendarle kritika, kar pomeni premislek, do kam seže človeški um, kaj lahko spozna in česa ne more spoznati, torej premislek, ki izmeri meje človeških spoznavnih moči. Rezultat tega premisleka je, da tega, kakšen je svet sam na sebi (razvpita *Ding an sich*), ne moremo spoznati. To je zelo močna teza, saj pomeni odpoved zanesljivemu spoznanju in stališče, da je svet za nas nespoznat. To je teza, ki je zdravemu razumu tuja in je torej nekaj, kar dijaki, pa ne samo dijaki, težko razumejo. Vendar ta teza nima katastrofalnih posledic, saj je po Kantu človeško spoznanje vendarle mogoče, le da je treba zamenjati perspektivo in človeškim spoznavnim močem dati drugo vlogo: ne zrcalijo pasivno zunanega sveta, kot se nam zdi v vsakdanjem življenju, temveč so pri spoznavanju aktivne in soustvarjajo spoznanje. Prav o tej aktivnosti govori kopernikanski obrat, ki ga povzema teza, da se naše spoznanje ne ravna po predmetih, temveč se

predmeti ravna po spoznanju – kar pomeni, da se predmeti spoznanja konstituirajo v procesu spoznavanja. V spoznanju sta torej res navzoča oba elementa, izkustveni in racionalni, saj so misli brez (izkustvene) vsebine prazne, zori (izkustvene vsebine) pa brez (razumskih) pojmov slepi. A to ni sinteza izkustva in razuma, ki je značilno za naivni realizem, po katerem nam čutila kažejo svet, razum pa ta svet nekoliko uredi. Kantova teorija je torej najprej kritika empirističnega in racionalističnega pristopa k spoznavni teoriji, potem pa delna afirmacija obeh. Najprej odpoved tako empirizmu, ki zaupa čutilom, kot tudi racionalizmu, ki zaupa vrojenim idejam, saj po Kantu sveta, kakršen je sam na sebi, ne moremo spoznati. Preprosto ujemanje med svetom in našim spoznanjem ni mogoče. Nato pa afirmacija obeh, saj so za naše omejeno spoznanje pomembne tako čutne vsebine kot tudi racionalni pojmi.

Za dijake je težko razumeti, da po Kantu sveta, kot obstaja neodvisno od nas, ne moremo spoznati. In učitelj mora pri pouku pokazati na plodnost Kantovega pristopa. Ker se odpove ideji, da se v naši zavesti res zrcali svet, kakršen je »v resnici«, lahko afirmira idejo, da je človeško spoznanje res človeško, se pravi zaznamovano in določeno z našimi spoznavnimi močmi. Ne s posameznikom, kot trdi Protagora s svojim nastavkom *homo mensura*, temveč s človeštvom, s spoznavnimi močmi, ki so nam vsem skupne. Prav to, da je naše spoznanje deloma produkt naše racionalnosti, omogoča znanstveno razlago sveta. Svet se ravna po zakonih, univerzalnih pravilih, ki jih odkriva znanost, ker je človek pri spoznavanju sveta, ki je hkrati tudi konstrukcija spoznavnega sveta, v svet položil nujnost, ki jo nato odkriva znanost. S tem je Kant odgovoril na Humov radikalno empirizem, ki trdi, da nam izkustvo ne more razkriti nujne povezave med dvema dogodkoma v svetu, saj zaznavamo samo en dogodek in nato drug dogodek, nujne povezave med njima pa ne zaznavamo – zato je znanost, ki hoče odkriti zakone narave, nemogoča, saj so zakoni splošni, izkustvo pa nam govori samo o posameznem.

Pri obravnavi Kantove spoznavne teorije je tako ključni pojem *transcendentalno*, ki se nanaša na pogoje možnosti izkustva. Tega pojma ne najdemo ne pri empiristih ne pri racionalistih, za Kanta pa je ključen. Nanaša se na tisto, česar v spoznavanju ni, spoznavanje pa omogoča, na prostor in čas (apriorne forme čutnosti) ter na osnovni kategorialni (pojmovni) aparat, s katerim vselej že strukturiramo svoje izkustvo. Kar je težko razumeti, je, da se »čistega« izkustva ljudje po Kantu ne zavedamo. To, česar se zavedamo, je vselej že umeščeno v prostor in čas in »urejeno« v skladu z osnovnim človeškim kategorialnim aparatom. To je težko razumeti, ker nasprotuje vsakodnevnim intuicijam dijakov, da najprej nekaj zaznamo, nato pa o tem razmišljamo. Po Kantu pa se je nek osnovni razmislek (se pravi aplikacija pojmov) zgodil, da lahko svet sploh zaznamo. Zaradi tega delovanja razuma, ki predhodi zaznavi, tudi svet, ki ga zaznavamo, ni identičen s svetom, kakšen obstaja neodvisno od nas.

Literatura:

Kant, I. (1999). *Prolegomena*. DZS.

Kant, I. (2019). *Kritika čistega uma*. Analecta.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži? (Uvod v zahodno filozofijo)*. DZS.

1.4 ETIKA

OBVEZNO

OPIS TEME

Etika je tradicionalna filozofska disciplina, ki se ukvarja z vprašanji človekovega ravnanja, hotenja in življenja. Bistvo etike ni posredovanje vrednot ali pravil vedênja, pač pa argumentiran premislek o dobrem in pravičnem ravnanju ter dobrem življenju. Tema dijake seznani z nekaterimi osnovnimi teorijami, ki postavljajo temeljna merila etičnega delovanja, kot so etika vrlin, utilitarizem in deontologija. S pomočjo teh preizprašuje aktualne družbene izzive, denimo okoljsko problematiko, etiko živali, implikacije umetne inteligence, vprašanje evtanazije in splava ter druge dileme.

CILJI

Dijak:

- : pojasni področje morale in etike,
SC (2.1.2.1)
- : je sposoben samostojne etične refleksije,
SC (2.1.1.1 | 5.1.2.2 | 3.1.1.1)
- : pojasni izvor etičnih sodb,
- : utemelji Aristotelov pristop k etiki,
SC (5.1.5.1)
- : pojasni Kantov pristop k etiki,
SC (5.2.1.1)
- : pojasni utilitaristični pristop k etiki,
SC (5.2.4.3)
- : pozna in razume etiko skrbi,
SC (2.4.2.1 | 5.3.3.2 | 1.2.3.1)
- : pozna in razume esistencialistično etiko.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razume razliko med moralo in etiko,

- » **našteje temeljne probleme področja etike,**
- » zna razložiti podobnosti in razlike med antično in novoveško etično mislijo,
- » zna kritično analizirati različne pristope k etiki, jih med seboj primerjati in uporabiti na sodobnih etičnih vprašanjih,
- » je zmožen refleksije o lastni etični poziciji v navezavi na filozofske perspektive,
- » **pojasni Aristotelovo pojmovanje sreče kot najvišjega dobra in končnega smotra,**
- » pojasni in utemelji, zakaj ima Aristotel udejstvovanje duše v skladu z vrlino za človekov smoter,
- » **razloži pomen srednje mere in preudarnosti za življenje skladno z vrlino,**
- » **pojasni in utemelji, zakaj je za Kanta dobro tisto ravnanje, ki je storjeno iz dolžnosti,**
- » **opiše in razloži dve obliki kategoričnega imperativa,**
- » **razloži izračun srečnosti kot temeljni kriterij utilitaristične etike,**
- » pojasni razliko med kvantiteto in kvaliteto ugodja,
- » pozna in razume antropološke temelje etike skrbi: utelešenost, odnosnost, ranljivost in odvisnost ljudi,
- » razloži pomen pozornosti, odzivnosti, povezanosti in angažiranosti v konkretnih okoliščinah za etiko skrbi,
- » pojasni kritiko abstraktnosti, pravičnosti in nepristranosti v etiki skrbi,
- » razloži eksistencialistično pojmovanje človeka kot radikalno svobodnega,
- » pojasni, kaj zavezanosti avtentičnosti pomeni za odnos do vnaprej danih vrednot in ciljev življenja,
- » **na primerih razloži pojem moralnega (kulturnega) relativizma.**

TERMINI

- avtonomija ◦ kategorični imperativ ◦ evdajmonia ◦ vrlina ◦ pravičnost ◦ dobro ◦ maksime ◦ ugodje
- užitek ◦ dolžnost ◦ etika skrbi ◦ moralni relativizem ◦ svoboda

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

V jedru teme etika je moralno delovanje ljudi. Etika in morala se v vsakdanji govorici pogosto uporabljata zelo podobno, v filozofiji pa se je med njima vzpostavilo razlikovanje. Njun odnos je največkrat tematiziran tako, da je morala povezana z v družbi veljavnimi dolžnostmi, pravili, zapovedmi, normami in vrednotami, tako da gre pri moralnem spraševanju za to, katere zapovedi moramo spoštovati. Etika pa je filozofsko raziskovanje moralnih vprašanj, na primer tega, kako upravičiti in utemeljiti moralna pravila z namenom, da bi bolje presojali. Etika je tako filozofija morale. Lahko pa etiko povežemo z antičnim raziskovanjem vprašanja, kako živeti dobro življenje, moralo pa z novoveškim premislekom, kako dobro ravnati. V obeh razumevanjih odnosa med etiko in moralo pa končni cilj filozofskega razmisleka ni samo razumevanje morale kot področja, temveč

boljše moralno presojanje, torej pomoč pri odgovorih na vprašanje, kaj naj storimo in kako naj živimo. Tak je tudi cilj pouka etike: refleksija, ki nam bolje pomaga razumeti vsakdanja moralna pričakovanja družbe ter dijakom daje orientacijo pri odgovarjanju na vprašanje, kako ravnati in kako živeti.

V tem okviru je smiselno dijake spodbuditi tudi k etični refleksiji sodobnih dilem, na primer glede vpliva digitalne tehnologije na okolje in človekove pravice. Lahko razpravljajo o vprašanju, ali je etično uporabljati digitalne naprave, če vemo, da so za njihovo proizvodnjo pogosto izkoriščani naravni viri in delovna sila (npr. otroci v rudnikih redkih zemeljskih kovin v državah globalnega juga). Takšne razprave pomagajo razvijati samostojno moralno presojo in aktualizirajo filozofski razmislek. Poleg tega prispevajo tudi k razvoju digitalne kompetence 4.3 – varovanje zdravja in dobrega počutja iz okvira DigComp 2.2

(<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/8hz9fn4>, <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/8hz9fn4>). (1.2.2.2) (
(4.4.4.1)

Pri vsakem obravnavanem klasiku bi bilo dobro vključiti še sodobno interpretacijo/uporabo/nadgradnjo/zagovor: sodobno etiko vrlin pri Aristotelu, pri Kantu denimo Rossovo idejo *prima facie* dolžnosti, pri utilitaristih morda razlikovanje med utilitarizem pravila ali pa Singerjevo uporabo.

Tako se dijaki ne srečajo samo s klasično paradigmo, temveč je jasno predstavljena njena

relevantnost/aktualnost danes. Pri tem je pomembno, da to ni dodano kot še nekaj, kar je treba nujno obravnavati, temveč element, ki pomaga pri razumevanju osnov. Za učitelja to ni dodatna obveznost, temveč dodatno gradivo ponuja možnost, da dijaki bolje razumejo pomen in relevantnost temeljnih filozofskih perspektiv.

Naj uvodoma opozorimo na specifično strukturo ciljev pri temi etika. Prva dva cilja (poznavanje morale in etike ter samostojna etična refleksija) se uresničujeta z uresničevanjem ciljev, ki sledijo. Seveda ima uvod v temo lahko obliko splošnega govora o morali in etiki, a dobro poznavanje področja pridobimo prav z razumevanjem paradigmatiskih pristopov, ki so se v tradiciji filozofije uveljavili kot najvplivnejši. Je pa smiselno v okviru uvoda obravnavati tudi vprašanje relativizma v morali (subjektivni, kulturni relativizem), namreč stališče, da lahko o istem dejanju en posameznik trdi, da je moralno, drugi pa, da je nemoralno, pa imata oba prav. Prepričanje, da je moralna razsoja odvisna od kulture oziroma družbe, v kateri živimo, je vplivno v vsakdanjem življenju, obenem pa je to tudi stališče, ki lahko naredi moralni razmislek odvečen (morala je relativna, zato o njej nima smisla razpravljati). Razmislek o relativizmu je tako tudi razmislek o pogojih možnosti moralne refleksije. Kot je o morali odveč govoriti, če svoboda ne obstaja, je razprava o morali nesmiselna, če je morala relativna. Sledijo tri klasične pozicije normativne etike in dve etiški perspektivi, ki sta se razvili v dvajsetem stoletju.

Aristotel tako predstavlja antično etiko, ki se ne ukvarja z vprašanjem, kaj naj storim, kot je to značilno za novoveško etiko, temveč z vprašanjem, kaj je dobro življenje. Aristotel pri tem izhaja iz pojmovanja, ki se nam zdi blizu, saj se tudi danes strinjamo, da ljudje težijo k sreči, a Aristotel z *evdajmonijo* razvije specifično razumevanje sreče kot življenja v skladu z vrlino in specifično razumevanje vrline kot odličnosti (*arete*). Tako ima tudi nož svoj *arete*, namreč to, da dobro reže. Koncepti sreče in vrline, pa tudi praktične modrosti (preudarnost, *phronesis*), so ključni za razumevanje etike kot raziskovanja dobrega življenja za človeka.

Utilitaristični pristop se lahko zdi nenavaden zaradi pripisovanja moralnega statusa dejanjem, ki se nam lahko zdijo očitno nemoralna (kaznovanje nedolžnih). Če pa ga obravnavamo širše, kot teorijo o dobro urejeni družbi, ki upošteva interese vseh ljudi, lahko utilitaristična načela postanejo sprejemljivejša.

Kantova etika je verjetno od vseh pristopov verjetno najbolj vplivna in najtežja za obravnavo. Ključno pri obravnavi Kanta je razviti povezavo med umnostjo, splošnostjo etiških zapovedi in svobodo subjekta.

Specifičnost Kantovega razumevanja svobode je v tem, da posameznik postane svoboden, ko posluša moralni zakon in deluje v skladu z njim. Pomembno je tudi, da problematiziramo šolske ugovore absolutnim zahtevam kategoričnega imperativa. Kategorični imperativ nam res nalaga, naj ne lažemo, ne zahteva pa, naj pomagamo morilcu. Druga oblika kategoričnega imperativa pa celo zahteva, naj ljudi ne obravnavamo samo kot sredstvo, temveč vselej tudi kot cilj, tako da bi bila pomoč morilcu sploh sporna. Prav tako je koristno vpeljati Rossov pojem dolžnosti *prima facie*, da bi ponudili model odgovora na problem konflikta dolžnosti.

Kant z univerzalno veljavnostjo moralnih pravil nasprotuje relativizmu v morali. Nasprotuje pa mu tudi utilitarizem: po njem sicer ni absolutno veljavnih moralnih zapovedi, saj se izračun koristi spreminja glede na konkretne okoliščine, a vendar bi se v danih okoliščinah z izračunom morali vsi strinjati. Relativizem pa trdi nasprotno: tudi če poznamo vse okoliščine, se lahko zgodi, da bo en posameznik upravičeno trdil, da je moralno neko delovanje, drugi posameznik pa, da je moralno ravno nasprotno delovanje.

Eksistencialistična etika se navadno navezuje na Sartra, vendar pa ima vsa eksistencialistična filozofija moralno razsežnost, ki jo lahko povzamemo s pojmom avtentičnosti. Morda je najlažji uvod vanj knjiga Charlesa Taylorja *Nelagodna sodobnost*, ki ima v angleški različici tudi naslov *The Ethics of Authenticity*. Za etiko skrbi pa je najboljši uvod v delo Carol Gilligan *In a Different Voice*.

Literatura:

Aristoteles. (1994). *Nikomahova etika*. SM.

Blackburn, S. (2018). *Etika. Zelo kratek uvod*. Krtina.

Hope, T. (2014). *Medicinska etika: zelo kratek uvod*. Krtina.

Kant, I. (2005). *Utemeljitev metafizike nravi*. ZRC SAZU (zlasti študija R. Rihe).

Mill, J. S. (2003). *Utilitarizem in O svobodi*. Krtina.

Taylor, C. (2000). *Nelagodna sodobnost*. Študentska založba.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

FNM 1998/3-4. Tema svobode vključuje tudi pomemben del Sartrovega spisa Eksistencializem je zvrst humanizma. Uporaben je tudi zbornik *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Filozofija* (2011), ki vključuje obravnavo Aristotela, Milla, Kanta in tudi Sartra.

1.5 IZBIRNA FILOZOFSKA TEMA

OBVEZNO

OPIS TEME

Učitelj skupaj z dijaki izbere eno od navedenih izbirnih filozofskih tem in jo smiselno obravnava. Temelji izbire so interesi učitelja in dijakov; v strokovnih gimnazijah se bo izbirna tema tako večinoma ujemala z obarvanostjo gimnazijskega programa (v umetniških gimnazijah bo, denimo, največkrat s področja estetike).

Izbirne filozofske teme so:

- » politična filozofija,
- » filozofija religije,
- » filozofija umetnosti,
- » filozofija športa,
- » osnove logike in argumentacije,
- » vprašanje stvarnosti,
- » aplikativna etika.

1.5.1 POLITIČNA FILOZOFIJA

IZBIRNO

OPIS TEME

Politična filozofija je filozofska disciplina, ki v središče svojega proučevanja postavlja vprašanje vloge posameznika v družbenem kontekstu. Ukvarja se s pomenom oblasti in ustreznim udejanjanjem njenih pooblastil ter argumentirano vrednoti različne vrste političnih ureditev in pomena pravičnosti. V tem kontekstu premišlja o posameznikovi in kolektivni svobodi in odgovornosti.

CILJI

Dijak:

- : pojasni koncept utemeljitve oblasti in pomen družbene pogodbe,
SC (1.2.1.3 | 1.2.1.1)
- : se seznani z različnimi vrstami političnih ureditev,
- : utemelji različne tipe opredelitve pravičnosti v družbenem kontekstu,
- : razume pomen distributivne in retributivne pravičnosti,
- : pojasni različne opredelitve svobode – pozitivna in negativna svoboda,
SC (1.2.1.2)
- : razume odnos med svobodo in enakostjo,
- : razloži pomen udejanjanja meja oblasti.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razloži vlogo naravnega stanja v povezavi z družbeno pogodbo ter opiše ključna načela pri Hobbesu, Locku in Rousseauju,
- » pozna različne tipe družbenih ureditev in jih zna primerjati ter kritično vrednotiti s pomočjo različnih filozofskih perspektiv,
- » pojasni osnovna načela demokracije ter zna kritično primerjati neposredno in posredno demokratično ureditev,
- » razloži pojem tiranija večine in ga zna s pomočjo primerov pojasniti,

- » pojasni različne tipe družbeno-ekonomskih ureditev: libertarizem, komunizem, liberalizem,
- » pojasni pomen distributivne pravičnosti,
- » pojasni pomen retributivne pravičnosti,
- » utemelji razliko med pozitivno in negativno svobodo,
- » zna tematizirati odnos med enakostjo in svobodo.

TERMINI

- naravno stanje ◦ družbena pogodba ◦ anarhizem ◦ demokracija ◦ plutokracija ◦ totalitarizem
- komunizem ◦ liberalizem ◦ socializem ◦ kapitalizem ◦ pravičnost kot poštenost ◦ enakost
- negativna/pozitivna svoboda ◦ človekove pravice

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Pristop k politični filozofiji je mogoč na številne načine. Preplet analize filozofskih besedil in njihove aktualizacije je lahko pristop pri vseh urah, namenjenih tej temi. Nujna je tudi navezava na predhodno obravnavane teme, predvsem etiko, kar posledično omogoča še bolj poglobljeno razpravo.

Priporočljivo je vstop v to področje začeti z vprašanjem: *Kaj je razlog za nastanek države?* Omogoča namreč premislek o naravi človeka, naravnem stanju in zavezujočih načelih družbene pogodbe. Besedila, ki so na tem mestu lahko v pomoč, so odlomki iz Hobbsevega *Leviatana* in Lockovega dela *Dve razpravi o oblasti* ter Rousseaujeva *Družbena pogodba*.

V nadaljevanju lahko dijaki premislijo vprašanje oblasti in različne tipe družbenih ureditev. Učitelj naj usmerja kritično mišljenje predvsem v kontekstu totalitarizma in demokracije, pri čemer je ključno, da dijaki predhodno dobro usvojijo poznavanje različnih vrst demokratičnih skupnosti in s pomočjo konkretnih primerov ter aktualizacije soočajo možne prednosti in pomanjkljivosti obeh nasprotujočih si ureditev. V pomoč pri premisleku so lahko odlomki iz Platonove *Države* (priporočamo prispodobo o ladji in prispodobo o zveri), Popperjeve *Odpрте družbe*, Millovo delo *O svobodi* (s poudarkom na načelu tiranije večine) in odlomki iz Berlinovega eseja *Dva koncepta svobode*. Če dijaki, bodisi zaradi prepleta učnega načrta z drugimi predmeti bodisi zaradi samoizkazanega interesa, poznajo vsebine utopičnih romanov, kot je npr. Orwellova *Živalska farma*, 1984 ali Zamjatinov roman *Mi*, je na področju te teme dobrodošlo tudi medpredmetno sodelovanje. SC

(1.2.2.1) SC (1.2.1.4) SC (1.2.2.2) SC (1.2.1.2)

Poglobljanje v politično filozofijo naj se nadaljuje v soočenje z vprašanjem o *pravični distribuciji dobrin* v državi. Dijaki lahko preberejo odlomke iz Marxovih del (*Komunistični manifest*, K. Marx in F. Engels, *Kapital*), Nozickove *Minimalne države* in Rawlsove *Teorije pravičnosti*, pri čemer naj bo primarni cilj ustrezno razumevanje pojmov kapitalizem, komunizem, libertarizem in retributivna pravičnost, v nadaljevanju pa umeščanje teh pojmov v sodobni kontekst.

Če časovni okvir dopušča, je možna povezava s številnimi drugimi disciplinami, npr. z *etiko* skozi premislek pojma kaznovanje, z *logiko* v navezavi na vprašanje politične manipulacije, z *estetiko* skozi premislek o vlogi umetnosti in kulture v državi. Zelo koristen splošni pregled je D. Miller *Politična filozofija*. SC (1.2.1.5)

Tema politična filozofija odpira obilo možnosti za navezava na aktualna dogajanja v svetu. Te navezave so možnost, da se pokaže relevantnost abstraktnih filozofskih konceptov. To je posebej pomembno v sedanjem obdobju krize ureditve, ki temelji na pomenu demokracije in človekovih pravic. Dijaki o tem slišijo in berejo, nimajo pa možnosti, da bi to krizno situacijo tudi mislili.

Literatura:

Miller, D. (2007). *Politična filozofija*. Krtina.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

Warburton, N. (2009). *Filozofija: temeljna spoznanja*. Sophia.

Kunzmann, P., Burkard, F., in Wiedmann, F. (1997). *DTV – atlas filozofije*. DZS.

1.5.2 FILOZOFIJA RELIGIJE

IZBIRNO

OPIS TEME

Filozofija religije je filozofska disciplina, ki se ukvarja z vprašanji religioznih prepričanj, izkušenj in praks. Bistvo filozofije religije ni posredovanje specifičnih religioznih doktrin ali prepričanj, pač pa argumentiran premislek o naravi in pomenu religije ter njenih vplivih na človekovo življenje. Tema dijake seznani z nekaterimi osnovnimi teorijami in koncepti, kot so narava božanskega, problem zla, razmerje med vero in razumom ter smiselnost religioznega jezika. S pomočjo teh preizprašuje aktualne družbene in eksistencialne izzive, denimo vprašanja sekularizma, vpliva religije na etiko, vprašanja smisla življenja ter problem smrti in posmrtnega življenja. Filozofija religije se tradicionalno posveča tudi vprašanjem, kako religija vpliva na posameznikovo identiteto, kulturo in moralne vrednote.

CILJI

Dijak:

- spozna različne pomene pojma boga in svetega,
- pozna različne argumente za dokazovanje božjega obstoja,
- pojasni specifičnost govora o bogu,
- predstavi nekatere pomembne kritične poglede na religijo,
- se seznani s sodobnimi pristopi v filozofiji religije,
- reflektira lastna prepričanja in razvija dialog z drugimi pogledi,
- premisli odnos med vero in razumom ter vprašanjem smisla življenja,
- se seznani s statusom boga v azijskih filozofijah.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pojasni božje attribute in lastnosti svetega ter izpelje implikacije opredelitev boga z navedenimi atributi,
- » analizira razliko med pojmovanji božanstva: monoteistični bog, bogovi v politeizmu, vsevedni bog ter bog panteizma,
- » razpravlja o najvplivnejših argumentih za božji obstoj in proti njemu,

- » kritično razpravlja o argumentih za božji obstoj,
- » razpravlja o razsežnostih in smiselnosti religioznega jezika in vprašanju verifikacije religioznih izjav,
- » predstavi nekatere filozofske kritike religije,
- » pozna in razpravlja o temah smrti boga, boga onkraj biti, odsotnega boga, religiji brez boga,
- » analizira odnos med bogom Descartesa in bogom v daoizmu.

TERMINI

- božji atributi ◦ argumenti za božji obstoj ◦ argumenti proti božjemu obstoju ◦ religiozni jezik ◦ negativna teologija ◦ kritika religije ◦ hermenevtika in dekonstrukcija ◦ smisel življenja ◦ razum ◦ azijske religije
- panteizem ◦ bog

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Pri obravnavi filozofije religije se učitelji lahko osredotočijo na različne vire, vključno s klasičnimi in sodobnimi besedili, ki obravnavajo raznolike pojme od boga do religije. Priporočamo uporabo izbranih odlomkov iz del filozofov, kot so Anzelm, Tomaž Akvinski, David Hume in sodobni filozofi, kot sta Derrida in Levinas. Ta besedila bodo dijakom omogočila vstop v razmišljanje o božji naravi, argumentih za in proti obstoju boga ter specifičnosti religioznega jezika.

Na začetku dijakom lahko ponudimo vprašanja: *Kaj pomeni bog? Kako ga dojemajo različne filozofske in teološke tradicije?* Pri tem je pomembno, da dijaki razumejo različne koncepte boga, kot jih ponujajo teizmi (monoteizem, politeizem) in ateizmi. Učitelji naj dijake spodbudijo k razmišljanju o božjih atributih, kot so vsevednost, vsemogočnost, večnost in dobrota. Pri analizi teh lastnosti naj dijaki razpravljajo o možnih implikacijah teh atributov in izzivih, ki jih ti prinašajo (npr. paradoks vsemogočnosti, problem zla).

Pri obravnavi argumentov za božji obstoj (ontološki, kozmološki, teleološki argument) naj učitelji pojasnijo osnovna izhodišča teh filozofskih argumentov. Dijake lahko spodbudijo, da preizkusijo te argumente na konkretnih primerih, jih kritično ocenijo ter primerjajo med seboj. Ključna vprašanja, ki jih lahko učitelji zastavijo, so: *Ali ti argumenti resnično dokazujejo obstoj boga? Kako se ti argumenti soočajo z ugovori, kot je problem zla?*

Obravnava argumentov proti božjemu obstoju lahko vključuje poglobljen razmislek o problemu zla (teodiceja) in paradoksu vsemogočnosti. Učitelji lahko dijakom ponudijo vprašanja: *Ali lahko ideja vsemogočnosti vzdrži logično analizo? Kako religiozne tradicije odgovarjajo na vprašanje o obstoju zla v svetu?*

Dijake je treba voditi skozi problem specifičnosti govora o bogu. Pomembno je, da se dijaki zavedajo paradoksa uporabe vsakdanjega jezika za opisovanje božanskega, ki je presežno. Učitelji naj predstavijo koncept neizrekljivosti presežnega in negativno teologijo, pri čemer dijake spodbujajo, da razpravljajo o omejitvah našega jezika v odnosu do nečesa, kar presega človeško izkušnjo.

Obravnavo verifikacijskega načela po Ayerju in njegovih omejitev bo dijakom omogočila, da razumejo vprašanje, ali so religiozne izjave sploh smiselne. Učitelji lahko postavijo naslednja vprašanja: *Ali religiozne izjave lahko podvržemo empiričnemu preverjanju? So lahko smiselne tudi brez možnosti verifikacije?*

Obravnavo kritičnih pogledov na religijo (Marx, Freud, Nietzsche) naj dijakom omogoči, da spoznajo vpliv teh mislecev na sodobno razumevanje religije. Učitelji naj poudarijo Marxovo opredelitev religije kot *opij ljudstva*, Freudovo razumevanje religije kot *iluzije* in Nietzschejevo kritiko religije kot nosilke *suženjske morale*. Dijaki naj razpravljajo o teh stališčih in jih analizirajo v kontekstu sodobne kritike religije.

Dijake lahko seznanimo s pomenom hermenevtike in dekonstrukcije za sodobno filozofijo religije, še posebej skozi delo filozofov, kot sta Derrida in Levinas. Učitelji naj predstavijo teme, kot so *bog onkraj biti*, *religija brez religije* in *odsotni bog*. Ključno je, da dijaki razumejo, kako se sodobna filozofija sooča z vprašanji transcendentnega in religijskega izkustva v kontekstu postmodernističnih in poststrukturalističnih teorij.

Obravnavo teh tem omogoča dijakom ne le razumevanje tradicionalnih argumentov in konceptov, temveč tudi razvoj kritičnega mišljenja v kontekstu sodobnih razprav o filozofiji religije.

1.5.3 FILOZOFIJA UMETNOSTI

IZBIRNO

OPIS TEME

Estetika oziroma filozofija umetnosti je filozofska disciplina, ki se ukvarja z lepoto in umetnostjo, z izkustvom lepega in presojanjem o lepem. Je razmeroma nova filozofska disciplina, saj je bila kot samostojno filozofsko področje opredeljena šele leta 1750. Glede na svoj predmet pa je estetika stara kot filozofija, saj je že pri Platonu lepo poleg dobrega in resničnega opredeljeno kot središčna filozofska problematika, Platonova kritika umetnosti kot posnetek posnetka se je vpisala v zgodovino razmisleka o umetnosti, Aristotel pa je s svojo Poetiko avtor prve razprave, ki je v celoti posvečena umetnosti. Pomemben del filozofije umetnosti je bil tudi razmislek o umetniku in tem, kaj spada na področje umetnosti, se pravi vprašanje, ali nekaj je umetnost ali ne.

Tema ponuja izbirne cilje. Izberemo cilje, povezane bodisi s kontinentalnim bodisi z analitičnim pristopom, pri čemer je treba izbrati le en pristop.

CILJI

Dijak:

○: pojasni Platonovo razumevanje lepega in umetnosti,

SC (1.3.1.1)

○: razloži Aristotelovo teorijo umetnosti v Poetiki,

○: utemelji Kantovo tematizacijo presojanja o lepem,

○: pojasni Nietzschejevo navezavo umetnosti na apolinično in dionizično,

○: s pomočjo filozofskih pojmov razmišlja o umetnosti,

SC (1.3.1.1 | 1.3.2.1 | 1.3.3.1 | 1.3.4.1)

l: pozna in razume Heglovo pojmovanje umetnosti (kontinentalni pristop),

l: pozna in razume Heideggerjevo povezavo resnice in umetnosti (kontinentalni pristop),

l: pojasni Bellovo opredelitev umetnosti (analitični pristop),

l: pozna in razume Collingwoodovo opredelitev umetnosti (analitični pristop),

l: pozna in razume Dickiejevo opredelitev umetnosti (analitični pristop).

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » **razloži, zakaj po Platonu slikarstvo posnema videz, ne pa bistva,**
- » razloži Platonovo intelektualno razumevanje ideje lepega,
- » **pojasni Aristotelovo razlikovanje med materijo in formo,**
- » pojasni vlogo katharsis (očiščenja od čustev) v Aristotelovi teoriji umetnosti,
- » pojasni, kaj pomeni, da umetnost ne posnema realnosti, temveč se nanaša na možne dogodke,
- » **pojasni Kantov odgovor na vprašanje, kako zagotoviti občo veljavnost estetskih sodb (sodb okusa),**
- » razloži Kantovo tezo, da je lepo predmet nezainteresiranega ugajanja,
- » **razloži razliko med apoliničnim in dionizičnim,**
- » pojasni razliko med tremi pojmovanji umetnika: posnema narave, izraža svojo subjektivnost, uteleša nagone narav,
- » **razloži Heglovo pojmovanje, da umetnost ni nekaj zgolj subjektivnega, temveč se v njej izraža duh,**
- » **razloži Heideggerjevo trditev, da je umetniško delo dogajanje resnice,**
- » **razloži Bellovo pojmovanje pomenljive forme,**
- » **pojasni Collingwoodovo pojmovanje, da je umetnost izražanje čustev,**
- » **razloži koncept svet umetnosti in opredeli institucionalno teorijo umetnosti.**

TERMINI

◦ umetnost ◦ lepota ◦ genij ◦ okus ◦ mimesis ◦ katarza ◦ dionizično ◦ apolinično ◦ duh ◦ ideja ◦ svet
 ◦ zemlja ◦ resnica ◦ duh ◦ lepota ◦ forma ◦ svet umetnosti

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Vodilo pri obravnavi teme je pravilo, da obravnavamo avtorje in jih ne obnavljamo. Prav tako priporočamo, naj bodo predpisani avtorji izhodišče za razmislek, v katerega je smiselno pritegniti tudi druge avtorje. Dejstvo, da so izhodišče avtorji, ne pa problemi, pojmi ali vprašanja, ne meri na to, da se je treba poglobljati v avtorje, temveč naj bo v izhodišču razmisleka filozofska perspektiva, ki jo je posamezni avtor odprl.

Neposredni vir za učiteljevo pripravo na uro sta v slovenščini dostopni študiji Jeana Lacosta *Filozofija umetnosti* in Nigel Warburton *Vprašanje umetnosti*. Lacoste obravnava filozofijo umetnosti pri Platonu, Kantu, Heglu, Nietzscheju in Heideggerju, Warburton pa obravnava delo Clivea Bella, Collingwooda in Dickieja. Primarni viri za pripravo teme pa so seveda Platonovi Dialogi, Aristotelova *Poetika*, Kantova *Kritika presodne moči*, Heglova *Estetika*, Nietzschejevo *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, izbor Heideggerjevih spisov *O umetnosti*. Širše gledano

so pri obravnavi koristni tudi sklop estetika v reviji FNM (2000/1-2), *Filozofsko razvrednotenje umetnosti* Arthurja Dantoja, Schillerjeva *Pisma o estetski vzgoji človeka*, *Filozofija umetnosti* Božidarja Kanteta (Jutro, 2001), Platon in pesniki (Gadamer, Hyperion), če opozorimo samo na nekaj del. Naj dodamo, da tudi Palmerjev učbenik *Ali središče drži?* vključuje poglavje o filozofiji umetnosti, ki poleg Platona in Aristotela obravnava še Freuda, Marxa, Marcuseja in eksistencialiste, kar lahko pouku filozofije umetnosti da dodatno širino.

Posebnost teme je, da ob klasičnih avtorjih filozofije umetnosti (Platon, Aristotel, Kant, Nietzsche) omogoča izbiro med Heglom in Heideggrom na eni strani in tremi bolj analitično usmerjenimi avtorji (Bell, Collingwood in Dickie) na drugi. Ta izbirnost omogoča učitelju, da se bolj poglobi v temo in v obravnavo morda pritegne še Benjamina in Adorna, ko gre za kontinentalni pristop, ali pa Dantoja, ko gre za analitični pristop.

Literatura:

Lacoste, J. (2008). *Filozofija umetnosti*. Krt.

Warburton, N. (2012). *Vprašanje umetnosti*. Sophia.

1.5.4 FILOZOFIJA ŠPORTA

IZBIRNO

OPIS TEME

Šport je od nekdaj pomemben del človeških kultur, njegovo prakticiranje pa je imelo različne namene: od spodbujanja in ohranjanja povezanosti skupnosti do izpopolnitve telesa posameznika. Danes je šport sistematizirana dejavnost v celotni vzgojno-izobraževalni vertikali in je pomemben del ekonomskih in političnih dejavnosti v družbi.

Sodobna filozofija športa se je kot samostojna filozofska panoga razvila v drugi polovici 20. stoletja, vendar je kot del posameznih panog filozofije prisotna skozi njeno celotno zgodovino. Cilj filozofije športa je sistematična poglobitev razumevanja športa in kritični premislek o športu kot pomembnem delu človeka. Pri tem proučuje, analizira in raziskuje od temeljnih metafizičnih, etičnih, estetskih vse do političnofilozofskih in filozofsko-pravnih problemov športa, kot so: kaj je narava, izvor, namen in pomen športa; kaj je intrinzična vrednost oz. kaj so vrline športa, dileme, povezane s poštenostjo, integriteto in enakostjo v športu; problem telesa in duha; kakšna je vloga estetskih lastnosti v športu.

Filozofija športa poskuša v svojih raziskavah zaobjeti človeka in njegove izkušnje kot celoto, pri tem pa črpa iz pluralizma filozofskih pristopov, tradicij in ideologij.

CILJI

Dijak:

- : razloži značilnosti filozofije športa kot filozofske panoge,
SC (5.3.4.1)
- : pojasni pomen ter vlogo športa v človekovem vsakdanjem življenju in njegovi osebni rasti,
SC (5.3.5.1 | 3.2.1.1)
- : pojasni razliko med klasičnim in modernim pojmovanjem športa in odnosom do človeka,
- : analizira filozofski problem duha in telesa skozi zgodovino športa,
- : razloži pomen etike v filozofiji športa,
SC (5.1.5.1 | 3.2.1.2)
- : razpravlja o objektivnosti ocenjevanja estetskih dimenzij v športu,
- : kritično vrednoti vlogo igre kot dela človeške narave.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » **pojasni vlogo filozofije v športu,**
- » na primerih pojasni podobnosti in razlike ter odnos med športom, igro in umetnostjo,
- » **pojasni pomen športa za osebnostno rast in razvoj,**
- » razloži razliko med klasičnim in modernim pomenom športa za človeka,
- » pojasni pomen zmernosti v športu in vsakdanjem življenju,
- » analizira problem telesa in duha skozi zgodovino športa,
- » **pojasni, kako se etična vprašanja prepletajo s športom,**
- » **našteje in pojasni etične dileme v športu** (npr. doping, fair play – pravičnost v igri, transhumanizem v športu, transspolnost v športu),
- » pojasni in utemelji etično dilemo skozi filozofijo športa,
- » na primeru pokaže problem ocenjevanja estetike v športu,
- » navede in zagovarja razloge za in proti trditvi, da je igra del človeške narave.

TERMINI

- narava športa ◦ osebna rast ◦ igra ◦ lepota ◦ skladnost ◦ vrednotenje ◦ poštenost ◦ pravičnost
- zmernost ◦ telo – duh

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Cilji in standardi so zastavljeni tako, da učiteljem omogočajo avtonomno odločanje pri vključevanju avtorjev, besedil in poudarkov. Priporočljivo je, da učitelji izvajajo problemski pouk ter spodbujajo aktivno razpravo in kritično mišljenje. Prav tako se lahko poslužujejo igre vlog, videoposnetkov, razprav za in proti ali metode štirih kotov. Priporočljivo je, da se študije primerov povezujejo z drugimi že obravnavanimi temami, npr. šport in etika, ter jih aktualizirajo.

Teme obravnavamo tako, da dijakom zastavljamo vprašanja, ki jih spodbujajo k sodelovanju, npr.:

Kaj je narava tekmovanja?

Katere so podobnosti in razlike med športom, igrami in umetnostjo?

Kako sta povezana šport in umetnost?

Ali je šport lahko umetnost?

Ali umetnost navdihuje šport ali šport umetnost?

Ali je možen prehod iz iger v šport in obratno?

Ali vsaka izmed teh aktivnosti vsebuje drugi dve?

Dijaki naj iščejo primere (posnetke, slike, besedila), jih povezujejo s temo ter na njihovi podlagi utemeljujejo mogoča stališča.

Pri obravnavi klasičnega in modernega pojmovanja športa lahko uporabimo primere olimpijskih iger v antični Grčiji in danes. Dijaki analizirajo koncept fizične odličnosti, vrlin in celostnega razvoja (poudarek na korelaciji in harmoniji med fizično, značajsko in intelektualno odličnostjo) v antični Grčiji (npr. Platon, *Država*, knjigi 3 in 7, ter Aristotel, *Nikomahova etika*, knjiga 10, in *Politika*, knjigi 7 in 8). Ta koncept primerjajo s tekmovalnostjo, komercializacijo, profesionalnostjo in psihološko trdnostjo v sodobnem športu, v katerem so glavni cilji pogosto zgolj boljši rezultati. Obravnavana tema ponuja tudi priložnost za povezavo z Descartesovim dualizmom. Prav tako lahko učitelji z dijaki raziskujejo vpliv razvoja tehnologij, znanosti in umetne inteligence na šport. Dijakom lahko zastavijo vprašanje: *Ali sta inovativnost in kreativnost (npr. materiali športne opreme, tehnike izvajanja, prehrana, dodatki) produkt zgolj sodobnega razumevanja športa?*

Področje etike, če je bilo že obravnavano, je lahko zelo poglobljeno in zanimivo. Ko učitelji vzpostavijo odnos med etiko in športom ter se dotaknejo temeljnih konceptov (npr. poštenost, pravičnost, enakost in enakopravnost), postanejo etične dileme priložnost za aktivno delo v skupinah. Učitelji skupaj z dijaki izberejo dileme (npr. doping, transhumanizem), ki jih dijaki v majhnih skupinah analizirajo. Pregledajo različne možnosti reševanja dilem, razpravljajo in oblikujejo argumente za in proti. Pri tem jih spodbujamo k uporabi že usvojenega znanja (npr. teorije utilitarizma, deontološke teorije, teorije vrlin, teorije skrbi in konceptov) pri pouku filozofije ter tudi pri drugih predmetih. To je tudi priložnost za pisanje krajšega eseja – bodisi individualno bodisi v skupinah. (1.2.2.1) (3.3.3.2)

Zadnji cilj, ki je lahko tudi prvi, je: dijak kritično vrednoti vlogo igre (npr. šport, družabne igre, videoigre) kot dela človeške narave. Učitelji lahko pripravijo debato, pri kateri dijake razdelijo v dve skupini: ena zagovarja trditev, da je igra del človeške narave, druga pa, da ni tako. Skupini pripravita argumente, razloge in primere. Na ta način se lahko približamo odgovoru na vprašanje, zakaj se igramo. Pri tem lahko uporabimo izbrane odlomke iz dela *Homo Ludens*. (1.2.2.2) (3.2.5.1)

Literatura:

Aristotel. (2022). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Aristoteles. (2010). *Politika*. GV založba.

Descartes. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori*. Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Huizinga, J. (2011). Homo ludens. *Likovne besede: revija za likovno umetnost = Artwords*, 93, 2–5.

Jovan, N. (2022). *Paradigma igre v delu Johana Huizinge in forme ludizma*. Alma Mater Europea.

Kreft, L. (2013). *Levi horog: filozofija športa v osmih esejih*. Sophia.

Papineau, D. (2017). *Knowing the Sports: What Sports Can Teach Us About Philosophy (And What Philosophy Can Teach Us About Sports)*. Basic Books.

Pisk, J. (2013). *Misliti šport: filozofska analiza športa*. Univerza v Ljubljani.

Pisk, J. (2019). *Filozofski pogled v drobovje športa*. Univerza v Ljubljani.

Platon (2004). Država. V G. Kocijančič (ur.), *Zbrana dela* (str. 990–1253). Mohorjeva družba.

Suits, B. H. (2020). *Muren: igre, življenje in utopija*. Sophia.

Weiss, P. (1969). *Sport: A Philosophical Inquiry*. Southern Illinois University Press.

1.5.5 OSNOVE LOGIKE IN ARGUMENTACIJE

IZBIRNO

OPIS TEME

Logika nam omogoča spoznavanje mišljenja ter njegovih zakonitostih. Izhodišče logike je analiza argumentacije in pravilnosti sklepanja, navezava na vsakdanje izkustvo pa omogoča analizo induktivnih argumentov in neformalnih zmot ter Toulminov model argumentacije. Uporabnost znanja logike se izkazuje tudi z uporabo silogizmov na praktičnih primerih. Ker filozofija analizira misli na ravni pojma, je del teme tudi tematika definiranja pojmov.

CILJI

Dijak:

- : pojasni uporabnost argumentacije v vsakdanjem življenju,
- : razloži osnove silogistične logike,
- : razloži osnove formalne logike,
- : analizira zgradbo argumentov in presoja njihovo veljavnost.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » definira pojem in loči med odprtimi in enostavnimi pojmi,
- » ponazori z diagramom enostavne argumente,
- » uporabi Toulminov model za analizo vsakdanje argumentacije,
- » razloži logično formo stavka (S-P),
- » ponazori kategorične stavčne forme z Eulerjevimi diagrami,
- » pozna in zna uporabiti osnovne silogistične figure in moduse,
- » pozna in uporabi osnovne logične simbole,

- » zna uporabiti resničnostno matrico,
- » prepozna tautologijo, kontradikcijo in kontingentni stavek,
- » **pozna in zna uporabiti osnovne oblike veljavnega sklepanja (modus ponens, modus tollens),**
- » navedeno znanje zna uporabiti pri analizi argumentov.

TERMINI

- argument ◦ silogizem ◦ argumentacija ◦ Toulminov model argumentacije ◦ induktivno sklepanje
- deduktivno sklepanje ◦ moralne dileme

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Tema ima tri sestavne dele. Prvi se nanaša na argumentacijo v vsakdanjem življenju, torej na neformalno logiko. V tem delu pri delu v razredu naj učitelj izhaja predvsem iz vsakdanjih situacij in rabe ter zlorabe argumentacije. Drugi in tretji del se nanašata na osnove formalne logike: Aristotelovo silogistiko in stavčno logiko. Zlasti v tehniški gimnaziji je vsebinski poudarek na formalizaciji in abstraktnih formah dokazovanja lahko blizu dijakom, vendar pa je treba formalno raven vselej konkretizirati s številnimi primeri. Tako bodo dijaki spoznali pomen in prednosti formalizacije, ki omogoča navezavo na matematiko in naravoslovje, obenem pa bodo prepoznali uporabnost in relevantnost logike v vsakdanjem življenju. Zlasti pomembno je poudariti, da kritično mišljenje na vseh področjih terja poznavanje osnove logike, da pa kritičnega mišljenja ni mogoče zgolj zvesti na pravila pravilnega sklepanja. .

Za področje obstajajo številni učbeniki, ki so prvenstveno namenjeni študentski populaciji, vendar vsebujejo tudi dobro razložene osnove, ki so vključene v dano temo, tako da jih lahko učitelj s pridom uporabi. Posebej pomembno je, da navedeni učbeniki vsebino smiselno strukturirajo in jo tudi vsebinsko dobro analizirajo, tako da so zanesljiv vodnik za učitelja pri vsebinski pripravi ur. Naj jih navedemo samo nekaj. Dober uvod v zmote pri argumentaciji v vsakdanjem življenju je knjiga Breganta in Vezjaka *Zmote in napake v argumentaciji*. Temeljit vsebinski pregled neformalne logike je najti v Šusterjevi študiji *Moč argumenta*. Dober uvod v formalno logiko je učbenik Uršiča in Markičeve *Osnove logike*. Dober uvod v Toulminovo analizo argumentacije je mogoče najti v študiji Žagarja in Domanjkove *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*. Na tej osnovi si lahko vsak učitelj oblikuje svoj pristop v temo logika in argumentacija.

Literatura:

Bregant, J., Vezjak, B. (2007). *Zmote in napake v argumentaciji*. Subkulturni azil.

Šuster, D. (2015). *Moč argumenta*. Aristej.

Uršič, M., Markič, O. (1997). *Osnove logike*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Žagar, I., Domanjko, B. (2006). *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*. Izolit.

1.5.6 VPRAŠANJE STVARNOSTI

IZBIRNO

OPIS TEME

Vprašanje narave stvarnosti je eden izmed tradicionalnih filozofskih problemov, s katerim se ukvarja ontologija. Mednje sodijo vprašanje razmerja med videzom in resničnostjo, problem determinizma in svobodne volje, vprašanje vzročnosti in vprašanje odnosa med jezikom in stvarnostjo. V sklopu obravnave teme se dijaki seznanijo z osnovnimi pojmi, kot so počelo, substanca, subjekt, akcidenca, pa tudi z osnovnimi ontološkimi stališči, kot so monizem, dualizem, pluralizem, idealizem in materializem. Pomemben del ontoloških premišljevanj je tudi vprašanje determinizma in svobodne volje, filozofija eksistencializma, ki se dotika vprašanj smisla človekovega bivanja, nihilizma, tesnobe in absurda, ter filozofija jezika; slednje so ponujene kot izbirni cilji znotraj teme. Učitelj naj skupaj z dijaki izbere enega izmed ponujenih izbirnih ciljev. Posamezne vsebine iz teme je sicer smotrno povezovati z drugo vsebino učnega načrta, problem svobode denimo z etiko in vprašanjem odgovornosti, problem jezika pa s spoznavnoteoretsko problematiko.

CILJI

Dijak:

- : razloži in uporablja osnovne ontološke pojme,
- : se seznani s temeljnimi ontološkimi nauki,
- : pojasni filozofske razsežnosti problema vzročnosti,
- !: *razloži problem determinizma, svobodne volje in naključja,*
- !: *pojasni eksistencializem,*
- !: *pozna temelje filozofije jezika.*

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razume pojem počela, substance, subjekta, akcidence, biti, bistva in videza,
- » problematizira naivni realizem ter uvede razliko med bistvom in videzom,
- » analizira monizem, dualizem in pluralizem ter opredeli materializem in idealizem,
- » analizira različne sodobne naravoslovne teorije z vidika ontologije,

- » problematizira odnos med duševnostjo in telesom,
- » analizira redukcionizem z vidika njegovih prednosti in slabosti,
- » **razlikuje med razlogi in vzroki,**
- » pozna Aristotelovo teorijo štirih vzrokov,
- » razpravlja o Humovi kritiki vzročnosti,
- » pozna Kantovo utemeljitev apriorno vzročnosti,
- » **argumentirano razpravljajo o vprašanju svobodne volje determinizma in naključja,**
- » poveže razpravo svobodne volje in determinizma z etičskimi refleksijami,
- » **razume eksistencialistično opredelitev človeka kot bitja, pri katerem je eksistenca pred esenco,**
- » poveže pojem tesnobe z vprašanjem avtentičnosti eksistence,
- » razmišlja o povezavi nihilizma in absurda,
- » **opredeli pojma pomen in referenca,**
- » je seznanjen z reprezentančno teorijo pomena in njeno kritiko.

TERMINI

- materializem
- idealizem

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Temo stvarnosti pokriva tradicionalna filozofska disciplina ontologija, tako da poglobljanje v to tematiko prinaša nekatere najbolj žlahtne in večne premisleke o naravi sveta in položaju človeka v njem. Prav ontologija je namreč bila poimenovana prva filozofija oziroma prima philosophia, tako da ukvarjanje s to tematiko nudi najbolj neposreden vstop v filozofijo, vključno z zgodovino filozofije. Prav zaradi tega je tematika še posebej primerna za dijake, ki nameravajo svoje znanje filozofije kombinirati z učenjem katerega od klasičnih jezikov, seveda pa jo je moč plodno navezati tudi na filozofijo znanosti, kozmologijo in sodobno fiziko, pa tudi na tematike iz psihologije, še posebno na tiste, ki obravnavajo probleme materializma ter determinizma. Ontologija kot izbirna tema se dobro navezuje na teme iz klasične gimnazije, saj obstoječi učni načrt klasične avtorje, kot sta Platon in Aristotel v obveznem delu klasičnega modula, razširja v smeri ontologije (pri Platonu v vprašanje ontološkega statusa idej, pri Aristotelu pa generalno v njegovo ontološko sliko sveta). Ker k ontologiji v sodobnem smislu prištevamo tudi eksistencializem, se tema dotika tudi obravnave eksistence človeka, kot jo zasledimo predvsem pri mislecih Soerenu Kierkegaardu, Friedrichu Nietzscheju, Martinu Heideggerju ter Jeanu-Paulu Sartru in Albertu Camusu.

Vstop v vprašanje stvarnosti je v marsičem povezan s spoznavanjem z začetki filozofije. Med primernimi vstopi v ontologijo se tako ponuja diskusija ob branju *Predsokratikov*, še posebej jonskih naravoslovcev, in vprašanje

počela oziroma substance sveta, pa tudi sokratski dialog na temo Kaj obstaja?. Pregled temeljnih pojmov naj bo izveden čim bolj aktivno (naj čim bolj vključuje izkustvo dijakov), tako da ne gre zgolj za učenje definicij, pač pa razumevanje konceptov v njihovem živem mediju – mišljenju. Tako naj bo dijakom posredovan tudi pomen nekaterih centralnih ontoloških pozicij: monizma, dualizma in pluralizma.

Sklep obravnave teme stvarnost nudijo tri izbirne vsebine, in sicer svobodna volja in determinizem, filozofija eksistencializma ter filozofija jezika.

Nemara posebej zanimivo razpravo ponuja ontološka tematika determinizma in svobodne volje. Učitelji naj se v tej točki navežejo na klasične avtorje, kot sta denimo Descartes ali Kant, lahko pa tudi na novejši pristope iz filozofije kognitivne znanosti. Vsekakor je v tej točki dobrodošla razprava, ki ponuja navezavo na vsakdanje življenjsko izkustvo dijakov. Možna in zaželena je tudi navezava na vprašanje moralne odgovornosti ter posledično na vprašanje prepleta ontologije z etiko, ki se na prvi pogled morda zdita daleč vsaksebi.

Omenili smo, da je posebna pozornost v sklopu ontologije posvečena tudi vprašanju problematike eksistencializma. S pomočjo klasičnih eksistencialističnih avtorjev velja tukaj primarno izpostaviti idejo prednosti eksistence pred esenco pri človeku, nato pa se nasploh navezati na vprašanje smisla, tesnobe, nihilizma, avtentičnosti in tudi absurda. Čeprav pri obravnavi eksistencializma ne gre brez poenostavitev, naj se učitelji vendarle izogibajo prehitrim in netočnim ilustracijam eksistencializma; namesto tega naj dijake raje povabijo k branju literature in tako pristopijo k medpredmetnemu povezovanju s književnostjo.

Zanimiva podvrsta ontologije je tudi filozofija jezika, ki proučuje medsebojno povezanost jezika in stvarnosti. V sklopu te izbirne teme lahko učitelji z dijaki razpravljajo o (ne)odvisnosti jezika in sveta. Sama od sebe se ponuja navezava na spoznavnoteoretske tematike, denimo na vprašanje različnih vrst resnice. Dobra povezava je tudi med konstruktivizmom in nekaterimi psihološkimi smermi razmisleka (Vigotsky). Nadarjeni ali učno zmožnejši dijaki se lahko seznani z deli Ludwiga Wittgensteina in nasploh s kritiko referenčne teorije jezika.

Zanimiv vstop v razmišljanje o pojmu biti za dijakinje in dijake ponuja poglavje Alenke Hladnik v publikaciji *Misliti samostojno – priročnik za učitelje filozofije* (ZRSŠ, 2001; Dlib: <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/nxe0uz4>); poglavje iste avtorice v isti zbirki ponuja tudi vstop v razmislek o tem, kaj obstaja, torej o vprašanju realnosti.

Razprave o svobodni volji in determinizmu ter nasploh o kognitivni filozofiji ponuja knjižica Olge Markič in Nenada Miščevića *Fizično in psihično* (Aristej, 2011).

Knjige Marka Uršiča *Štirje časi* (Cankarjeva založba) ponujajo strokoven, a še zmeraj dokaj poljuden vstop v tradicionalno in sodobno filozofsko kozmologijo, ki jo lahko smotrno povezujemo z ontološkimi vprašanji.

Dijaki naj spoznavajo problem eksistencializma iz primarnih virov, denimo iz spisa *Eksistencializem je zvrst humanizma* J.-P. Sarrtra (Izbrani filozofski spisi; Cankarjeva založba, 1968) ali iz besedila *Mit o Sififu* Alberta Camusa (Cankarjeva založba, 1980).

Pri obravnavi eksistencializma so lahko v oporo tudi različna besedila iz publikacije *Posodobitev pouka v gimnazijski praksi – filozofija* (ZRSŠ, 2011; <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/vzdj75t>).

Pri obravnavi filozofije jezika pridejo v poštev različna dela s področja semantike in tudi logike. Učitelji lahko za zahtevnejše dijake nadgradijo pouk s prebiranjem primarnih virov, denimo del Ludwiga Wittgensteina, še posebej njegovih *Filozofskih raziskav*.

Literatura:

Camus, A. (1980). *Mit o Sizifu*. Cankarjeva založba.

Hladnik, A. (2001). Poglavje o pojmu Biti in realnosti. V *Misliti samostojno – priročnik za učitelje filozofije*. Zavod RS za šolstvo. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/nxe0uz4>

Markič, O., in Miščević, N. (2011). *Fizično in psihično*. Aristej.

Sartre, J.-P. (1968). *Eksistencializem je zvrst humanizma*. V *Izbrani filozofski spisi*. Cankarjeva založba.

Uršič, M. (n. d.). *Štirje časi*. Cankarjeva založba.

Wittgenstein, L. (n. d.). *Filozofske raziskave*.

Zavod RS za šolstvo. (2011). *Posodobitev pouka v gimnazijski praksi – filozofija*.

<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/vzdj75t>

1.5.7 APLIKATIVNA ETIKA

IZBIRNO

OPIS TEME

Izbirna tema aplikativna etika predstavlja različne problemske sklope, pri katerih na konkretnih izzivih sodobnega sveta uporabimo in nadgradimo teorije in koncepte, ki so jih dijaki spoznali znotraj obvezne teme etike. Izbirne teme so tako naravnane izrazito aplikativno, učitelji in dijaki pa se naj pri njihovi obravnavi sklicujejo na povsem konkretne problematike. Učitelj naj izmed spodaj ponujenih podtem izbere eno:

- » etika okolja in živali,
- » umetna prekinitev nosečnosti,
- » evtanazija,
- » etika in družbena pravičnost (porazdelitev bogastva, problem svetovne revščine),
- » etični izzivi v rabi tehnologije in sistemov umetne inteligence (npr. transhumanizem, umetna inteligenca, zasebnost in varnost podatkov, kibernetika varnost, tehnologija in družbeni nadzor, avtorske pravice, neenakost dostopa do tehnologije).

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA TEMO

Zapisana priporočila so splošna, kar pomeni, da veljajo za vsako od izbranih podtem. V posebnem delu bodo učitelji našli tudi specifična didaktična priporočila, ki se bodo nanašala na specifično podtemo.

Ker je aplikativna etika eno tistih področij filozofije, na katerih potekajo najbolj živahne in tudi polemične razprave, lahko takšen odziv dijakov pričakujemo tudi v razredu. Polemičnost in živahnost razprav kajpada velja ohranjati, saj ravno v takšnih situacijah dijaki lahko pridobijo najbolj prepričljivo izkušnjo o pomembnosti filozofije za življenje ljudi – njihova lastna in tudi za življenje družbe. Ravno zaradi tega, ker lahko pričakujemo, da bodo pri teh razpravah dijaki pokazali največ interesa in pobude, je dobro, da zna učitelj njihovo angažiranost usmerjati in voditi proces razprave tako, da bodo njihova raziskovanja etičnih vsebin filozofsko čim bolj relevantna in ustvarjalna. Dobro je imeti v mislih, da raziskovanje tem s področja aplikativne etike omogoča tudi poglobitev tem s področja normativne etike, obenem pa se ravno pri tem pokaže, kako lahko filozofski argumenti postanejo orodja za refleksijo, ki poskuša iti dlje od zgolj izmenjave mnenj o neki sporni temi.

Kot se bo najbrž pokazalo, bodo imeli dijaki že vnaprejšnja mnenja o obravnavani temi. Mnenja dijakov bo učitelj lahko uporabil za izhodišče za razpravo, pomembno pa je, da razprave ne ostanejo na ravni tega, da dijaki zagovarjajo svoja mnenja, saj jim obravnavanje tem s področja aplikativne etike lahko pomaga pri kritičnem razmisleku glede predpostavk, na katere se opirajo njihova mnenja. Hkrati pa s tem dijaki lahko pridobijo vpogled v argumente, ki podpirajo različna stališča, kar pomeni boljše razumevanje polemičnih govorov v javnosti, pa tudi možnosti za bolj kakovostno vključevanje dijakov v takšne razprave. Učitelj lahko uporabi članke iz množičnih medijev, s pomočjo katerih analizira filozofske predpostavke stališč. Skupaj z dijaki lahko prepoznava morebitne neformalne zmote. Učitelji naj torej pluralizem pristopov ohranjajo, hkrati pa naj skrbijo

za to, da se bodo dijaki vseskozi nahajali na filozofski ravni razmisleka. Ob tem bo nepogrešljivo navezovanje na perspektive in koncepte, ki so jih dijaki spoznali pri obravnavi obvezne teme etika. **SC** (3.3.5.3)

Kot je moč zaslutiti, naj bo pristop k temi izrazito interdisciplinarno naravnani in naj se povezuje z biologijo, fiziko in tudi ekonomijo oz. geografijo ter književnostjo. Močno naj se seveda prepleta tudi s tradicionalnimi znotrajpredmetnimi temami. Pri didaktičnih pristopih se lahko poslužujemo aktivnih metod poučevanja: od zgodb in diskusij o njih do analiz stvarnih primerov (analiza časopisnih člankov in medijskih prispevkov) in ostalih didaktičnih pripomočkov. Ključne napotke lahko iščemo tudi v sodobnih smernicah etiške vzgoje, ki ne temelji na indoktrinaciji v vrednote, pač pa na kritičnem premisleku o vrednotah, povezanih z vedenjem posameznikov.

Praktične etike predstavljajo različne problemske sklope, pri katerih na konkretnih izzivih sodobnega sveta uporabimo in nadgradimo teorije in koncepte, ki so jih dijaki spoznali znotraj obvezne teme etika. Izbirne teme so tako naravnane izrazito aplikativno, učitelji in dijaki pa naj se pri njihovi obravnavi sklicujejo na povsem konkretne problematike. K praktičnim etikam tako sodijo tematike okoljske etike in etike živali, vprašanje smrtne kazni, evtanazije in umetne prekinitve nosečnosti, vprašanje svetovne revščine in porazdelitve bogastva itn. V sklopu izbirne teme izberemo eno podtemo. **SC** (1.2.2.1) **SC** (1.2.2.2)

CILJI

Dijak:

- : razume pojem aplikativne etike,
- : pozna povezave med normativno in aplikativno etiko,
- : analizira etične probleme na področju izbrane podteme, **SC** (4.4.4.1 | 3.1.4.2)
- : argumentirano razpravlja o izbrani etični temi sodobnosti, **SC** (4.2.3.1 | 3.3.1.2 | 3.3.2.1)
- : vrednoti argumente, ki se pojavljajo v razpravah o aktualnih etičkih vprašanjih,
- : izoblikuje lastno z argumenti podprto filozofsko stališče. **SC** (4.4.4.1 | 3.1.1.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razloži pojem aplikativne etike in s primeri ponazori rabo filozofskih pojmov v razpravah o etičkih vprašanjih sodobnosti,
- » opredeli filozofski problem in pojasni njegove (filozofske in družbene) implikacije,
- » predstavi argumente in predpostavke, na katerih temeljijo različni filozofski pogledi, in jih analizira,
- » pokaže prednosti in omejitve različnih filozofskih perspektiv, stališč in argumentov,

» se argumentirano vključuje v razpravo in oblikuje svoj pogled na opredeljeni problem.

TERMINI

- aplikativna etika
- normativna etika

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Etika okolja in živali

Okoljska kriza je eden izmed največjih izzivov, s katerimi se sooča človeštvo, in tako ni presenetljivo, da je človekov moralni odnos do okolja in tudi do živih bitij, ki ga poseljujejo, postal eno izmed osrednjih zanimanj sodobne filozofije. Tema tako dijakom in učiteljem ponuja pogled v novejšo prakso filozofije v navezavi na številne sodobne pereče izzive: podnebne spremembe, poskuse na živalih, problem prehranjevanja z mesom, vprašanje okoljske pravičnosti in medgeneracijske okoljske solidarnosti ter sorodne teme. Dijaki se spoznajo s filozofskim problemom moralnega statusa ne-človeških bitij, od živali do rastlin ter tudi nežive narave, razpravljajo pa tudi o pomenu in upravičenosti antropocentrične oz. človeškosredniške perspektive. Spoznajo se z nekaterimi novimi filozofskimi teorijami, kot sta Leopoldova deželjska etika in globoka ekologija Arneta Naessa, hkrati pa nadgradijo svoje znanje utilitarizma in deontologije v navezavi na t. i. živalsko vprašanje.

Tema tako hkrati ponuja razširitev in poglobitev snovi, ki jo dijaki spoznajo v sklopu etike. SC (2.2.2.1)

Pojmi: intrinzična/inherentna/notranja vrednost, instrumentalna vrednost, antropocentrizem, biocentrizem, okoljska pravičnost, globoka ekologija, deželjska etika, pravice živali.

Cilji	Minimalni standardi	Standardi
Dijak je seznanjen s problemom razširitve moralne odgovornosti onkraj človeka.	Dijak pozna razmislek o moralno pomembnih lastnostih. Dijak razume razliko med moralnim vršilec in moralnim trpnikom.	
Dijak pozna deželjsko etiko Alda Leopolda.	Dijak razume Leopoldovo metaforo tretjega koraka v etičnem zaporedju. Dijak analizira Leopoldovo merilo moralnega ravnanja (integriteta, lepota in stabilnost ekosistema).	Dijak se seznani z Leopoldovo prisposobo narave kot vodnjaka energije.
Dijak razume osnove globoke ekologije.	Dijak pozna razliko med globoko in plitko ekologijo. Dijak razume in analizira pojma antropocentrizma (človeškosredničnosti), zoo- in biocentrizma (živalsko- oz. življenskosredničnosti). Dijak z relevantnimi primeri razlikuje med intrinzično (notranjo) in instrumentalno (orodno) vrednostjo.	Dijak kritično oceni Naessovo razširjanje moralne odgovornosti s pomočjo poglobljanja sebstva.
Dijak pozna osnove socialne ekologije.	Dijak razume povezavo med socialno pravičnostjo, kapitalizmom in okoljsko prikrajšanostjo.	Dijak pozna problematiko medpresečnosti (intersekcijskosti) in povezanosti med izkoriščanjem narave in ljudi.
Dijak pozna osnove etike živali.	Dijak razume utilitaristični vidik zagovarjanja dobrobiti živali. Dijak pozna pojem subjekta življenja v teoriji pravic živali Toma Regana.	Dijak analizira problematiko posrednih pravic živali. Dijak razume kritiko velferizma oziroma dobrobiti živali iz vidika pravic živali.

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA TEMO ETIKA OKOLJA IN ŽIVALI

Tema omogoča dijakom in učiteljem vstop v eno najživahnejših smeri sodobne filozofije in ukvarjanje z izzivi, ki se dotikajo še posebno dijakov kot pripadnikov mlajše generacije, ki bo morala živeti s posledicami antropogenega (od človeka povzročene) onesnaženja okolja. Tudi vprašanje etike živali ponuja priložnosti za filozofsko refleksijo etičnih odločitev, pred katere je v sodobni družbi, zaznamovani z napredujočo avtomatizacijo in odtujenostjo od proizvodnje, postavljena sleherna razmišljujoča oseba.

Učitelji lahko vstop v temo načrtujejo z vprašanji, povezanimi z razširjanjem moralne odgovornosti onkraj soljudi na živali, okolje in celo neživo naravo. Primer takšnega vprašanja je: »Smo ljudje moralno odgovorni le za svoja dejanja, ki se dotikajo drugih ljudi?« V določeni točki razprave lahko vpeljemo vprašanje določanja merila moralne odgovornosti, kar začne razpravo počasi premikati na filozofsko raven: »Če smo ljudje moralno odgovorni tudi do živali, kaj je temelj te naše moralne odgovornosti?« Na ta način lahko prispejemo do tipično utilitarističnega merila, ki kot kriterij postavlja zmožnost čutečnosti oz. zaznave bolečine ter ugodja. S tem se ponuja hipoteza, da ljudje nismo upravičeni povzročati trpljenja drugim bitjem, če s tem ne zmanjšamo nekega večjega trpljenja. Vendar pa se pri tem pojavi vprašanje moralne odgovornosti do rastlin, pa tudi do združb, kot so ekosistemi (gozdovi, koralni grebeni itn.), pa tudi neživih bitnosti. Bi bili upravičeni uničiti reko Sočo, če zaradi tega ne bi trpelo nobeno živo bitje, ki je sposobno čutiti bolečino? Razprava nas tako pripelje do alternativnih meril moralnosti, kot so denimo Leopoldova deželjska etika in njen kriterij stabilnosti ekosistema, Naessova globoka ekologija in intrinzična vrednost ter Schweitzerjeva ideja spoštovanja življenja kot takega. Naessova globoka ekologija navaja še posebej zanimive primere razmisleka, saj se izkaže, da zgolj varovanje okolja zaradi dobrobiti človeka (denimo varovanje gozdov zaradi čistega zraka, ki ga potrebujemo za življenje), ni zares »globoka« ekologija, temveč »plitek« pristop, ki na naravo gleda zgolj z antropocentričnega in instrumentalnega vidika. Učiteljem se tako ponudi priložnost za analizo različnih pristopov varovanja narave in ob tem vaje filozofske analize na praktičnih primerih.

Posebna tematika, ki se odpira pri vprašanju okolja, je tudi problem okoljske pravičnosti. Ta po eni strani zadeva vprašanje enakomerne porazdelitve bremena za onesnaženje, saj vemo, da tisti, ki neproporcionalno veliko prispevajo k onesnaženju, ne nosijo niti ustreznega deleža posledic niti odgovornosti. Tako se učiteljem ponuja odlična naveza na vprašanje politične filozofije in razširitve obravnave pojma pravičnosti. Druga tematika, povezana s temi izzivi, je za dijake še posebej aktualno vprašanje medgeneracijske pravičnosti: V kolikšni meri so starejši dolžni upoštevati bodoče interese mladih in posledično omejiti svoje trenutne interese ter ali smo dolžni upoštevati tudi interese še nerojenih ljudi? (2.1.3.1)

Etika živali ponuja širok nabor tem od vprašanja moralnega veganstva in vegetarijanstva do poskusov na živalih in tudi vprašanja o živalih v zabavi, kot so npr. trofejni lov ali zabaviščni parki, konec koncev pa tudi industrija hišnih ljubljencev. Vprašanje veganstva se lahko vrti tako okoli zdravstvenih kot moralnih motivacij in presoje, katero stališče je legitimnejše. Zastavi se lahko tudi vprašanje medpresečne obravnave problematike, v kolikšni meri je dominacija živali in narave posledica falogocentrizma in neenakopravnega položaja žensk v družbi oz. do kolikšne mere lahko pri tem govorimo o skupnih temeljih nadvlade.   (1.2.2.1))

Kot je moč zaslutiti, naj bo učiteljev pristop k temi izrazito interdisciplinarno naravnano in naj se povezuje z biologijo, fiziko in tudi ekonomijo oz. geografijo ter književnostjo. Močno naj se seveda prepleta tudi s tradicionalnimi znotrajpredmetnimi temami, kot sta omenjena pravičnost in utilitarizem, Tom Regan in njegova filozofija pravic živali pa medtem ponujata tudi povezavo z deontologijo. Učitelji naj se pri didaktičnih pristopih poslužujejo aktivnih metod poučevanja: od zgodb in diskusij o njih do analiz stvarnih primerov (analiza časopisnih člankov in medijskih prispevkov) in ostalih didaktičnih pripomočkov. Ključne napotke lahko pri tem iščejo tudi v sodobnih smernicah okoljske vzgoje, ki ne temelji na indoktrinaciji v vrednote, pač pa na kritičnem premisleku o vrednotah, povezanih s prokoljskim vedenjem posameznikov.

Dober, kratek, pregleden in didaktično naravnano pristop k osnovam okoljske etike, obogaten s kvizi in nazornimi razlagami, vsebuje knjižica *Osnove okoljske etike* (<https://aplifikacijaun.zrss.si/api/link/xpssw1j>; obstajajo pa tudi fizične, tiskane verzije v določenih knjižnicah). Na koncu knjige je objavljen tudi pregled ustrezne slovenske literature na to temo.

Knjiga *Etika živali* (T. Grušovnik; Annales, 2016) predstavlja nekoliko tehtnejši pregled vprašanja moralne odgovornosti do živali in tematike moralnega vedenja živali.

V pripravi je tudi okoljski pojmovnik, ki bo nadgradil knjižico Osnove okoljske etike in ob tem priskrbel še poljudni pregled osnovnih pozicij etike živali, ter tudi krajše esejistično delo Argumenti na krožniku, ki lahko služi tudi kot medpredmetna povezava s književnostjo. (1.2.2.2)

Literatura:

Grušovnik, T. (2016). *Etika živali*. Annales.

Grušovnik, T. (2021). *Osnove okoljske etike*. Pedagoški inštitut in Urad za UNESCO.

<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/xpssw1j>

2. MODUL B – KLASIČNA GIMNAZIJA

OBVEZNO

OPIS TEME

Modul B omogoča poglobljeno analizo antične filozofije kot razširitev in poglobitev znanja iz modula A ter omogoča celovitejše razumevanje antične misli. Modul B je sestavljen iz obvezne teme *antična filozofija* in izbirne filozofske teme. Izbirna tema ponuja natančnejše seznanjanje z antično politično filozofijo, ontologijo, epistemologijo, filozofijo umetnosti, filozofsko kozmologijo, filozofijo religije ali etiko.

2.1 ANTIČNA FILOZOFIJA

OBVEZNO

OPIS TEME

Tema omogoča poglobljeno raziskovanje antične filozofije in širitev vsebin splošnega programa. Dijaki pridobijo vpogled v nastanek zahodne filozofije v Grčiji, pri čemer obravnavamo predsokratske filozofe, sofistično misel ter ključne premike v filozofiji tistega časa. Poseben poudarek je na Sokratu, medtem ko pri Platonu in Aristotelu dijaki poglobljajo znanje predvsem v smeri epistemologije in ontologije.

CILJI

Dijak:

○: analizira okoliščine vznika filozofije v antični Grčiji,

SC (5.1.1.1)

○: pojasni predsokratsko filozofsko misel,

SC (2.1.1.1)

○: spozna in vrednoti sofistični nauke,

SC (2.2.2.1)

○: spozna kompleksnost Platonove filozofije,

SC (5.1.3.1)

○: razloži kompleksnost Aristotelove filozofije,

SC (5.1.3.1)

○: povezuje in razlaga osnovne miselne tokove helenistične in rimske filozofije.

SC (5.1.5.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

» ustvarja filozofska vprašanja o celoti bivajočega,

» analizira filozofski pojem počela in pojmovanja izvora vsega bivajočega,

» kritično ovrednoti predpostavke naukov o počelih in elementih pri predsokratikih,

» pozna Talesove, Anaksimenov in Anaksimandrove nauke,

- » primerja Heraklitov in Parmenidov nauk o biti, postajanju in gibanju, eno in mnoštvo,
- » razume pomen relativnosti spoznanja pri Protagori in pomen stavka *homo mensura*,
- » kritično ovrednoti in aktualizira sofistični spoznavni in moralni relativizem,
- » primerja dialektiko in retoriko v navezavi na Platona in Sokrata ter sofiste,
- » razloži pomen Platonovega nauka o idejah in ga poveže z vsaj dvema področjema njegove misli (etika, politika, umetnost, kozmologija),
- » pozna Aristotelove argumente proti platonističnemu dualizmu in kritiko dobrega kot ideje,
- » pojasni Aristotelovo teorijo štirih vzrokov,
- » razloži pomen Aristotelovega nauka o vrlinah in ga poveže z vsaj dvema področjema njegove misli (politika, retorika, umetnost),
- » pozna in primerja stoiški in epikurejski in skeptični nauk,
- » razume pomen filozofije kot načina življenja.

TERMINI

◦ bit ◦ počelo ◦ postajanje ◦ sofizem ◦ relativizem ◦ pravičnost ◦ ideje ◦ resnica ◦ substanca ◦ akcidenca
 ◦ teleologija ◦ vzročnost ◦ ataraksija ◦ dobro življenje ◦ vrline ◦ vera ◦ razum

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Tema *antična filozofija* omogoča poglobljanje in razširitev vsebin iz modula A. Ponuja natančnejši pregled pogojev za nastanek zahodne filozofije v Grčiji, osredotoča se na predsokratske naravoslovce in daje vpogled v naravo sofistične misli. Posebna pozornost je namenjena tudi obravnavi Sokrata, medtem ko pri Platonu in Aristotelu dijaki razširjajo znanje, pridobljeno pri modulu A, v smeri spoznavne teorije in ontologije. Učitelj naj razporedi delo tako, da pouk ne bo namenjen zgolj analizi filozofske tradicije od *predsokratskega* obdobja do konca helenizma, marveč tudi skupnemu raziskovanju velikih filozofskih vprašanj v obliki dialoga ali drugih didaktičnih pristopov, ki bodo spodbujali dijake k samostojnemu delu. Didaktična priporočila so v pomoč in oporo učitelju, ni pa pričakovano, da je treba obravnavati vsa dela in preizkusiti vse oblike poučevanja, ki so izpostavljeni spodaj.

Še preden bodo dijaki spoznali prve filozofe v *predsokratskem* obdobju in razloge za vznik filozofije, jih spodbudimo k premišljevanju o ontoloških in epistemoloških vprašanjih, ki so botrovala začetkom filozofije. Preden dijakom predstavimo predsokratike, v razredu beremo odlomke Hezioda iz dela *Teogonija* (denimo str. 116–122). Velika ontološka vprašanja so si ljudje zastavljali že mnogo pred nastopom filozofije, tudi v mitičnem jeziku, umanjalo je le racionalno iskanje odgovorov, značilno za filozofe. Dijakom ne naštevajmo samo različnih filozofskih idej teh *prvih* filozofov, marveč jim razložimo, kateri razlogi so jih napeljali k določenim premislekom. Dijaki spoznajo jonske naravoslovce, atomiste, pitagorejce, v ospredju pa naj bosta Heraklitov in Parmenidov nauk.

Od preizpraševanja o *naravi* v pomenu grške *physis*, nadaljujemo s tem, kar predstavlja temelje človekovega položaja v družbi – to je *pravičnost*. Dijaki naj premišlujejo o sofisticnem moralnem relativizmu in Sokratovi povezavi med vednostjo in vrlino. Dijaki lahko v medpredmetnem sodelovanju z zgodovinarji in sociologi spoznajo razloge, zakaj so grške družbene okoliščine omogočale razcvet sofizma. Gotovo je želja po reševanju sporov s pomočjo sodnih pravn in političnih interesov v pridobivanju naklonjenosti skupščine botrovala potrebi po sofistih. V branje priporočamo Tukidida (1, 76; 5, 89; 6, 18.3) in premislek o različnih oblikah manipuliranja brez moralnih omejitev v delu *Zgodovina peloponeške vojne*. Za razpravo bo uporabno tudi premišljevanje o Trazimahovih govorih, ki jih najdemo v *Državi*, pa delo *Menon* (87e) in *Protagora* (316c) in s tem premislek o pomenu vednosti in vrlin. Poleg tega priporočamo, da s pomočjo dela *Parmenid* (137a-b) analiziramo dialektiko in pokažemo, v čem se razlikuje od retorike. Skupaj z dijaki lahko oblikujemo primere z dialektično strukturo: *teza – antiteza – sinteza*. Denimo: moralna pravila morajo biti obče veljavna (teza); moralna pravila so lahko kulturno relativna (antiteza); moralna pravila morajo biti obča, a sta lahko interpretacija in uporaba pogojeni s kulturnimi danostmi (sinteza). Dijaki lahko tudi sami oblikujejo podobne primere. K moralni kritiki sofistov spada tudi to, da so za svoje izobraževanje zahtevali denar, ob tem pa ponujali navidezno vednost, filozofi pa modrost, ki je v temelju radikalna »nevednost«. Za razumevanje slednje misli bo koristno branje *Simpozija*. V sodelovanju s slovenisti priporočamo branje Aristofanovih *Oblakov* (99; 111; 883) in spoznavanje sofistov v literarni podobi. Sofistično manipulacijo je mogoče aktualizirati, sklicujoč se na politiko, marketing in propagando ter družbena omrežja ipd. Za več predlogov o obravnavi sofizma glej izbirni sklop *etika vrlin in svoboda*.

Čeprav so dijaki Platonovo teorijo idej že spoznali, je zdaj priložnost za bolj poglobljeno analizo. Ontološke premisleke o *eidosis* je vredno prepletati z epistemološkimi problemi spoznanja, vendar bo dijakom premislek bolj zanimiv in slikovit, če jim damo nalogo, da si doma ogledajo katerega od filmov *Matrica*, *Trumanov šov*, *Inception* in drugih, ki omogočajo vsebinsko navezavo na Platonov simbolni »vzpon« iz jame. Ker pa naj bo v središču pozornosti spoznavanje *inteligibilne realnosti*, predlagamo, da pozornost posvetimo predvsem pojmovanju idej. V izhodišču opozorimo na to, da Platon ni ustvaril šolske *teoretične* razlage o tem, kako razume *inteligibilne bitnosti*. Pri Platonu ne gre za običajno, neposredno spoznavanje, temveč nasprotno – Platon obstoj idej *predpostavlja* in šele nato izpelje razlago o ontoloških značilnostih resnično *bivajočega*. Poleg tega za Platona ideje niso zgolj definicije stvari iste vrste v pomenu abstrakcij, marveč tisto temeljno *bistvo*, ki je *negibno* in obstaja *samo po sebi*. Dijakom bo razlaga bolj slikovita, če si bomo pomagali z umetniškimi deli. Predlagamo, da na drsnicah pokažemo *Leonardovovega Vitruvijskega človeka* in iskanje čiste forme človeka v umetniškem izrazu, Mondrianovo *Kompozicijo z rdečo, modro in rumeno*, ki upodablja geometrijske like kot take, pa Vermeerjevo *Dekle z bisernim uhanom*, ki se zdi, da ponazarja »čisto« lepoto v čutni podobi. S kolegi slovenisti lahko skupaj obravnavamo *Božansko komedijo* Alighierija (predvsem del o raj), pa Goethejevega *Fausta* (*drugi del, scena 5*). Če pa se miselno vzpnemo še više od idej k ideji *dobrega, lepega in pravičnega*, je poskus ubesedovanja in s tem razumevanja še težji. Dijaki naj spoznajo, zakaj so po Platonu ideje *dobre* in kako je to povezano z materialno realnostjo. Ne obstaja namreč ideja za slabe reči, odsotnost ali pomanjkanje dobrega pa običajno pojmuje kot nekaj slabega. Ideje tudi odsevajo v materialni stvarnosti. Priporočamo analizo t. i. sklepanja na *tretjega človeka*. Ker je to *temeljno bivajoče* onkraj vse pojavnosti in onkraj vsega, čemur lahko pripišemo predikat *je* ali *obstaja*, ne moremo sklepati iz lastnosti množstva idej na tisto *eno*, saj je slednje vselej radikalno onkraj in ne »potrebuje« lastnega izvora *biti*, ki bi bilo ločeno od nje same. V pomoč je prisposoda o *soncu* iz *Države* (gl. sedmo knjigo) in branje *Parmenida*, *Timaja*, *Menona* itd.

Predlagamo, da v uvodu k Aristotelovi filozofiji vsaj pregledno predstavimo razsežnosti njegovih mnogoterih empiričnih in teoretičnih raziskovanj. Dijaki bodo tako spoznali pomembnost tega *velikana* grške misli tudi onkraj zgolj strogo filozofske misli. Omenimo lahko prvenec na področju logike, zoologije, literarne teorije itd., da bo kasneje dijakom razumljiveje, zakaj se srednjeveški in renesančni misleci stalno vračajo k velikim imenom antične filozofije. Seveda je razlogov za te reference še mnogo več. Če dijaki na maturi obravnavajo delo *Nikomahova etika*, jim bo Aristotelova kritika Platona lažje razumljiva. Poleg omenjenega dela priporočamo branje odlomkov iz *Metafizike* (A (I), Z (VII), M (XIII) in N (XIV)) in *Fizike*, *O nebu*, predvsem pa splošnejše uvode: Vorländerja ali Reala, oba s svojo obsežno *Zgodovino filozofije*. Aristotelovo kritiko Platonovega dualizma lahko strnemo v nekaj temeljnih izhodišč, ki jih razložimo na konkretnih primerih, da bo misel bolj razumljiva. Analitični pristop je blizu temu mislecu, dijakom pa bo dal preglednost. Za Aristotela: 1. ideje niso ločene od sveta čutnih oblik, saj bi sicer ne mogli pojasniti povezave med transcendentnim svetom idej in materialno stvarnostjo; 2. predpostavljanje idej vodi v neskončni regres (sklepanje na tretjega človeka); 3. ideje ničesar vsebinsko ne dodajo k razumevanju materialne stvarnosti. Poleg tega pa sta snov in njena oblika nekaj medsebojno povezanega in ne ločenega. Enako je smiselno postopati pri kritiki ideje dobrega: 1. ideja dobrega je preveč abstraktna; 2. dobro je povezano z »notranjo« funkcijo stvari, denimo *dobrota* avtomobila je v njegovi funkciji, da nas prevaža. Ko iščemo besedila za premisel v razredu, poskušajmo izpostaviti čim bolj barvit nabor besedil. Ne pozabimo niti na *Poetiko*.

Priporočamo, da dijaki analizirajo Aristotelovo pojmovanje substance (*podstati*) in akcidence (*pritikline*) na konkretnih primerih ter o tem samostojno premišljujejo. Nekaj predlogov vprašanj: Ali je mogoča substanca brez lastnosti ter obratno, lastnost brez substance? Ali določa bistvo predmeta substanca ali akcidenca in ali so atomi substance ali akcidence? Kaj določa bistvo človeka, akcidence ali substanca? Je bog, če sploh obstaja, iz substance in akcidence? Ta in druga vprašanja lahko kasneje analiziramo s pomočjo Aristotela.

Za razumevanje Aristotelovih teleoloških pogledov na svet je koristno branje *Nikomahove etike*, priporočamo pa tudi druga dela. Dijaki lahko berejo Aristotelove opise živali, potem pa razpravljajo, ali se strinjamo z njegovo razlago namernih vzrokov. Še danes pravimo denimo, da je srce *namenjeno* pretakanju krvi in enako za druge fiziološke procese, zato je težje prepoznati zmoto, ker je tako v navadi. Ti procesi pa se ne dogajajo namerno, marveč vzročno-posledično »slepo«. Na spletu bomo pod geslom *On the Parts of Animals* našli zbrana dela Aristotelovih študij o živalih. Če dijake bolj zanima politika, je tudi za to mnogo izhodišč v smislu, da je država naravna entiteta, ki omogoča izpolnitev človeškega cilja – *evdajmonije* itd. (*Politika*, knjiga I in dalje). Vsebinsko lahko dopolnimo z Aristotelovo teorijo štirih vzrokov (materialni, formalni, učinkoviti in končni). Priporočamo branje *Fizike* (knjiga II in dalje) in razlago vzrokov na konkretnih primerih. Če je mogoče, spodbujajmo dijake h kompleksnejšemu premisleku. Predlagamo nekaj vprašanj: Ali so vsi vzroki enako pomembni in ali moramo nujno poznati končni vzrok, da razumemo neki naravni pojav? Je kakšna razlika med umetno proizvedenimi stvarmi in naravnimi v odnosu do teh štirih vzrokov? Kako vemo, da sploh obstajajo končni vzroki? Imajo vsak del stvari in celota tudi svoj namerni vzrok? Velja enako za človeka? Kdo določi namerne vzroke, ustvarjalci ali uporabniki izdelkov? Lahko stvar izgubi svoj končni vzrok (denimo odslužen telefon)? Zakaj obstaja družba, zaradi posameznika ali višjega namena? Kaj pa etične odločitve, zakaj nekomu pomagamo?

Dijaki naj spoznajo stoiški in epikurejski nauk predvsem v ontološkem in epistemološkem pomenu. Kljub temu pa ne pozabimo na temeljno vodilo helenistične filozofije, to je zasledovanje *dobrega* življenja. Ker dijaki stoiško filozofijo praviloma že poznajo, saj jo obravnavajo pri pouku latinščine, gotovo deloma tudi epikurejsko misel in Cicera, bomo lahko vsebinsko lažje poglobljali in razširili, predvsem pa jo lahko lažje prilagodimo

njihovemu zanimanju. Za vse, ki bi želeli razširjen premislek o helenistični filozofiji, priporočamo *The Hellenistic Philosophers* A. A. Longa in D. N. Sedleyja. Stoiško in epikurejsko filozofijo lahko povežemo z Demokritom in atomizmom ter izpostavimo razlike med vsemi tremi filozofskimi usmeritvami predvsem v ontološkem pomenu. V pomoč je Sharples: *Stoiki, epikurejci in skeptiki* in drugi predlogi v izbirnem sklopu *Etika vrlin in svoboda*. Za popestritev pouka so nam lahko v pomoč anekdote o življenju helenističnih filozofov in preizpraševanje, kako bi sami rešili svoje težave s pomočjo filozofov tega obdobja. Skeptiki bodo obogatili premislek z epistemološkim dvomom v resničnost naših sodb in z iskanjem *ataraksije* v zadržanosti sodb. Priporočamo branje Diogena Laertija o Pironu in Cicera v slovenskih prevodih.

Literatura:

Aristofan. (2006). *Oblačice*. Litera.

Aristotel. (1993). *O duši*. Slovenska matica.

Aristotel. (1999). *Metafizika*. ZRC SAZU.

Aristotel. (2002). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Laertski, D. (2015). *Življenje in misli znamenitih filozofov*. Beletrina.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Reale, G. (2002). *Zgodovina antične filozofije*. Studia Humanitatis.

Tukidides. (1958). *Peloponeška vojna*. Državna založba Slovenije.

Vorländer, K. (1977). *Zgodovina filozofije* [tretja knjiga, prvi del]. Slovenska matica.

2.2 IZBIRNA FILOZOFSKA TEMA

OBVEZNO

OPIS TEME

Učitelj izbere eno izmed ponujenih izbirnih filozofskih tem, ki so:

- » antična politična filozofija,
- » filozofija umetnosti v antiki,
- » filozofska kozmologija v antiki,
- » antična filozofija religije,
- » analiza izvirnega dela.

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA TEMO

Izbirna tema je zasnovana izrazito povezovalno, ne le z modulom A, pač pa tudi medpredmetno, kar dijakom ponuja široko razumevanje korenin naše civilizacije. Na ta način nudi možnost razvoja prečnih kompetenc, povezanih s skupnimi cilji, kot so zdrav način življenja, skrb za ljudi in okolje, politična odgovorna drža, sposobnosti abstraktnega mišljenja itn. Poučevanje temelji na aktivni vključenosti dijakov, uporabi različnih didaktičnih pristopov, kot so analiza filozofskih besedil, aktualizacija filozofskih idej in kritična razprava, kar omogoča dinamično raziskovanje antične filozofije.

2.2.1 ANTIČNA POLITIČNA FILOZOFIJA

IZBIRNO

OPIS TEME

Izbirna tema *antična politična filozofija* omogoča dijakom tako teoretično spoznavanje temeljev politične filozofije od antike do renesanse kakor tudi aplikacijo abstraktne filozofske misli v poglobljeno kritiko družbenega vsakdana. Za slednje je ključna učiteljeva spretnost, kako bo znal približati politično filozofijo mladim in jo aktualizirati.

CILJI

Dijak:

- : analizira in interpretira Platonovo politično misel,
SC (5.1.5.1 | 5.3.2.1)
- : pojasni Aristotelovo politično misel,
SC (2.1.2.1 | 5.3.3.2)
- : pojasni in primerja helenistično in latinsko politično misel,
SC (5.1.4.1)
- : razloži srednjeveško politično misel.
SC (5.1.5.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » primerja idealno državo s človeško dušo in njej pripadajočimi vrlinami,
- » razloži pomen družbenih slojev v idealni državi in vlogo filozofov voditeljev,
- » navede različne oblike vladanja in pojasni njihove prednosti ter slabosti,
- » spozna položaj žensk v Platonovi politični misli,
- » razume Aristotelov teleološki koncept dobre države,
- » utemelji pomen vrline in izobraževanja za politično skupnost,

- » analizira pomen zakonov in oblike vladavine,
- » reflektira razmerje med posameznikom in državo v helenizmu,
- » razlikuje med dvema državama, zemeljsko in božjo v Avguštinovi misli,
- » spozna in kritično ovrednoti Machiavellijevo politično filozofijo,
- » pozna problem lastnine in vloge skupnosti v utopični državi Thomasa Mora.

TERMINI

◦ demokracija ◦ tiranija ◦ zakon ◦ naravno ◦ družbeno pravo ◦ lastnina ◦ teleološko ◦ božja država ◦ duša
◦ utopija

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Predlagamo, da učitelj v uvodu izpostavi premislek o vsaj nekaterih temeljnih vprašanjih politične filozofije, da bodo dijaki s pomočjo vprašanj in iskanj odgovorov lažje prepoznali, kateri miselni problemi so sploh značilni za to filozofsko področje. Poleg tega bomo s tem v uvodnem premisleku izzvali njihovo zanimanje in čudenje. Zakaj ljudje potrebujemo politično organizirano skupnost? Zakaj je nasledek družbene organizacije neki sistem pravil in kaj ima to opraviti s pravičnostjo? Je mogoče, da je zakonodaja slaba, ter zakaj menimo, da je demokratično odločanje nekaj dobrega? Ta in mnoga druga vprašanja naj dijake spodbudijo k samostojnemu premišljevanju.

Platon je lahko temeljna miselna oporo. Vredno je, da dijaki spoznajo strukturo »idealne« države, njene »sloje« ter pripadajoče družbene vloge in odgovornosti posameznih skupin ljudi v državi. Zakaj je dobro, da sta voditelj in ljudstvo izobražena ter premišljena, je eno od pomembnih vprašanj. Dijakom razložimo tudi, katere oblike držav so po Platonu izkrivljene. Prepustimo jim, da sami izpostavijo slabosti demokracije, tiranije in drugih »slabih« oblik vladanja. Platonova idealna država se zdi podobna človeški duši in njej pripadajočim vrlinam. To primerjavo lahko dijaki spoznajo ob delitvi države na družbene »sloje«, ob tem pa premišlujejo o problemu lastnine, ki je vladarji in čuvarji nimajo, ter o tem, zakaj bi bili filozofi pravi voditelji držav. Tudi to, da Platon ženskam daje enake možnosti, kar je za grško kulturo gotovo novost, je vredno premisliti skupaj. V branje priporočamo *Državo* in *Zakone*.

Med antičnimi političnimi filozofi ne gre prezreti Aristotela in njegove *Politike*. Z dijaki je vredno premisliti, kakšen je za Aristotela namen zakonodaje in kako država omogoča razvoj človeških vrlin, kar temelji tudi na človekovem naravnem nagnjenju k življenju v družbi. S Platonom lahko primerjamo t. i. izkrivljene oblike vladanja in razloge za njihov nastop, kakor tudi osnovne tipe vladanja. Premislek o kritiki kopičenja bogastva in problemu družbene neenakosti nekoč in danes je mogoče raziskovati s pomočjo mislecev v nadaljevanju teh priporočil.

Med helenističnimi filozofi se ustavimo pri Ciceru in njegovem razlikovanju med naravnimi in družbenimi zakoni – predvsem v odnosu do pravičnosti. Dijaki naj spoznajo značilnosti politične filozofije helenizma, v pomenu biti

»državljan sveta«, kar ima tudi etično konotacijo. Vredno je premisliti tudi, kakšen ontološki status imajo t. i. *naravni zakoni*.

Med srednjeveškimi krščanskimi političnimi idejami svetujemo panoramski pregled Avguštinovega razumevanja zemeljske in božje države. Priporočamo delo *O božji državi*. Dijakom bo lažje razumevanje, če bomo izpostavili nekaj osnovnih teoloških konceptov, vsebino pa je vredno primerjati tako s Platonovo kakor s Ciceronovo politično idejo. Predlagamo analizo Avguštinovega pomena vrlin, z dijaki pa je vredno kritično premisliti, kakšno ontološko ozadje imajo ta načela.

V renesančni politični misli izpostavimo Machiavellija. Predlagamo, da učitelj z dijaki bere njegove politične nasvete in prepozna zvižanost »obrti« vladanja. Priporočljivo je, da ob tem obravnavajo neformalne zmote, ki jih politiki od nekdaj uporabljajo. Dijaki naj premišlujejo o težavah, ki pestijo ljudstvo, če politiki niso odgovorni in delujejo skladno z reklom »Cilj opravičuje sredstva«. Pomembno je prepoznati dvojje – odgovornost suverena in ljudstva, ki lahko z znanjem in premišljenostjo postane težje vodljivo, kakor bi bilo sicer.

Priporočamo še Thomasa Mora. Njegov koncept utopične družbe, temelječe na skupni lastnini, je lahko izhodišče za primerjavo Platonove in Morove družbene utopije. Problemi lastnine pa lahko izzovejo mnogo vprašanj, ki bodo v temeljno oporo pri sodobnejših političnih filozofih.

Literatura:

More, T. (2015). *Utopija*. Studia humanitatis.

Cicero, M. T. (2017). *Cicero, O državi, Uvod*. Keria (Ljubljana) (<https://aplikacija.un.zrss.si/api/link/sef2yvp>), 19(2), 191–198.

Machiavelli, N. (2021). *Vladar*. Slovenska matica.

Avguštin. *O božji državi*.

Aristotel. (2011). *Politika*. GV Založba.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

2.2.2 FILOZOFIJA UMETOSTI V ANTIKI

IZBIRNO

OPIS TEME

Široko zastavljena tema *filozofija umetnosti v antiki* ponuja premislek o filozofskih izhodiščih za kompleksnejše razumevanje umetnosti vse od antike do renesanse. Pitagorejsko prepričanje, da se v naravi skriva harmonija, ne spodbuja zgolj estetskih in ontoloških izhodišč za premislek o naravi bivajočega, marveč prebuja celo etiški ideal – biti vrl, v pomenu prave mere strasti. Priložnosti za analizo umetniških del s pomočjo filozofskih idej je veliko tudi zato, ker je filozofija prav neposredno sooblikovala umetniško dejavnost, ob tem pa nam vsekakor omogočila njeno kompleksnejše razumevanje. Od Platonovega izгона umetnikov iz idealne države in njegove uporabe mitološke govorice, ko poskuša misliti bit bivajočega, pa Aristotelovo pojmovanje *mimesis* in katarze ter mnoge druge misli iz zakladnice filozofske tradicije naj bodo izhodišča za kompleksno razumevanje umetnosti tudi v času srednjega veka in renesanse. Mnoštvo literarnih del, arhitekturnih lepote, likovnih dosežkov in mnogih drugih področij ustvarjalnosti lahko ponujajo neizčrpen vir za filozofsko analizo.

CILJI

Dijak:

- analizira predsokratsko pojmovanje lepega,
SC (1.3.2.1)
- pojasni Platonovo pojmovanje lepega in njegov odnos do umetnosti,
SC (5.1.5.1)
- razloži ključne značilnosti Aristotelovega pojmovanja umetnosti,
- ovrednoti vpliv filozofije na srednjeveško razumevanje umetnosti,
- spozna renesančno pojmovanje lepote.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » primerja pitagorejsko in heraklitsko pojmovanje harmonije in lepega,
- » razume predsokratsko pojmovanje reda kot harmonije,
- » razume, kako je lepo povezano z resnico in pravičnostjo,

- » razlikuje različna pojmovanja lepega v platonski misli,
- » navede Platonove razloge za izgon umetnikov iz države,
- » razume Aristotelovo pojmovanje *mimesis in katarze*,
- » razlikuje *poiesis* od zgodovinopisja in filozofije,
- » razume filozofski vpliv Platona na umetniško iskanje idealnih, duhovnih oblik in simbolov,
- » primerja Ficinovo in Platonovo pojmovanje lepega,
- » pogloblja antični ideal vzgoje kot dobrega in lepega oblikovanja človeške duše,
- » analizira misel Pice della Mirandole o človekovem dostojanstvu v navezavi s pojmovanjem lepega.

TERMINI

◦ harmonija ◦ simetrija ◦ lepo ◦ poiesis ◦ mimesis ◦ katarza ◦ mitologija ◦ dostojanstvo

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Premislek o umetnosti je vredno začeti s pitagorejskim pojmovanjem kozmičnega reda in s tem povezane harmonije, ki se skriva tudi v človeški duši (A 23). Čeprav pitagorejci niso neposredno tematizirali lepote v estetskem smislu, niti umetnosti kot take, je gotovo njihova filozofija pomembno zaznamovala »lepa dela« skozi čas. Za pitagorejce ima vse, kar je spoznatno, število (B 4), harmonija pa je spojitev mnogozmesnega in složnost razdvojenega. Ob branju odlomkov lahko dijaki tematizirajo to pitagorejsko ontološko prepričanje o temelju vsega, kar je in biva, ob tem pa spoznavajo, kako se v umetnosti odlikava prepričanje, da je v simetrično in harmonično urejeni podobi nekaj lepega, to pa ponazarja tudi ideal človeka v njegovi »notranjosti«. Atenski Partenon in mnoge druge velike antične arhitekturne mojstrovine odražajo geometrično – skladno podobo. Gravura Flammarion v knjigi *L'atmosphère: météorologie populaire*, pa je uporabna za simbolno ponazoritev, kako filozof miselno zasleduje arché. Za poglobljanje sta tukaj še Heraklit in Empedokles ter njuno razumevanje različnosti in enosti v naravi. (1.3.5.1)

Predlagamo, da Platonovo pojmovanje lepega in njegov odnos do umetnosti z dijaki mislimo na dva načina. Dijaki lahko spoznavajo, kakšen ontološki »položaj« ima lepo v povezavi z resnico in pravičnostjo, ob tem pa tematizirajo tudi Platonovo kritiko umetnosti, ki je vsaj za »klasično« branje – ontološko zgolj odslíkava naravnih ali od človeka ustvarjenih bitnosti in zato nižje na lestvici resničnosti. Platona pa je mogoče razumeti tudi tako, da umetnost ne omogoča zgolj posnetkov materialne stvarnosti, marveč epistemološko omogoča pridi »bliže« neizrekljivemu. Platon namreč uporablja mitični jezik najverjetneje zato, da bi si »približal« to skrito – ki »ne želi« biti ujeto v racionalno govorico, umetnost pa odstira, v drugačni naraciji, bližino izhodišču. Izgon umetnikov iz države ima torej dvojni pomen – bodisi so umetniki zgolj posnemovalci stvarnosti ali pa sami »božji sli«. Država je gotovo najboljše izhodišče za ta premislek. (1.3.3.1)

Platonska telesa so dijaki že obravnavali pri urah matematike. Beremo lahko Timaja (denimo 53b), da bi spoznali »idealna geometrijska telesa« in temu pripadajočih pet elementov. Priporočamo ogled katere od likovnih alegorij: zemlje, ognja, vode, zraka in etra, ki jih je v renesansi zelo veliko. Filozofske interpretacije simbolov kroga, kvadrata in trikotnika pa lahko dopolnjujejo razprave o umetnosti. Platonovo sferično veselje je gotovo pomembno pri tej interpretaciji. Ne pozabimo na podobo matematika Luca Pacioli in mnoge druge geometrične podobe v umetnosti. (1.3.2.1)

Aristotel nasprotuje prepričanju, da je posnemanje ali *mimesis* v umetnosti nekaj ontološko trivialnega. Vredno je z dijaki premišljevati o razliki med tem, kako raziskuje preteklost zgodovinar in kako jo misli umetnik. Ta aktualizacija je seveda sodobna in presega Aristotelovo pojmovanje zgodovinopisja in poezije. Pesnik nam po Aristotelu podaja podobo resničnosti, ki je popolnejša od pripovedi kronista, saj govori o tem, kaj bi se lahko zgodilo po zakonih nujnosti, poleg tega pa govori o splošnem, podobno kakor filozof. Za razpravo so uporabna velika literarna dela Sofokleja: Kralj Ojdip, Antigona, Ojdip v Kolonu in mnoga druga, ki pričajo o nečem tako resničnem, pa čeprav v temelju izmišljenem.

Boetijevi *Temelji glasbe* dopolnjujejo Pitagorovo in Platonovo pojmovanje *glasbe*. Vredno je dijakom predstaviti Boetijeva različna razumevanja glasbe. Bodisi gre za »zvok« univzuma, ki se odraža v harmoničnih zakonih narave; glasbo, ki odraža harmonijo človeškega telesa in duše; njen običajni instrumentalni pomen in njen etični ter duhovni učinek. Pouk lahko popestrimo s poslušanjem glasbe.

Renesančna umetnost ponuja odlična izhodišča za filozofsko razpravo. Začeti je mogoče s prikazom velikih umetniških stvaritev tega časa in analizo filozofskih izhodišč, ki so dijakom že poznana. V branje priporočamo Albertijevo delo *O arhitekturi* in prikaz njegovih del, denimo fasade bazilike *Santa Maria Novella*. Skladna lepota te fasade skriva matematična razmerja in harmonijo, ki jo je Alberti vnesel vanjo. Vredno je spregovoriti o Ficinu in njegovem pojmovanju lepote, ki dviga dušo k resničnostim preko harmonije in simetrije v naravi in umetnosti. V pomoč nam je lahko delo *O ljubezni*, ki nam približa dve vrsti ljubezni in s tem tudi dve vrsti lepote – prva je usmerjena k božanski resničnosti, druga k čutnosti. V Botticellijevih delih *Rojstvo Venere*, *Pomlad* idr. najdemo prav to – božansko in zemeljsko lepoto. Dijakom je smiselno predstaviti tudi »zakovitosti« *zlatega reza* in poiskati v arhitekturi in likovni umetnosti primere, v katerih se skriva ta »zlata« umerjenost vsega. Ne pozabimo na Leonardovo delo *Vitruvijev človek*, Dürerjevo grafiko *Melanholija I*, Albertijeva dela itd., da bi lažje ponazorili vsebino. Ker Ficinove misli niso docela izvirne, je za poglobljanje vsebine mogoča primerjava omenjenega filozofa s Platonom in Plotinom, še posebej za tiste dijake, ki si želijo poglobljen premislek. Ernst H. Gombrich: *Platonske ideje kot icones symbolicae*, Uršičevo delo *O renesančni lepoti*, Leonardov *Traktat o slikarstvu* in mnogo drugih monografij lahko navdihuje premisleke. Antični ideal vzgoje kot dobrega in lepega oblikovanja človeške duše pa nam lahko popestri Pico della Mirandole z delom *O človekovem dostojanstvu*. Za lažjo predstavo filozofskih misli si lahko pomagamo z Michelangelovim *Davidom* in *Stvarjenjem Adama*.

Literatura:

Alberti, L. B. (2007). *O arhitekturi*. Studia humanitatis.

Boetij, A. M. S. (2013). *Temelji glasbe*. ZRC SAZU.

Gombrich, E. H. (1990). *Spisi o umetnosti*. Studia humanitatis.

Ficino, M. (2021). *O ljubezni*. Slovenska matica

Ficino, M. (2002). *Theologia Platonica* (Platonska teologija), odlomki v slov. prev.: Renesancne mitologije (Poligrafi 25/26, 2002).

Leonardo. (2005). *Traktat o slikarstvu*. Studia humanitatis.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

Uršič, M. (2004). *Štirje časi*. Cankarjeva založba.

2.2.3 FILOZOFSKA KOZMOLOGIJA V ANTIKI

IZBIRNO

OPIS TEME

Antična filozofija se je rodila iz *čudenja* nad urejenostjo, lepoto in prostranostjo vesolja. Iskanje odgovora na vprašanje, kaj je *izvor* vsega, kar je in biva, uvršča Talesa na mesto prvega antičnega filozofa, njegovi premisleki pa odpirajo velika ontološka, epistemološka in druga filozofska vprašanja, na katera so odgovarjali Platon, Aristotel in drugi velikani mišljenja. Pregled zgodovine idej do časa renesanse omogoča mladim vpogled v izjemno barvitost različnih načinov raziskovanja kozmosa. Filozofijo pa lahko odlično povezujemo z matematiko, umetnostjo, fiziko, religijo in mnogimi drugimi področji ter znanostmi, ki nam pomagajo odstirati *naravo* vsega bivajočega. Smiselno je izpostaviti, zakaj in kako je filozofija temeljno zaznamovala razumevanje kozmosa v preteklosti, ob tem pa je bistveno, da dijake spodbudimo k samostojnemu mišljenju, s katerim lahko presežejo zgolj naravoslovni pogled na vesolje. Eksistencialna vprašanja o smislu življenja, politično prepričanje, da smo *državljeni svet*, estetska zanesenost nad lepoto narave in mnogo drugega lahko spodbuja učitelja in dijake, da v preteklosti najdejo izhodišče za mišljenje. Spodaj izpostavljeni filozofi in njihove ideje pa naj bodo pri tem temeljna opora, s katero lahko presežemo zdravorazumsko tematiziranje vesolja.

CILJI

Dijak:

○: razloži predsokratsko pojmovanje narave v pomenu grške *physis*,

SC (2.1.1.1)

○: pojasni Platonovo razumevanje nastanka kozmosa,

○: opiše Aristotelovo kozmologijo,

○: opiše Ptolemajevo podobo vesolja,

○: opiše srednjeveško podobo vesolja,

○: razloži razloge za kopernikansko revolucijo,

SC (2.1.3.1)

○: pojasni razloge za kopernikansko revolucijo.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » **razume** in analizira predsokratsko kozmološko misel o nastanku vesolja,
- » razume Platonov koncept *chore*, štiri elemente ter pomen petih poliedrov,
- » **razume** Aristotelovo pojmovanje prvega gibalca in kozmološko podobo vesolja,
- » **razume** razloge za kritiko Aristotelove kozmološke slike,
- » **razloži** in uporablja pojme epicikel, ekvant in deferent,
- » **razlikuje** med potencialno in aktualno neskončnostjo,
- » pojasni kozmologijo Akvinskega,
- » **razloži** kopernikanski obrat v pomenu vračanja k platonski filozofiji lepega,
- » **analizira** pomen matematike v renesančni in antični misli,
- » **razume** geocentrizem in heliocentrizem v pojmovanju vesolja,
- » **pojasni** vlogo znanstvenega opazovanja in eksperimentiranja v renesančni misli,
- » **analizira** Brunov koncept boga,
- » **pojasni** pomen panteizma.

TERMINI

◦ kozmos ◦ panteizem ◦ teleologija ◦ prvi gibalec ◦ ache ◦ neskončnost ◦ sfera ◦ zveze stalnice

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Antično, srednjeveško in renesančno pojmovanje vesolja omogoča mladim poglobljen premislek o celoti vsega, kar je in biva, vsebina pa se prepleta z različnim filozofskimi disciplinami, predvsem z ontologijo in epistemologijo. Ker je premišljevanje o kozmologiji prepleteno z matematičnimi in fizikalnimi vprašanji, z estetskim cenjenjem narave in celo z mitologijo, je priložnosti za medpredmetno sodelovanje zelo veliko.

Začeti je vredno z analizo *predsokratske* misli, saj se je filozofija rodila prav iz *čudenja* nad vsem, kar je in biva. Dijaki lahko berejo odlomke iz zbirke *Predsokratikov* in spoznavajo pojmovanje narave v pomenu grške *physis*, tako da poglobljajo razumevanje ontoloških in epistemoloških temeljev kozmološke misli. *Narava* je za te *zgodnje* filozofe namreč mnogo več kakor zgolj okolni svet v njegovi materialni razsežnosti. Niti kozmos v celoti, vse tja do *zvezd stalnic*, ki predstavljajo mejo vesolja, do koder še seže pogled antičnega človeka, ni vse, kar filozof spekulativno misli, da je in biva. Dijakom je lahko zanimivo, če jim predstavimo različne kozmološke modele vesolja: Talesovo razumevanje, da Zemlja plava na vodi, Demokritovo vesoljno združevanje atomov itn., ob tem pa lahko analiziramo ontološke temelje narave. Za razumevanje vesolja filozofi niso uporabljali

konkretnih materialnih eksperimentov niti mehanskih sredstev, so pa z različnimi miselnimi eksperimenti sklepali po *analogiji*, iskali *najboljše možne pojasnitve* itd., da bi razumeli celoto bivajočega.

Platonovo pojmovanje kozmosa lahko dijaki spoznajo ob branju odlomkov iz *Timaja*. Ob tematizaciji boga Demiurga, *chore*, štirih elementov ter pomena poliedrov je veliko priložnosti za medpredmetno sodelovanje z matematiki, fiziki, umetnostnimi zgodovinarji itd. Vsebinsko je mogoče popestriti tudi z likovnimi deli, da si dijaki lažje predstavljajo abstraktne misli na konkreten način. Ob ontoloških temeljih je pomembno, da dijaki spoznajo Platonov kozmološki model vesolja – položaj Zemlje in drugih planetov v vesolju itd.

Aristotelovo pojmovanje »prvega gibalca« in njegovo kozmološko podobo vesolja je smiselno obravnavati ob Ptolemajevi kritiki – da se opazovanje namreč ne sklada s teoretičnim modelom, kakor ga je predpostavil Aristotel. Če pogledamo v vesolje, se namreč zdi, da se planeti ne gibljejo enakomerno krožno, marveč zdaj naprej in nazaj, drugič spet po dodatnih, navidezni krožnicah. Ptolemaj sicer ne opusti Aristotelovega modela vesolja, želi pa ga dopolniti tako, da bi se opazovanje skladalo s teoretičnimi predpostavkami. Zato doda gibanju planetov po *deferentu* še »pentljaste« *epicikle*, po katerih se navidezno gibljejo planeti, in v središče postavi točko – *ekvant*, ki je središče blizu Zemlje. Tako je Ptolemaj mislil, da je ohranil staro podobo sveta, dopolnjeno z novimi opazovanji. Ob Aristotelovi *Fiziki* je vreden branja tudi Ptolemajev *Almagest*.

Za srednjeveško misel je vesolje stvaritev Boga in odvisno od njegove volje. T. Akvinski nam ponuja razloge za Božji obstoj, saj se zanj ni pojavilo iz nič, ampak ima svoj začetek v Bogu, ki je vesolju dal vzrok in namen. To pomeni, da je vesolje smiselno in skladno. Razlikovanje med potencialno in aktualno neskončnostjo bo dijakom najbolj razumljivo ob branju del N. Kuzanskega. V krščanski filozofiji pa lahko prepoznajo klasično antropocentrično podobo vesolja.

Kopernikanska revolucija predstavlja novost – v središču ni več Zemlja, marveč Sonce. Kljub temu pa razlogi za Kopernikov novi, *hipotetični* model vesolja niso docela znanstveno utemeljeni. Kopernik se namreč »konservativno« vrača k Platonu in njegovim razlogom za urejenost vesolja. S Soncem v središču je namreč izpolnil Platonove kriterije za skladno – sorazmerno gibanje planetov. Ker ima vesolje matematično strukturo, kar pomeni, da gre za harmoničnost in skladnost, se planeti gibljejo po koncentričnih krogih v enaki oddaljenosti od središča zgolj takrat, ko je v središču vesolja Sonce in ne Zemlja, meni Kopernik. Ta model vesolja je tako *lepši* ali skladnejši s Platonskim pojmovanjem vesoljnega »reda«. Dijaki lahko spoznajo kontinuiteto platonske filozofije vse do renesanse in njegovo razumevanje aritmetike, astronomije, glasbe itn. Kopernikovo delo *O revolucijah nebesnih sfer* ponuja vpogled v filozofska in znanstvena ozadja njegove kozmologije.

S pomočjo Galilea v kozmologijo vstopata znanstveno opazovanje in eksperiment, matematika pa nadomešča biblično resnico. Galileo je tako glasnik novega epistemološkega pristopa v znanosti –eksperimentalnega dokazovanja. S pomočjo teleskopa lahko Galileo spozna, da je vesolje razsežnejše, kakor smo mislili do sedaj. Opazovanje drugih planetov in njihovih lun ali satelitov pa potrjuje, da je spoznanje lahko relativno. Jupiter ima svoje satelite, torej bi lahko tam hipotetično živeči ljudje mislili enako kakor zemljani, da se vse giblje okoli njih, če bi po kroženju vesoljnih objektov sklepali, da so v središču vesolja. M. Vesel v delu *Nebeške novice Galilea Galileia* ponuja razširjeni premislek o tem pomembnem renesančniku.

Giordano Bruno in njegovi *Kozmološki dialogi* omogočajo novo razumevanje vesolja. Prej omejeni kozmos z *zvezdami stalnicami* postane zdaj neskončen prostor, ki nima meja, saj je delo *neskočne roke*. Čeprav je vesolje res aktualno neskončno, pa ni enako bogu, vendarle pa med vesoljem in bogom ni takšne ontološke razlike,

kakršna je bila značilna v teologiji klasičnega teizma. Brunovo *panteistično* podobo vesolja je mogoče primerjati s stoiško mislijo v antiki. V pomoč so Blumenbergova *Geneza kopernikanskega sveta*, dela M. Uršiča *Štirje časi*, Veselove analize renesančne misli in mnogo drugih filozofskih kozmoloških analiz.

Literatura:

Akvinski, T. (1999). *Izbrani filozofski spisi*. Družina.

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Blumenberg, H. (2001). *Geneza kopernikanskega sveta*. Cankarjeva založba.

Bruno, G. (2004). *Kozmološki dialogi*. Slovenska Matica.

Kopernik, N. (2003). *O revolucijah nebesnih sfer*. Založba ZRC.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

Ptolemaeus, C. (2008). *Almagest*: I. knjiga, poglavja 1–8. *Filozofski vestnik*, 29(1), str. 153–174.

Vesel, M. (2000). *Učena nevednost Nikolaja Kuzanskega*. Založba ZRC.

Vesel, M. (2007). *Nebeške novice Galilea Galileia*. ZRC SAZU.

2.2.4 ANTIČNA FILOZOFIJA RELIGIJE

IZBIRNO

OPIS TEME

Filozofija religije nas vrača v same začetke antične pisane kulture – k mitološki govorici in filozofski kritiki tematizacije *božjega*. Od Talesove misli o izvorih vesolja do srednjeveške in renesančne prepletenosti filozofije z judovsko-krščansko tradicijo je mogoče misliti to *presežno* na mnogotere načine. Medpredmetno povezovanje z umetnostjo, zgodovino, matematiko ter drugimi področji in znanostmi omogoča široko razumevanje religije. Pitagorejsko očiščevanje duše, Platonovo pojmovanje posmrtnega življenja in spoznavanje kot spominjanje so samo nekatera od pomembnih izhodišč za premišljevanje o religioznih vprašanjih. Plotinova mistika govori o neke vrste *filozofski veri*, Aristotelova tematizacija *prvega gibalca* pa ponuja podlago za lažje razumevanje srednjeveške in renesančne podobe Boga. Da je mogoče misliti *božje* na mnogotere načine, pa gotovo dokazuje Giordano Bruno s svojim *panteizmom*.

CILJI

Dijak:

- : spozna predsokratsko razumevanje mitologije,
SC (2.1.3.1)
- : pojasni Platonovo idejo o nesmrtnosti duše,
- : analizira Aristotelovo pojmovanje prvega gibalca,
- : pojasni Plotinovo misel,
- : primerja vpliv antične filozofije na judovsko-krščansko razumevanje boga in človeka,
SC (5.1.4.1)
- : razloži panteistično pojmovanje boga.
SC (2.1.3.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pojasni razliko med alegoričnim in dobesednim razumevanjem mitologije,
- » razloži Ksenofanovo kritiko antropomorfne podobe bogov,

- » pojasni pomen *metempsihoze* in vlogo matematike za očiščevanje duše pri Pitagori,
- » navede in pojasni razloge Platonove ideje o nesmrtnosti duše,
- » analizira Aristotelovo teleološko razumevanje sveta,
- » opiše in razloži Aristotelove razloge za obstoj *prvega gibalca* in njegove lastnosti,
- » pojasni pomen Plotinovo kontemplativno držo,
- » razloži proces emanacije,
- » primerja krščansko in antično pojmovanje in dokazovanje boga,
- » primerja panteizem s klasičnim teizmom.

TERMINI

- metempsihoza ◦ kontemplacija ◦ emanacija ◦ panteizem ◦ telos ◦ alegorično ◦ dokazi za obstoj boga
- duša ◦ eno

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

S filozofijo religije je smiselno najbolje začeti v antičnem obdobju z obravnavo grške religije v njeni mitični podobi. V uvodnih šolskih urah lahko premišljujemo z dijaki o velikih zgodbah, ki pričajo o nastanku vsega vesolja, z bogovi vred. Z dijaki lahko beremo denimo začetke Heziodove *Teogonije* in se skupaj z njimi sprašujemo o ontoloških in epistemoloških vprašanjih, ki se porajajo ob branju. V pomoč so nam lahko *predsokratiki* in njihovi premisleki o izvoru vsega, kar je in biva. Ksenofanova kritika antropomorfne podobe bogov, ki je značilna tako za mitološke zgodbe starih Grkov kakor tudi za mnoge druge religije, je lahko dobro izhodišče za premislek o tem, ali ne pripisujemo bogovom lastnosti, ki so značilne za ljudi. Bogovi pa, če sploh obstajajo, bi morali presegati človeške slabosti. Ksenofanove pesnitve so lahko izhodišče za medpredmetno povezovanje s kolegi slovenisti. Slednje velja tudi za branje Platonove *Apologije* in premislek o tem, ali je v temelju božjega nekaj dobrega. Bogovi so namreč v grški mitični podobi običajno obdarjeni s kopico človeških lastnosti – od nezanesljivosti, pretirane jeze, ljubosumja in poželenja do nepravčnosti v medsebojnih odnosih nasploh. Vse to je za Sokrata vredno moralne kritike in filozofske analize razumevanja božjega. Poleg tega pa ali je bolj racionalno trditi, da obstaja en sam bog, ali je smiselneje reči, da jih je več? Ob tem je vredno premisleka tudi to, kako naj sploh beremo mitološke zapise – dobesedno ali alegorično.

Med *predsokratiki* izpostavimo Pitagoro, ki prepleta filozofsko in religiozno misel. Dijaki naj spoznajo t. i. *metempsihozo* – seljenje duš in razloge zanjo. Pitagorovo pojmovanje matematike v vlogi očiščevalke duše bo dijakom obogatilo razumevanje antike in pojmovanje te znanosti. Da je telo za dušo lahko napor v pomenu nebrzdanih strasti, bolezni in drugih tegob, lahko najdemo tudi v drugih religioznih tradicijah, ne le pri Pitagori.

Priporočamo, da nadaljujemo s Platonom in njegovim mitičnim razumevanjem posmrtnega življenja. Beremo lahko odlomke *Fajdona* ali deseto knjigo *Države*, v kateri Platon govori o Eru, ki gre v onostranski svet, da bi

spoznal, kaj se zgodi z dušo po smrti. Platonovo ontologijo dijaki že poznajo, kljub temu pa jih je vredno spomniti na pojmovanje ideje *dobrega* in poglobiti razumevanje.

Nadaljujmo z Aristotelom in njegovo teleološko predstavo sveta. Začnemo lahko z razlago štirih vzrokov in pojmovanjem *prvega gibalca*, ki je sam po sebi nepovzročen, ker veriga vzrokov ne more trajati v neskončnost, poleg tega pa ni podvržen gibanju ali spremembi ter je večni in nematerialne substance kot čista dejanskost (*actus purus*). Vsi omenjeni poudarki bodo dijakom omogočili lažje razumevanje monoteističnih tradicij.

Plotina naj dijaki primerjajo s Platonom in spoznavajo njegovo filozofsko-religiozno držo. Filozofija ni zgolj intelektualna pot raziskovanja celote vsega, kar je in biva, marveč pomeni tudi človekovo notranje predrugačenje v smeri *enosti*. Z dijaki je mogoče premisliti znova to, kar so spoznali s Platonom, da je *brezmejnost* in izvor vsega bivanja nemogoče misliti neposredno, s pomočjo racionalnega mišljenja, ker je ta temeljna *bit* onkraj vseh kategorij bivanja. Plotina lahko spoznamo tudi kot mističnega misleca, ki v filozofiji, etiki in kontemplaciji išče bližino z *enim*. Proces *emanacije* pa lahko dopolnjuje njim poznano Platonovo filozofijo.

Predlagamo, da nadaljujemo premislek s srednjeveško filozofijo. Ob razlagi temeljnih teoloških nazorov treh monoteizmov – judovstva, krščanstva in islama – naj dijaki spoznajo pomen filozofije za analizo religioznih nazorov. Vpliv antične filozofije na krščansko podobo Boga naj dijaki mislijo s pomočjo mislecev, ki so jih minule šolske ure že spoznali. Poleg tega naj primerjajo antično in krščansko dokazovanje obstoja boga. Predlagamo, da poznajo pregledno pomembne filozofe do časa renesanse. Gotovo ne moremo mimo Tomaža Akvinskega in njegovega dokazovanja obstoja boga. Predlagamo, da premislimo vsaj nekaj dokazov in si pomagamo z znanjem logike.

Za konec dodajmo v premislek še *panteizem* Giordana Bruna in ga v filozofsko-teološki zasnovi primerjajmo s klasičnim teizmom. Dijakom predstavimo zgolj temelje Brunove misli, ki ohranja kontinuiteto filozofske tradicije platonizma od antike do renesanse.

Literatura:

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Avguštin. (1999). *Izbrani filozofski spisi*. Mladinska knjiga.

Bruno, G. (2004). *Kozmološki dialogi*. Slovenska matica.

Heziod. (2009). *Teogonija*. Modrijan.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Plotin. (2016). *Zbrani spisi I*. Slovenska matica.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

2.2.5 ANALIZA IZVIRNEGA DELA

IZBIRNO

OPIS TEME

Posebnost teme je možnost analize izvirnih filozofskih besedil grških ali rimskih mislecev, kar omogoča poglobljeno obravnavo besedila in spodbuja kritično mišljenje in celovito razumevanje zgodovinskega konteksta.

CILJI

Dijak:

○: pozna in analizira izvirno filozofsko besedilo klasične grške ali rimske tradicije ter ga umesti v zgodovinski in filozofski kontekst.

SC (5.2.2.2)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » analizira izvirno filozofsko besedilo z vidika vsaj enega področja filozofije (ontologija, etika, epistemologija),
- » samostojno interpretira, aktualizira in kritično ovrednoti vsebino obravnavanega besedila,
- » zna obnoviti vsebino dela, razloži njegove ključne vsebinske poudarke in odgovori na temeljna vprašanja, ki jih besedilo zastavlja.

TERMINI

- analiza besedila

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Učitelj naj vsebino dovolj kompleksno predstavi in z dijaki analizira prebrano. Ni nujno, da poteka branje zgolj v šoli. Vsebino lahko dijaki spoznavajo na didaktično raznolike načine. Pomagajo si lahko z zvočnimi posnetki, video gradivom in drugimi pristopi, ki lahko približajo besedilo na zanimiv način. Zaželeno je, da učitelj

obravnavano delo umesti v zgodovinski prostor. Dijaki naj spoznajo najpomembnejše filozofe tega obdobja in širše filozofske vplive na avtorja, ki ga obravnavamo. Vredno je, da dijaki poleg tega prepoznajo v besedilu različna področja filozofije in temeljna vprašanja, ki naj jih analizirajo tudi s pomočjo že pridobljenega znanja. Pomembno je bolj podrobno osvetliti vsaj eno filozofsko področje, pa naj gre za etiko, politično filozofijo, ontologijo itd. Spodaj naštet izvirna filozofska dela omogočajo priložnost tudi za medpredmetno sodelovanje.

Dijaki skupaj z učiteljem izberejo eno klasično besedilo med naslednjimi predlogi:

Platon: *Simpozij, Apologija, Kriton, Država,*

Aristotel: *Nikomahova etika, Poetika,*

Mark Avrelij: *Dnevnik,*

Seneka: *Pisma prijatelju Luciliju,*

Epiktet: *Izbrane diatribe in priročnik,*

Cicero: *O prerokovanju, Pogovori v Tusculu,*

Avguštin: *Izpovedi* (11. knjiga – o času),

Giovanni Pico della Mirandola: *O človekovem dostojanstvu.*

Izbrano besedilo nato dijaki skupaj z učiteljem poglobljeno obravnavajo.

Literatura:

Hadot, P. (2004). *Kaj je antična filozofija?* Krtina.

3. MODUL C – IZBIRNI MODUL

MATURITETNO

OPIS TEME

Modul C nadgrajuje temeljna filozofska znanja in spretnosti ter je usmerjen v razvijanje samostojnega mišljenja, analize in pisnega izražanja. Dijak v esejistični obliki samostojno razmišlja o izbrani temi, interpretira odlomek filozofskega besedila in predstavi lastno raziskovalno nalogo o izbranem filozofskem problemu. Modul omogoča usposobljenost za filozofsko raziskovanje, kritično mišljenje ter pripravo kompleksnejših pisnih izdelkov, kar dijaka pripravlja na nadaljnje izobraževanje in aktivno udejstvovanje v družbi.

Tematske enote so:

- » obravnava izbranega filozofskega besedila,
- » obravnava izbrane filozofske teme,
- » seminarska naloga.

3.1 OBRAVNAVA IZBRANEGA FILOZOFSKEGA BESEDILA

OBVEZNO

OPIS TEME

Pri obravnavi filozofskega besedila učitelj in dijaki izberejo eno od naslednjih filozofskih besedil:

- » Platon: *Država*,
- » Aristotel: *Nikomahova etika*,
- » René Descartes: *Meditacije o prvi filozofiji*,
- » Friedrich Nietzsche: *Genealogija morale (H genealogiji morale)*,
- » Hannah Arendt: *Vita activa*.

CILJI

Dijak:

- prepozna in obravnava temeljne filozofske probleme izbranega dela,
- prepozna pomen sodelovalnega pristopa v okviru filozofskega preiskovanja ter razvija zavedanje o nujnosti aktivnega in odgovornega delovanja znotraj skupnosti,
- preučuje temeljne vsebinske poudarke dela,
- raziskuje temeljne pojme dela in jih poveže v pojmovno mrežo,
- razume razliko med obnavljanjem filozofskih vsebin in njihovo obravnavo ter med koherentnim in nekoherentnim razmislekom,
- analizira avtorjevo izpeljavo, razloži njegove poglede in vstopa v dialog z njim,
- razume razliko med predstavitvijo, interpretacijo, utemeljitvijo in ovrednotenjem besedila.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » v izbranem besedilu prepozna in opiše filozofski problem odlomka,

- » razloži in razčleni filozofske pojme, ki so relevantni za obravnavo problema, jih kritično vrednoti in razloži njihov pomen v kontekstu dela,
- » analizira avtorjevo izpeljavo,
- » vstopa v dialog z avtorjem na podlagi poznavanja relevantnih filozofskih problematik,
- » spiše komentar esejističnega tipa z značilno zgradbo, celovitostjo in zaključenostjo,
- » v komentarju umesti problem odlomka v širši filozofski kontekst.

TERMINI

- komentar besedila
- filozofski problem
- analiza pojnov

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Da bi dijaki znali svoje filozofsko znanje izražati v obliki esejskega kritičnega premisleka, je v uvodnem delu modula C vredno obogatiti znanje o argumentaciji in drugih veščinah kritičnega mišljenja ter se priučiti pisanju komentarja, eseja in seminarske naloge. Razumevanje filozofskih problemov in njihovo razlikovanje od drugih znanstvenih disciplin, sposobnost za analizo predlaganih rešitev, razumevanje in uporaba pojmov, argumentacija, izbiranje relevantnih virov in presojanje njihove kredibilnosti, uporaba primerov, s katerimi se od abstraktnih načel spustimo do konkretnosti izkušnje ter primerna raba jezika so spretnosti, ki naj bi jih dijaki postopno usvojili. Naučili naj bi se tudi razlikovati med predstavitvijo, interpretacijo in ovrednotenjem teksta. Ker se filozofija rojeva tudi v dialogu, je treba negovati *etos* premišljevanja v skupnosti. Ne želimo, da bodo mladi zgolj posnemovalci velikih idej, zato jih naučimo razpravljati, brati, vrednotiti in zapisovati svoje misli

Dijakom ponudimo odlomke besedil, s pomočjo katerih prepoznajo in oblikujejo filozofske probleme. Npr. članek o umetni prekinitvi nosečnosti, kjer dijaki prepoznajo psihološka, ekonomska, sociološka, zgodovinska in filozofska vprašanja. V primeru, da v nadaljevanju izberemo temo etika, se lahko že tukaj pogovarjamo o prepoznavanju in razlikovanju med deskriptivnimi in normativnimi pristopi pri analizi ravnanj. Učitelj naj dijakom na primerih predstavi razliko med opisom in utemeljitvijo. Z dijaki lahko nato izbere npr. etično dilemo in jih spodbudi k opisovanju. Nato na istem primeru poskusijo še utemeljevati: podpreti z razlogi, argumenti, primeri.

Dijake spodbujamo k razumevanju, da je za uspešno delovanje skupnosti pomembno aktivno (pozorno, kritično) poslušanje, spoštljiva komunikacija in odgovorno ter relevantno vključevanje. Dijakom lahko predstavimo primere razprav, ki zadoščajo oz. ne zadoščajo omenjenim kriterijem, npr. posnetki srednješolskih debat, posnetki vplivnežev itd.

Namen prvega dela Modula C je ponovitev in poglobljanje prvega dela modula A, kjer se dijaki seznaniijo z osnovami filozofske logike, ki jo potem smiselno vključujemo v vse ostale teme. Tako pri nededuktivnih argumentih spoznajo vrste induktivnih argumentov, argument po analogiji in abdukcijo in podrobneje pregledajo razlikovanje med deduktivnimi in nededuktivnimi argumenti.

Tako pri prepoznavanju argumentov kot pri jasnem in natančnem pisanju je pomembno prepoznavanje pokazateljev sklepanja (pokazatelji premis in pokazatelji sklepov), s tem dijake že pripravljamo na aktivno branje, na utemeljevanje in razlaganje stališč, s čimer smo na dobri poti k argumentiranju.

Dijake navajamo na aktivno branje, kar pomeni, da jih moramo učiti natančnega in sistematičnega branja. Najlažje je to storiti s pomočjo filozofskih tekstov, kjer poišče označevalna mesta, pokazatelje sklepanja in prepozna avtorjeve zaključke. Za začetek je primerno 4. pogl. 2. knjige Nikomahove etike, ki je kratko, a ima veliko elementov, na katere želimo opozoriti dijake. V nadaljevanju lahko uporabimo katerikoli del Nikomahove etike, prav tako odlomke Platonovih dialogov in drugih filozofskih tekstov. Omenjeni tekst lahko uporabimo tudi za poskus izpisovanja oziroma oblikovanja vsebine poglavja v obliki argumentov. Hkrati pa lahko služi kot uvod v to, kako pisati.

Analiza pojmov: dijake moramo seznaniti s tem, kaj pomeni filozofsko preučevanje pojmov. Še pred tem pa jim na primerih predstaviti razliko med zaprtimi in odprtimi pojmi. Spoznajo osnovne pojme, če jih že niso pri Modulu A. Razpravljajo o pomenu pojma v kontekstu prebranega, primerjajo razumevanje pojmov med seboj, razmišljajo o tem, kaj je avtor mislil z nekim pojmom in analizirajo ustreznost definicij.

Literatura:

Šimenc, M. (2007). *Didaktika filozofije*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

3.1.1 PLATON: DRŽAVA

IZBIRNO

OPIS TEME

Pregledno v celoti, temeljito pa knjige I. in II. ter V.–VII.

Platonova Država je klasično delo filozofije, ki se osredotoča na problem pravičnosti in njene vrednosti. Platon raziskuje, kaj je pravičnost in kakšna je njena vrednost, pri čemer se sooči s sofističnim pogledom, ki pravičnost razume kot relativno in odvisno od koristi posameznikov ali družbenih skupin. Pravičnost opredeli kot družbeno ureditev, v kateri vsak del družbe opravlja svojo naravno nalogo. Razprava vodi do dvojne naloge: opredeliti pravičnost v državi in posameznikovi duši. Država in duša sta namreč zgrajeni enako, kar omogoča vzporedno razmišljanje o trodelnosti obeh in vprašanju, kdo naj vlada. Platon ugotovi, da mora v pravični državi vladati razum, kar pojasni s svojo teorijo idej. Filozofska izobrazba vodi bodoče vladarje k spoznanju ideje dobrega, zaradi česar so filozofi najbolj primerni za vladanje. Dijaki morajo razumeti temeljna problemska vprašanja I, II., V., VI. in VII. knjige, kar zahteva pregledno poznavanje celotnega dela.

CILJI

Dijak:

- ☐: spozna različne opredelitve pravičnosti,
- ☐: razloži pravičnost kot krepost/vrlino,
- ☐: seznani se s pravičnostjo kot vrlino duše,
- ☐: pojasni pravičnost kot dobrino,
- ☐: seznani se s premislekom o navidezni pravičnosti,
- ☐: spozna vzporednost med politično pravičnostjo in pravično dušo,
- ☐: spozna razlog za nastanek države,
- ☐: seznani se z idejo o delitvi dela in nastanku stanov,
- ☐: spozna razred rokodelcev, trgovcev in obrtnikov,
- ☐: spozna razred čuvarjev/stražarjev,
- ☐: se seznani z nujnostjo cenzure,
- ☐: spozna ureditev razreda čuvarjev,
- ☐: spozna vrline čuvarjev in njihove najpomembnejše dolžnosti,

- : se seznani s filozofom vladarjem,
- : spozna značilne lastnosti filozofa,
- SC (5.2.4.3)
- : spozna razloge za slab sloves filozofije,
- SC (5.1.4.1)
- : spozna nujnost povezave med filozofijo in oblastjo v idealnem polisu,
- SC (5.3.2.1)
- : spozna prispodobo o ladji,
- SC (5.1.4.1)
- : se seznani z vlogo sofistov in filodoksov v demokratično urejeni družbi,
- : spozna pomen vzgoje filozofov vladarjev,
- : razume nauk o idejah,
- SC (5.1.4.1)
- : se seznani z dejstvom, da je uzrtost ideje dobrega ključna za urejenost idealnega polisa,
- SC (5.1.4.1)
- : se seznani s prispodobo o črti in spozna stopnje spoznanja,
- : se seznani s prispodobo o votlini in spozna njen pomen, .
- SC (5.1.3.1)
- : spozna posamezne nauke, ki tvorijo vzgojo filozofa vladarja.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » **pojasni problematičnost opredelitve pravičnosti kot povrnitve dolga,**
- » **pojasni težave s konceptom, ki meni, da je pravica delati dobro prijateljem in škodovati sovražnikom,**
- » **razloži opredelitev pravičnosti kot koristi močnejšega,**
- » **ve, da je pravičen človek bolj moder od krivičnega,**
- » **zna pojasniti povezavo med pravičnostjo, krepostjo, dušo in srečnim življenjem,**
- » **ve, da je pravičnost dobrina, ki si jo želimo zaradi nje same in njenih učinkov,**
- » **s pomočjo zgodbe o Gigesovem prstanu pojasni koristi videza pravičnosti,**
- » **s sklicevanjem na zgodbo o Gigesovem prstanu zna vzpostaviti in opredeliti lastno stališče v odnosu do videza pravičnosti,**

- » **ve, da je politična pravičnost razširitev pravične duše,**
- » **zna povezati pomanjkljivost in nesamozadostnost posameznika z razlogom za nastanek države,**
- » **ve, da je za najučinkovitejše in uravnoteženo delovanje države potrebna delitev dela med prebivalci,**
- » **zna pojasniti povezavo med nadarjenostjo posameznika, delitvijo dela in posledično umeščenostjo v enega od stanov,**
- » **ve, da je naloga prebivalcev prehranjevalnega stanu skrb za najnujnejše potrebe vseh,**
- » **zna povezati razkošje in bolezen polisa,**
- » **ve, da je razredu čuvarjev pri načrtovanju idealnega polisa treba nameniti največ pozornosti,**
- » **ve, da v razred čuvarjev sodijo tisti, ki so blagi do sodržavljanov in napadalni do sovražnikov,**
- » **pojasni pomen cenzure v razredu čuvarjev/stražarjev,**
- » **s pomočjo premisleka o smotrnosti cenzure v Platonovi Državi zna kritično vzpostavljati lasten odnos do cenzure in ga aktualizirati,**
- » **zna pojasniti, zakaj poteka vzgoja žensk in moških v razredu čuvarjev na enak način (razlika v zmožnostih je v kvantiteti, ne pa v naravi),**
- » **pozna urejenost v razredu čuvarjev: bivanje v skupnosti moških in žensk ter odsotnost zasebne lastnine,**
- » **pojasni, zakaj so otroci vsem skupni in kako poteka njihova vzgoja,**
- » **pozna temeljno krepost čuvarjev (pogum) in zna utemeljeno pojasniti, kako poteka čaščenje najboljših (spolno združevanje in plemenitenje vrste, častni kodeks padlim v vojni),**
- » **zna pojasniti razliko med državljansko vojno in vojno z barbari ter posledično ustrezno ravnanje z nasprotniki,**
- » **razloži, v čem je ključna razlika med filozofi (kot ljubitelji resnice) in ostalimi (ljubitelji mnenja),**
- » **pojasni korelacijo med nadarjenostjo filozofske duše (ki teži k vednosti) in bivajočim,**
- » **navede ključne lastnosti filozofske narave: dostojanstvo, dober spomin, radovednost, učljivost, pogum,**
- » **utemelji, zakaj so ključne lastnosti filozofa nujne za opravljanje vloge vladarja,**
- » **vé, da filozofi v družbi ne veljajo za primerne oblastnike in pozna tri ključne razloge za njihov slab sloves: nekateri se zgolj pretvarjajo, da so filozofi (nimajo pa filozofske duše in posledično tudi ne poznajo absolutne resnice), drugi so se kljub primerni nadarjenosti duše pokvarili (postali domišljavi), tretji so (z odsotnostjo v političnem udejstvovanju) za družbo postali nekoristni,**
- » **vé, da morajo filozofi postati oblastniki,**
- » **zna argumentirano povezati vlogo filozofa v državi s popolno urejenostjo, ki ustreza absolutni pravičnosti,**
- » **zna pojasniti pomen posameznih elementov prisposodbe o ladji in jih smiselno povezati s kritiko demokracije,**

- » s sklicevanjem na prispodobo o zveri zna pojasniti spornost pravičnosti v demokratični družbi,
- » **razume, da mora biti vzgoja filozofov preiščljeno urejena in postopna,**
- » zna pojasniti, zakaj je slaba vzgoja najškodljivejša za močne značaje (filozofe),
- » **zna razložiti nauk o idejah oziroma delitev na dva svetova in pojasniti vzročno povezanost materije in relativnega ter kraljestva idej in absolutnega,**
- » **zna povezati uzrtost idej, poznavanje absolutne pravičnosti in delovanje v skladu z njo,**
- » zna argumentirano povezati epistemološko in spoznavno teorijo kot ključni element, ki opravičuje filozofa kot vladarja,
- » **s pomočjo prispodobe o daljici zna pojasniti delitev svetov in imenovati pripadajoče stopnje spoznanja,**
- » zna razložiti ontološko nadrejenost ideje dobrega in jo povezati z nadrejenostjo dialektike v odnosu do matematičnih znanosti,
- » **s pomočjo prispodobe o votlini zna razložiti nauk o idejah (posamezne elemente zna povezati z naukom; npr. ogenj kot sonce čutnozaznavnega sveta, sonce zunaj votline kot ideja dobrega),**
- » **z nanašanjem na prispodobo o votlini zna pojasniti pot spoznanja, ki jo mora premostiti filozof vladar,**
- » skozi prispodobo o votlini zna argumentirano predstaviti umeščenost državljanov v različne stanove in pojasniti, kako poteka filozofova pot iz votline ter kaj je razlog za njegovo vrnitev,
- » zna pojasniti povezavo med potjo iz votline in vnovičnim pomnjenjem (pot anamneze) ter s tem ločnico med dušo in telesom,
- » **zna naštet in časovno opredeliti vse sestavne elemente vzgoje filozofa,**
- » zna argumentirano pojasniti, zakaj sestavljajo vzgojo filozofa prav ti nauki in zakaj prav v tem vrstnem redu,
- » zna razložiti, zakaj je dialektika zadnji in najpomembnejši nauk vzgoje filozofa.

TERMINI

◦ pravičnost ◦ krivičnost ◦ korist ◦ videz ◦ resnica ◦ polis ◦ duša ◦ cenzura ◦ razredi ◦ rokodelci ◦ čuvarji
 ◦ filozof vladar ◦ sofist ◦ filodoks ◦ vrlina ◦ oblast ◦ vzgoja ◦ filozofija ◦ dialektika ◦ védenje ◦ mnenje
 ◦ dva svetova ◦ domnevanje ◦ verjetje ◦ znanost ◦ anamneza ◦ ideja dobrega/dobro ◦ prispodoba o
 ladji/črti/votlini ◦ uvid/uzrtost

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Platonova Država, ki je v slovenščini izšla v dveh prevodih (prevajalca sta Jože Košar in Gorazd Kocijančič, učitelji oziroma mentorji pa med obema svobodno izberejo, kajti izbrani odlomki so na maturitetnem izpitu dijakom na voljo v obeh različicah), vsebuje teme iz različnih filozofskih disciplin in je tudi eno ključnih del politične

filozofije. Poglobljeno branje odpira številne perspektive na razumevanje družbenih ureditev skozi zgodovino in hkrati omogoča razvijanje kritičnega odnosa do aktualnih političnih vprašanj. Branju Države ne ubeži nujnost razumevanja medsebojne povezanosti med ontologijo, etiko, politično filozofijo in epistemologijo. Posledično sledi, da mora učitelj upoštevati, da je ta cilj dosegljiv zgolj z vsaj preglednim poznavanjem celote Platonove Države, četudi morajo dijaki na maturi izkazati razumevanje temeljnih problemskih vprašanj I., II., V., VI. in VII. knjige.

Postopno napredujoči dialog prvih štirih knjig vodi v soočenje s ključnimi problemi V., VI. in VII. knjige. Branje Države do pete knjige je lahko samostojno delo dijakov, a je smiselno, da mentor omogoči skupinsko refleksijo o relevantnih izhodiščnih vprašanjih, predvsem tistih, ki zadevajo I. in II. knjigo.

Pri I. knjigi je priporočljivo izpostaviti raznovrstnost razlag pravičnosti in s tem pojasniti etični relativizem. Hkrati pa je že v tem delu smiselno opozoriti na nujnost univerzalne opredelitve pravičnosti, če je vprašanje srečnega življenja neposredno povezano z urejenostjo duše in njeno krepostjo. Druga knjiga usmerja v premislek o pravičnosti kot dobrini in njeni koristi, nadaljevanje pa vodi v razširitev v politični kontekst. Slednje je dialog o razlogih za nastanek države in že uvod v premislek o njeni popolni urejenosti.

Vstop v problemsko ukvarjanje s V. knjigo je precej bolj preprost, če so dijaki predhodno že usvojili izpeljavo izhodiščnih temeljnih vprašanj izpostavljenih pred tem. Branje naslednjih treh knjig je sicer lahko v celoti skupinsko. Toda ker so nekateri deli tudi tu zgolj deskriptivni, je priporočljivo, da učitelj presodi, kaj bodo dijaki brali počasi in natančno, medtem ko lahko branje opisnih delov teče hitreje in brez posebnih poudarkov.

Ključno je, da učitelj dijake opozori na nauk o idejah in jim po potrebi z dodatno razlago pomaga pri razumevanju tega kot poglobljenega temelja v strukturi popolnega polisa.

Pretežni vsebinski poudarek je namenjen poznavanju ureditve razreda čuvarjev, ki ga je mogoče usvojiti korakoma preko več premis:

- » Med moškimi in ženskimi predstavniki tega stanu ni kvalitativne razlike, zato je vzgoja vseh poteka enako. Pri tem velja opozoriti na naprednost Platonove filozofije po eni strani (to bo ponovno smiselno izpostaviti tudi pri samem zaključku branja VII. knjige) ter omogočiti kritično refleksijo o utemeljenosti sodobne enakovredne oziroma neenakovredne obravnave spolov.
- » Skupnost moških in žensk predpostavlja preiščeno in načrtovano združevanje, posledično plemenitenje nadaljnjih rodov, a tudi neosebno vzgojo otrok, ki so prav zato vsem skupni. Pričakovati je, da bodo dijaki do teh idej zadržani, vendar je prav tu vredno opomniti, da zgradba popolne države predvideva popolnost celote, ne pa tudi nujno doseganja ugodja vseh njenih posameznih delov. Hkrati je kot poskus primerjave z dejanskostjo mogoča tudi kritična refleksija o etični vprašljivosti evgenike.
- » V izogib posvetnim razprtijam in posledičnemu razpadu države pripadniki tega stanu nimajo zasebne lastnine. To je za dijake zanimiva podlaga za sklic na številne ekonomsko-družbene ureditve in filozofske perspektive na področju politične filozofije.

Tretjega vala vredna zamisel je postavitev filozofa na mesto vladarja. Ustrezna interpretacija prispodob o ladji opraviči odmik od izvirnega besedila in omogoči kritični premislek ne le o atenski demokraciji, temveč tudi o aktualnih demokratičnih družbenih ureditvah. Hkrati je relevantno opozorilo na ključne značilnosti filozofske duše in pojasnitev razlogov, vzporedno tudi skozi aktualizacijo, za slab družbeni status filozofov. Dijaki morajo

ločevati med ljubitelji resnice in ljubitelji mnenja, nadalje pa razumeti korelacijo med težnjo filozofske duše in bivajočim. Prispodobo o črti na eni strani in prispodobo o votlini na drugi morajo dijaki spoznati kot pojasnilo neposredne povezanosti med ontologijo in spoznavno teorijo ter v tem kontekstu upravičenost dialektike kot ključnega nauka vzgoje filozofa vladarja.

Cilj poglobljenega branja naj ne bo učenje podatkov, ki vodijo v pisanje generičnih esejev, temveč najprej ustrezno razumevanje Platonove epistemološke in ontološke perspektive. To bo dijakom omogočilo razlago in utemeljeno izpeljavo vseh ključnih elementov Države.

Literatura:

Adam, A. (2021). Posodobitev Platonove teorije idej. *FNM*, ¼, 17–24.

Cvek, S. (2003). O platonskih enciklopedistih in šahistih. *FNM*, ¾, 41–48.

Hladnik, A. (2020). Platon pri maturi. *FNM*, ¼, 5–11.

Kralj, A. (2003). Platonovi prispodobni »o ladji in pomorščakah« ter »o veliki mogočni zveri«. *FNM*, ½, 72–74.

Lubej, U. (2017). Knjigovid Platonove *Države* (1) – filozofi voditelji. *FNM*, ¼, 13–16.

Lubej, U. (2021). Ljubitelji dečkov ter nauk o idejah v V. knjigi Platonove *Države*. *FNM*, ¼, 14–16.

Rudl, M. (2008a). Trazimahov izziv. *FNM*, ½, 30–42.

Rudl, M. (2008b). Platon pri maturi. *FNM*, ¾, 49–52.

Saračević, E. (2008). Ste že slišali tistega o Platonu ... *FNM*, ½, 142–143.

Štempihar, M. (2008). Platon & Kant – učna ura o emancipaciji. *FNM*, ½, 118–121.

Štempihar, M. (2010). Platonova prispodoba. Eseji iz filozofije filma (Dušan Rutar). *FNM*, ½, 109–113.

Zalar, N. M., in Cvek, S. (2020). Komentar odlomka (matura 2019). *FNM*, ¼, 12–14.

3.1.2 ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

IZBIRNO

OPIS TEME

Pregledno v celoti, temeljito knjige 1 (v celoti), 2 (v celoti), 3 (poglavja 1–11), 5 (v celoti), 6 (v celoti), 7 (poglavja 3–5), 8 (poglavja 1–5), 10 (v celoti).

Aristotelova *Nikomahova etika* je temeljno delo evropske filozofije in eno tistih klasičnih besedil, ki imajo živ pomen za sodobnost. Osnovni okvir Aristotelove etičske misli je njena teleološka naravnost, v skladu s katero ima vsako delovanje svoj cilj. Od tod Aristotel določi srečnost kot najvišje dobro in smoter človeka, zaradi česar je njegova etika evdajmonistična. Človekovo srečnost sicer Aristotel poveže s tem, kar določi za njegovo »nalogo« – dejavno življenje v skladu z vrlino in razumom kot tisto posebno lastnostjo človeka, ki ga razlikuje od ostalega bivajočega. Ključnega pomena za doseganje dobrega so vrline, ki jih Aristotel deli v skladu z njegovo razdelitvijo duše. Še posebej etične vrline opredeljuje srednja mera med skrajnostmi, medtem ko je med razumskimi med najpomembnejšimi pametnost (*phronesis*). V *Nikomahovi etiki* je posebna pozornost namenjena tudi pravičnosti, šibkosti volje in prijateljstvu, ki tako poleg nauka o vrlinah in najvišjem dobrem predstavljajo osnovne elemente Aristotelove etike.

CILJI

Dijak:

○: se seznani s teleološko in evdajmonistično zasnovanostjo Aristotelove etične misli,

SC (5.1.4.1)

○: razume Aristotelov nauk o vrlinah,

SC (1.2.1.1 | 2.1.2.1)

○: se spozna z Aristotelovim naukom o šibkosti volje,

SC (2.4.3.1 | 5.1.5.1)

○: se seznani z Aristotelovim pojmovanjem pravičnosti,

SC (2.1.2.1 | 2.4.1.1 | 5.1.5.1)

○: pozna Aristotelov pogled na prijateljstvo,

SC (2.4.2.1 | 5.2.4.3)

○: analizira Aristotelov nazor o užitku,

SC (5.3.5.1)

O: pozna različne oblike življenja pri Aristotelu.

SC (2.1.3.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razmišlja o smotrih kot udejstvovanju in smotrih kot rezultatu udejstvovanja,
- » analizira hierarhijo smotrov,
- » analizira Aristotelovo pojmovanje srečnosti in dobrega za človeka,
- » razčleni tri temeljne oblike življenja (življenje, posvečeno užitku, življenje v službi skupnosti, življenje, posvečeno filozofiji),
- » razloži Aristotelov pogled na vprašanje, ali je dobro ideja,
- » analizira odnos med modrostjo, srečnostjo in užitkom,
- » pojasni, na kakšen način je za Aristotela človeku dosegljivo dobro,
- » opredeli pojem vrline,
- » razčleni vrline na etične in dianoetične in jih poveže s strukturo duše,
- » razlikuje med pojmom pametnosti in modrosti,
- » analizira pomen vrlin za doseganje srečnosti,
- » opredeli odločitev kot posledico preudarjanja,
- » razčleni problematiko hotenih, mešanih in nehotenih dejanj v navezavi na vrline,
- » razume pomen šibkosti volje za opustitev moralnega delovanja,
- » oceni pojem šibkosti volje v navezavi na Aristotelovo kritiko Platona in Sokrata,
- » razlikuje med pravičnostjo v širšem (splošnem) in ožjem (posebnem) smislu,
- » analizira Aristotelov pojem pravičnosti v ožjem smislu ter ga razčleni na retributivno, distributivno ter komutativno pravičnost,
- » razčleni tri oblike prijateljstva pri Aristotelu,
- » analizira pomen popolnega prijateljstva,
- » pojasni razmerje med prijateljstvom in vrlino,
- » razume pomen užitka za srečnost,
- » analizira razliko med življenjem v službi užitka, javnosti in spoznavanja,

- » analizira Aristotelovo razumevanje in utemeljevanje hierarhije življenjskih oblik v povezavi z esencialističnim pojmovanjem človeka.

TERMINI

- modrost ◦ šibkost volje (akrasia) ◦ užitek ◦ sreča (evdajmonija) ◦ smoter (telos) ◦ pravičnost
- hotenost ◦ prijateljstvo ◦ odločitev ◦ pametnost (tudi preudarnost, praktična modrost; phronesis) ◦ vrlina (arete)

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Aristotelova *Nikomahova etika* (v nadaljevanju NE) sodi med tista izjemna in redka besedila, ki po svoji več kot dvatisočletni zgodovini niso izgubila svežine, globine in relevance za sodobni čas. Medtem ko je namreč veliko markantnih filozofskih del iz preteklosti zanimivih bolj ali manj zgolj z vidika zgodovine duha, pa je študij NE skupaj z oživitvijo zanimanja za etiko vrlin sredi prejšnjega stoletja dobil nov zalet. Znana sodobna imena filozofije, kot so Martha Nussbaum, Alasdair MacIntyre in Otfried Höffe, so namreč utemeljila svoje sodobne pristope v etiki ravno na Stagiritu in njegovih moralnih premišljevanjih. Že zaradi tega dejstva, pa tudi zavoljo načela, da naj bo pouk iz filozofije vedno tudi učenje filozofiranja, ki pa je živo in pristno zgolj, če obravnava tematike, ki neposredno zadevajo posameznikov položaj v svetu, naj se obravnava tematik iz NE naslanja na aktualne moralne premisleke.

Aristotelovo teleološko usmeritev, ki jo NE izpove že takoj v svojih uvodnih poglavjih, lahko denimo plodno kontrastiramo z evolucijsko perspektivo. Aristotel denimo v NE I, 6 govori o posebnih »analogah« (to ergon), ki naj bi jih imele oči, roke in noge, toda z evolucijskega vidika organi in živa bitja niso takšni, kakršni so, »zato, da« bi opravljali kakšno specifično nalogo, pač pa »zato, ker« so določenim organizmom omogočili prednost pri preživetju in posledično razplodu. Ena od posledic rušitve Aristotelovske slike sveta v devetnajstem stoletju je tako vznik ideje, da človek nima vnaprej danega fiksnega bistva, kar lahko nadalje povežemo z eksistencialistično filozofijo. Obravnava tematik iz prve knjige NE se lahko tako naveže še na vprašanje različnih pojmovanj bistva človeka in jih med sabo kontrastira. Razmislek pa nam lahko pokaže tudi, da kljub kritiki Aristotelove teleologije te v navezavi na premišljevanje človeka ne gre zavreči v celoti: kot intencionalno bitje je človek vedno že usmerjen v svet, kar pomeni, da je njegovo delovanje – s tem pa tudi bivanje – zmeraj že smotrno v smislu, da je usmerjeno k cilju.

Obravnava hotenih, nehotenih in mešanih dejanj je za sodobno filozofijo in slehernika zanimiva iz vidika krivdnosti: ali smo odgovori za dejanja, ki smo jih storili nevede? Tukaj nam Aristotelova filozofija ponuja zanimive poti premisleka, ki lahko vključujejo tako vprašanje malomarnosti (NE III, 7) kot tudi hotene nevednosti. Še posebno zanimiv je lahko premislek mešanih dejanj in tega, do katere mere in kdaj lahko zunanja prisila posameznika opraviči (NE III, 1).

Aristotelovi razmisleki v V. knjigi NE so še danes temelj vseh refleksij o tem, kaj lahko imamo za pravično in česa ne. Po eni strani se pri tem lahko navežemo na vprašanje pravičnosti v splošnem smislu in njene dejanske povezave z vsemi vrlinami, po drugi strani pa se lahko recimo sprašujemo, v kakšnem razmerju je Aristotelova retributivna pravičnost do konkurenčnih teorij, recimo restorativne ali utilitaristične pravičnosti. V tej točki je smotrno NE povezovati z maturitetno temo etika.

Nova tematika, ki jo prinaša posodobljeni učni načrt filozofije za gimnazije, je hkrati tudi ena od zanimivejših in bolj aktualnih iz Aristotelove moralne filozofije, dotika pa se akrazije oziroma šibkosti volje in preko tega vprašanja moralne motivacije. Osnovna dilema, s katero se ubada Aristotel, je, ali drži Sokratovo »internalistično« prepričanje, v skladu s katerim ima vednost motivacijsko moč, tako da »nihče ne dela proti temu, kar spozna za najboljše, iz drugačnega vzroka kot iz nevednosti« (VII, 3). V tej točki se Aristotel tudi neposredno in poimensko sklicuje tako na Sokrata kot na Sofiste, tako da je obravnava te tematike izvrstno izhodišče za razvijanje kritične drže ali metapozicije do obravnavanega besedila. Po drugi strani lahko s pomočjo kognitivne disonance pouk neposredno navežemo na nekatere izmed današnjih perečih problemov: zakaj, denimo, javnost ne ukrepa v zvezi s podnebnimi spremembami, če pa vemo, da je človekov vpliv na podnebje destabilizirajoč.

Druga novost, ki jo prinaša prenovljeni učni načrt, je vprašanje prijateljstva. Odlomke VIII. knjige, ki obravnava prijateljstvo, lahko imamo za najlepše dele NE, razmislek o njih pa lahko dijaku nenazadnje ponudi tudi iztočnico za premislek lastnega odnosa do soljudi. Nekaj podobnega je moč trditi za zadnjo knjigo NE, ki obravnava vprašanje mesta užitka v srečnosti in razlike med različnimi načini življenja, saj nam tudi ta premišljevanja pomagajo pri naši orientaciji v življenju v smislu prevpraševanja našega odnosa do sveta, kar je lahko ponovno izhodišče za eksistencialistične premisleke.

Branje NE je obvezno za vse dijake, ki izberejo to temo za maturo, pri obravnavi tega temeljnega besedila pa si lahko pomagajo z različno literaturo, npr.:

Barnes, J. (1999). *Aristotel* (B. Vezjak, prev.). Aristej.

Dačić, M. (2001). Aristotelova etika. V M. Šimenc idr. (ur.), *Misliti samostojno* (str. 74–79). Zavod RS za šolstvo.

Dačić, M. (2008). Napake pri interpretaciji *Nikomahove etike*. *FNM*, 3/4, 53–55.

Dačić, M. (n. d.). Aristoteles (sreča in vrlina). V M. Šimenc idr. (ur.), *Filozofija – posodobitve pouka v gimnazijski praksi* (str. 181–185). Zavod RS za šolstvo.

Höffe, O. (ur.). (2010). *Aristoteles: Nikomachische Ethik*. DeGruyter/Akademie Verlag. (Vsebuje tudi poglavja v angleščini.).

3.1.3 RENÉ DESCARTES: MEDITACIJE O PRVI FILOZOFIJI

IZBIRNO

OPIS TEME

Poglobljeno prebrati v celoti.

Descartesove *Meditacije* predstavljajo rojstno mesto novoveškega subjekta, ki v temelju določa tako ontološko kot tudi družbenopolitično življenje zadnjih stoletij. Tega Descartes iznajde s svojim znamenitim cogitom, ki ga strnjeno povzema stavek »Mislim, torej sem«. Do njega se Descartes dokoplje s pomočjo metodičnega dvoma, kar je še ena pomembna inovacija *Meditacij*, ki posega na področje spoznavne teorije. Descartes se namreč do trdne točke gotovosti prebije z dvomljenjem v prepričanja, saj je resnica to, kar je nedvomno. Med najbolj poznanimi mesti *Meditacij* sta tako argument sanj, s katerim Descartes podvomi v obstoj lastnega telesa, ter argument zlobnega duha, ki ovrže še neposredno gotovost matematičnih izjav. Tik preden bi radikalnost dvoma bralca pustila v primežu radikalnega skepticizma in solipsizma, ga Kartezij iz radikalne negotovosti reši s pomočjo svojih dokazov božjega bivanja in njegove popolnosti, ki je naposled porok za njegovo dobroto in resnicoljubnost, ki človeku nudita ne le uteho nesmrtni duše, pač pa tudi zanesljivosti obstoja zunanjega sveta. Ideja Boga spada med vrojene ideje, kamor pa po Descartesu lahko prištevamo vsaj še idejo duha in telesa, in ker jih dojemamo jasno in razločno, so lahko vir vednosti o nas in zunanjem svetu. Med ključnimi momenti *Meditacij* je tudi Descartesov dualizem, ki pozna obstoj dveh substanc, materialne in duhovne. Telo je za Kartezija tako *res extensa* oziroma razsežna stvar, medtem ko je duša duhovna substanca oziroma misleča stvar, *res cogitans*, s tem pa Descartesov dualizem odpira tudi vprašanje vzajemnega učinkovanja duha in telesa, ki je lahko zanimivo tudi za sodobno kognitivno znanost.

CILJI

Dijak:

○: razume pomen metodičnega dvoma za gotovost spoznanja,

SC (2.2.2.1 | 5.2.2.1)

○: razume pomen cogita,

○: se seznani s kartezijanskim dualizmom,

○: pozna problem solipsizma,

SC (5.1.4.1)

○: razume Descartesovo racionalistično spoznavno teorijo,

SC (2.2.1.1)

- : razume pomen Boga za kartezijansko filozofijo,
- : pozna Descartesov nauk o svobodni volji v navezavi na razpravo o razliki med resničnim in lažnim.
- SC (5.1.4.1 | 2.4.3.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pozna razliko med upravičenim in metodičnim dvomom,
- » analizira povezavo med metodičnim dvomom in gotovostjo,
- » razume problem kartezijanskega kroga,
- » pozna Descartesov kriterij jasnega in razločnega spoznanja kot jamstva resnice,
- » razume, zakaj Descartes zanika verodostojnost čutnih zaznav,
- » pojasni pomen argumenta sanj za ovržbo gotovosti obstoja telesa,
- » pojasni pomen argumenta zlobnega duha za ovržbo gotovosti obstoja matematičnih resnic,
- » pojasni povezavo med mišljenjem in nujnostjo obstoja mislečega subjekta,
- » opredeli mislečo stvar (res cogitans) in jo razlikujejo od razsežne stvari (res extensa),
- » analizira problem vzajemnega učinkovanja duhovne in materialne substance,
- » razume povezavo med metodičnim dvomom in solipsizmom,
- » pozna Descartesov primer voska,
- » razloži pomen vrojenih idej za Descartesovo spoznavno teorijo,
- » razume povezavo med božjo dobroto in resnicoljubnostjo ter obstojem zunanjega sveta,
- » razume vlogo Boga pri ovržbi solipsizma,
- » analizira Descartesov kozmološki dokaz za božje bivanje,
- » analizira Descartesov ontološki dokaz za božje bivanje,
- » razume povezavo med svobodno voljo in zmoto.

TERMINI

- matematični dvom ○ dvom ○ gotovost ○ kartezijanski krog ○ spoznanje ○ čutne zaznave ○ zlobni duh
- matematične resnice ○ cogito ○ kartezijanski dualizem ○ substanca ○ res cogitans ○ res extensa
- solipsizem ○ vrojene ideje ○ spoznavna teorija ○ svobodna volja

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Pri vstopu v prvo meditacijo in dijakovo razumevanje njenega radikalnega začetka nam lahko pomaga branje odlomka iz Razprave o metodi, v kateri skozi avtobiografske dogodke Descartes že predstavi temeljna načela svojega početja, ki ga nadaljuje že v uvodnih stavkih prve meditacije, namreč rušenje stare in gradnja nove hiše vednosti, z namenom priti do jasnega in razločnega spoznanja, v katerega ne bo mogoče dvomiti (niti metodično). Pri opredelitvi metodičnega dvoma, ki sledi, si lahko pomagamo tudi z odlomkom iz Druge meditacije (II, 1), odlomkom iz Razprave o metodi (začetek 4 dela) ali odlomkom iz Principov filozofije, hkrati pa metodičnemu dvomu ob bok postavimo navaden dvom in s pomočjo primerov (npr. Palmer) razložimo razliko med obema. Dijake opozorimo, da je metodični dvom sam po sebi problematičen, saj mora biti temelj, do katerega si Descartes z njim želi priti, tudi sam v nečem utemeljen, to pa privede do paradoksalne situacije in krožnega gibanja, ki se ne konča. Descartes rešitev najde v samoevidentnosti tega temelja, ki bi bila enaka samoevidentnosti matematičnih aksiomov, vendar ne uvidi, da bi bila tudi taka samoumevna (aksiomska) resnica ali gotovost odvisna od samih form oziroma kriterijev razuma, potemtakem ne bi bila jasna in razločna, saj ni absolutna. Kratkemu tretjemu odstavku prve Meditacije, v katerem Descartes zavrne verodostojnost čutnih zaznav pri branju, priključimo še slavno prisposodo stolpov iz šeste meditacije (VI, 7) in njen deseti odstavek, s katerim Descartes utemeljuje nejasno zaznavanje telesnih stvari, v gotovost katerih pa še ne dvomi. Do argumenta s sanjami, teme petega odstavka prve meditacije, nas Descartes pripelje preko razmišljanja o norcih, blaznežih, ki predstavlja odskočno desko za dokončno zavrnitev gotovosti čutnega izkustva. Pojem razločnosti je tisti, ki ga Descartes uporabi kot edini kriterij za razlikovanje sanj od budnosti in s tem dokončno rešitev tega problema na koncu šeste meditacije (24). S hipotezo o varljivem duhu Descartes do skrajnosti stopnjuje svoj skepticizem in ovrže gotovost obstoja matematičnih resnic.

Uvid v negotovost oziroma lažnost lastnih spoznanj, do katerih je Descartes prišel v prvi meditaciji, je izhodišče druge meditacije, v kateri se Descartes sprašuje, ali je ta negotovost dokončna. Rešitev iz objema Varljivca najde prav v zavedanju lastnega dvomljenja, saj se skozi negotovost dvomljenja potrjuje prav temeljna in neizpodbitna gotovost o obstoju sebe kot misleče stvari. Descartes razen v drugi meditaciji (»Jaz sem, jaz bivam.« II,3) dokazuje svoj obstoj še v Razpravi o metodi, v kateri se pojavi tudi slavni izrek »Mislim, torej sem« (Razprava 60). Ob tem velja dijake opozoriti, da je bila Descartesova misel »Mislim, torej sem« že v njegovih časih deležna kritike in očitkov. Očitali so mu, da naj bi šlo za izpeljevanje bivanja iz mišljenja, torej da pri tem ne gre za samoevidentno, aksiomatsko gotovost oziroma Arhimedovo trdno točko gotovosti, temveč za silogistično izpeljavo (vse, kar misli, biva), kar je zavrnil že Descartes sam, saj je nemogoče, da bi mislil, ko ne bi bival (Cvek, FNM 2001, 3-4; 44). Descartes ugotovi, da obstaja kot substanca in da je bistvena lastnost te substance, da misli. Kljub gotovosti, do katere pride, pa je Descartes še naprej podvržen pravilu metodičnega dvomljenja (dvomiti v vse, v kar se dvomiti da), ki ga vodi solipsizem. Edina gotovost je zaenkrat mišljenje, saj še ne more dokazati, da on kot stvar (telesna substanca) nima tudi lastnosti razsežnosti. Descartes nadalje opredeli telo in ga pojmuje kot nekaj pasivnega, omejenega z obliko, nekaj, kar izpolnjuje prostor in je zato razsežno. Prisposoda o vosku odpira možnost razprave o razliki med mislečo stvarjo – substanco (res cogitans) in razsežno stvarjo – substanco (res extensa), ki je temeljni problem zadnje, šeste meditacije. Pri analizi vzajemnega učinkovanja duhovne in materialne substance si lahko pomagamo z vključitvijo 13. točke VI. Meditacije, v kateri Descartes razlaga prisposodo o mornarju in ladji in s katero zanika dualizem telesa in duha.

Pred obravnavo Descartesove racionalistične spoznavne teorije, do katere pridemo s prisposodo o vosku, je smiselno nadaljevati z razlago jasnosti in razločnosti kot kriterija za vzpostavitev gotovosti, ki ga Descartes najde v cogitu oziroma v jasnosti in razločnosti idej, ki ga sestavljajo. Dijaki bodo tako razumeli, da jasnost in

razločnost cogita (idej) ne vodi do pogojev za vzpostavitev objektivne gotovosti sveta »tam zunaj«. Descartes tako ostaja ujet v solipsizmu, iz katerega ga lahko reši le neka ideja, katere vzrok obstaja izven njega, in to je lahko le neskončna substanca ali bog. Pred analizo kozmološkega in ontološkega dokaza za božje bivanje učitelj dijake seznani s pojmom substance (kot nečesa, kar ne potrebuje ničesar drugega razen sebe, da bi eksistiralo, (Načela filozofije, 51)), atributov in modusov. Bog, ki je samozadostna substanca, je lahko pogoj drugim ustvarjenim, končnim substancam. Vzročno načelo, ki ga vpelje Descartes v tretji meditaciji (III, 14), ga pripelje do utemeljitve kozmološkega dokaza za božje bivanje in rešitve iz negotovosti solipsizma. Dijake opozorimo, da kartezijanski krog, ki je s tem vzpostavljen (jasnost in razločnost, vzpostavitev splošne, objektivne gotovosti, ideja boga in obratno), skriva v sebi logično napako, zaradi katere je neveljaven: ontološki dokaz boga še vedno dopušča možnost obstoja Varljivca, ki nam lahko vsili neresnične sodbe, s čimer odpade kriterij jasnih in razločnih sodb, ki naj bi bile podlaga resničnim sodbam. S tem argumentom lahko izpodbijamo resničnost vseh sodb, ki jih oblikujemo z jasnimi in razločnimi idejami.

Pri razlagi Descartesovega nauka o svobodni volji je pomembno poudariti njegovo filozofsko ozadje. V četrti meditaciji Descartes raziskuje, kako človek razlikuje resnico od zmote. Ta proces je po njegovem mnenju mogoč, saj Bog – ki ga je Descartes v prejšnjih meditacijah definiral kot popolnega in nezmotljivega – ne bi mogel ustvariti človeškega razuma brez sposobnosti ločevanja resničnega od lažnega. Kljub temu Descartes ugotavlja, da je zmotnost človeka posledica nepopolnosti njegovega bitja in napačne uporabe svobodne volje.

Descartes svobodno voljo opredeli kot človekovo sposobnost odločanja brez zunanje prisile. Po njegovem mnenju je svobodna volja ena največjih popolnosti, ki jo človek deli z Bogom, saj je »formalno enaka Božji volji«. Descartes poudarja, da je človek postavljen med Boga in nič (nihil). Zmota je razumljena kot privacija resnice, torej pomanjkanje popolnega spoznanja, ki pa ni nujno posledica Boga, temveč človekove nepopolnosti. S tem je jasno, da so zmote možne, ker človek kot omejeno bitje ne more razumeti vseh vidikov Božjega stvarjenja, pri čemer bi se razkrila popolna resnica.

Literatura:

Cvek, S. (2001). Descartesov *cogito* – izpeljava ali intuicija? *FNM*, 3/4, 44–45.

Cvek, S. (različni letniki). Razprave o filozofiji Renéja Descartesa. *FNM*. [Več različnih člankov v različnih številkah revije.]

Descartes, R. (1988). *Meditacije*. Slovenska matica.

Descartes, R. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori*. Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Descartes, R. (2023). *Principi filozofije : prvi in drugi del*. Založba ZRC.

Descartes, R. (2007). *Razprava o metodi : za pravilno vodenje razuma in iskanje resnice v znanostih*. Založba ZRC, ZRC SAZU.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

Šimenc, M., Dačić, M., in Hladnik, A. (ur.). (2011). *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi: Filozofija*. Zavod RS za šolstvo.

3.1.4 FRIEDRICH NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

IZBIRNO

OPIS TEME

Nietzschejev polemični spis si zada dvojno nalogo: poiskati zgodovinske izvore morale in slediti razvoju temeljnih moralnih pojmov skozi čas, obenem pa se vprašati po vrednosti uveljavljenih moralnih vrednotenj, tj. odgovoriti na vprašanje, kakšen je bil učinek obstoječe morale: je ta pospeševala ali zavirala človeško blaginjo? V prvi razpravi Nietzsche polemizira s predhodnimi genealogi morale in v polemiki z njimi postavi svojo tezo o izvoru morale; ta naj bi prihajala od imenitnikov, prvotni izraz moralnih sodb pa naj bil njihov izraz občutka življenjske moči. S pojavitvijo »svečeniške kaste« se zgodi prvo prevrednotenje vrednot, ko prevladajo vrednote šibkih. Eden od bistvenih Nietzschejevih poudarkov je, da so vrednote šibkih postale prevladujoče v nadaljnjem zgodovinskem razvoju, največjo moč pa so dobile z vzponom krščanstva. Kar pa ostaja spregledano je to, da so krščanske še vedno bistvene vrednote, ki jih napaja resentment – občutek nemoči, zavisti in prikritega sovraštva šibkih (reaktivnih) do močnih (aktivnih). Nietzschejeva razprava ima v radikalni kritiki tudi konstruktivni pomen, saj napoveduje prihod nove morale, katere zastopnik bo človek prihodnosti, ki bo dokončno opravil z nihilizmom obstoječe morale. Ena najpomembnejših avtorjevih iznajdb pa je pojem asketskega ideala, ki ga vpelje v 3. razpravi, s katerim pa šele pokaže resnični doseg same morale na eni strani in kritike na drugi, saj se izkaže, da moralni ideal ne prežema zgolj religije in kulture, v kateri ima religija še vedno moč, ampak je temu idealu podrejena tudi kultura razsvetljenstva: znanstveni razum namreč podpre isti ideal v novi preobleki. Avtor zato sklene svojo razpravo s pozivom h kritiki volje do spoznanja in vrednosti resnice, ki jo znanstveni ratio preprosto (nekritično) privzame.

CILJI

Dijak:

○: utemelji izvor morale po Nietzscheju,

SC (2.1.1.1 | 2.2.1.1 | 5.1.5.1)

○: pojasni avtorjevo razlago izvora moralnih pojmov,

SC (2.1.1.1 | 5.1.4.1)

○: razloži in razume pojem asketskih idealov in pojasni, kako se dovrši avtorjeva kritika morale.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » pojasni Nietzschejevo kritiko dotedanjih poskusov razlage izvora morale in njegovo tezo o izvornem dobrem v morali imenitnikov,
- » pozna avtorjevo razlago spremembe v moralnem vrednotenju, ki nastane z vzponom svečeniške kaste,
- » razloži pojem ressentimenta in pokaže, kako je s tem pojmom Nietzsche utemeljil kritiko obstoječe morale kot morale sužnjev,
- » analizira razliko med dvojico vrednot dobro – zlo in dobro – slabo,
- » analizira pojem volje do moči in pojasni njegov pomen za kritiko morale,
- » pojasni pojem genealogije kot vede o izvoru in vrednosti pojmov,
- » poveže pojem genealogije z avtorjevim splošnim metodološkim pristopom,
- » pojasni, kako se je iz pogodbenih razmerij (upnik – dolžnik) razvilo moralno vrednotenje,
- » razloži, kako avtor opredeljuje pojem slabe vesti in kako se ta loči od vesti v njenem izvornem pomenu,
- » opiše avtorjevo napoved prihoda nove morale (in »človeka prihodnosti«), ki bo izšla iz propada obstoječe,
- » temo prihoda nove morale poveže s pojmom nadčloveka in razmisli o implikacijah avtorjevih pojmov,
- » pojasni, kakšen je pomen asketskih idealov v primeru umetnikov, filozofov in znanstvenikov,
- » razloži pomen asketskega ideala za razvoj znanstvene kulture,
- » oceni obseg avtorjeve kritike morale z vpeljavo teme kritike volje do spoznanja in vere v vrednost resnice,
- » pokaže, kako avtor razume odpor zoper nihilizem, ki je prisoten v kulturi, v kateri prevladuje asketski ideal,
- » pojasni, kakšen je pomen filozofije v zgodovini in kako se skozi avtorjevo kritiko napoveduje »filozofija prihodnosti«.

TERMINI

- izvor morale ◦ nihilizem ◦ ressentiment ◦ slaba vest ◦ volja do moči ◦ asketski ideal ◦ nadčlovek ◦ dobro – zlo ◦ dobro – slabo ◦ upnik – dolžnik ◦ dolg – krivda ◦ umetniki ◦ filozofi ◦ svečeniki ◦ navadni ljudje
- znanstveniki ◦ svobodni duhovi

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Branje Nietzschejevega besedila je zahtevno že samo po sebi, saj je avtorjev način pisanja drugačen, kot so ga dijaki srečali pri drugih filozofskih avtorjih. Izziv ob branju bo lahko že sama oblika besedila, napisanega v seriji aforizmov, ki vsebinsko lahko delujejo bolj kot nedokončani fragmenti kot zaključene enote (kot je to denimo v običajni členitvi besedila na odstavke in poglavja), njihova postavitve v posamezna poglavja pa se ob prvem branju zdi bolj kot prekinjen niz posameznih kratkih refleksij, kot pa da bi šlo za enotno linijo izpeljave od uvodnih do sklepnih misli. Nietzschejev stil je bil predmet številnih razprav in bi lahko pomenil samostojno učno enoto, ker pa je namen branja besedila pri maturi vendarle razumevanje dela kot celote, tako obsežna obravnava te teme kajpak ne bo mogoča. Kljub temu pa priporočamo, da učitelji nekaj časa namenijo temu razmisleku in dijakom dajo nekatere napotke za branje, ki jim bodo olajšali vstop v svet Nietzschejevih idej.

Opozoriti gre tudi na to, da je takšen stil pisanja specifičen za obravnavanega avtorja, nikakor pa to ne pomeni, da takšen način izražanja bodisi pričakujemo bodisi spodbujamo pri dijakih: dijaki naj se učijo pisati filozofski komentar, ki upošteva predpisana pravila pisanja, in naj stremijo k čim večji jasnosti izraza in temu, da bodo pokazali čim bolj poglobljeno poznavanje besedila.

Še ena posebnost besedila je tale: gre za pozno Nietzschejevo besedilo, za katerega avtor sam predvidi, da se bodo bralci predhodno seznanili s prejšnjimi njegovimi razpravami. V svojem pisanju se avtor pogosto navezuje na svoje prejšnje izpeljave, ki so v mnogih pogledih v tej razpravi dobile svojo nadgradnjo in sklep. Priporočamo, da učitelji besedilo obravnavajo kot sistematično nadaljevanje Nietzschejevih razmišljanj. Ker pa obsežnejše branje drugih avtorjevih besedil v tem časovnem okviru ne bo mogoče, priporočamo, da učitelji pripravijo izvirne in povzetke, s katerimi bodo lahko dijake seznanili s širšim kontekstom Nietzschejeve filozofije. Uporabni utegnejo biti tudi nekateri filmi o Nietzschejevem življenju in delu, ki so prosto dostopni na spletu. Ker se življenje pri Nietzscheju močno prepleta s filozofijo, bo seznanitev z biografskimi segmenti lahko obogatila in osvetlila marsikatero idejo, ki jo je filozof zapisal v svojih filozofskih razmislekih.

Nenazadnje pa gre pri branju upoštevati tudi avtorjev lastni napotek, ko pravi, da je njegova besedila treba »prežvekovati«. Priporočamo torej natančno in potrpežljivo branje, učitelj pa naj dijake čim bolj spodbuja k temu, da bodo posamezne dele besedila umeščali v celoto in jo navezovali na glavno temo, ki jo Nietzsche zastavi kot posebne vrste projekt, katerega namen je dvojen: po eni strani pojasniti izvore morale, hkrati pa s tem pokazati na njeno zgodovinskost in s tem spremenljivost, kar služi drugemu namenu, ki je pripraviti družbeni prostor na prihodnje »prevrednotenje vrednot«, to je na moralo, katere ustvaritev bo sovpadla s prihodom novega človeka.

Od izbranih odlomkov iz drugih Nietzschejevih besedil še posebno priporočamo branje poglavja »O treh preobrazbah« iz dela *Tako je govoril Zaratustra*.

Literatura:

Deleuze, G. (2011). *Nietzsche in filozofija*. Krtina.

Safranski, R. (2010). *Nietzsche: Biografija njegovega mišljenja*. LUD Literatura.

Šestov, L. (2002). *Dostojevski in Nietzsche*. LUD Literatura.

Urbančič, I. (1993). *Zaratustrovo izročilo*. Slovenska matica.

Dokumentarni filmi:

Chu, S. (1999). *Human all too human: Nietzsche – Beyond good and evil*.

BBC. <https://www.youtube.com/watch?v=u9f1F5jUzaM>

Cox, A. (2016). *Genius of the modern world – Nietzsche*. <https://www.youtube.com/watch?v=poZE8833t4>

Lowenstein, C. (2000). *Philosophy, a guide to happiness: Nietzsche on*

hardship. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/5qkudvg>

3.1.5 HANNAH ARENDT: VITA ACTIVA

IZBIRNO

OPIS TEME

Vita activa Hannah Arendt je klasično delo filozofije, ki analizira osnovne oblike človeške dejavnosti in njihovo vlogo v življenju posameznika ter družbe. Poudarek je na razlikovanju med delom, ustvarjanjem in delovanjem, ki jih Arendt povezuje z zasebnim in javnim prostorom. V središču njenega dela je premislek o človekovih dejavnostih v kontekstu njihove povezanosti s pluralnostjo, trajnostjo in politično dimenzijo delovanja.

CILJI

Dijak:

- : razume in analizira temeljno razliko med konceptoma *vita activa* in *vita contemplativa* ter njun pomen za razumevanje človeške dejavnosti, mišljenja in življenja v skupnosti,
- : spozna in razume koncepte: delo, ustvarjanje in delovanje,
- : ugotavlja, kako delovanje omogoča politično življenje in ustvarjanje trajnega javnega prostora,
- : povezuje pojme pluralnosti in natalitete z dinamiko in ustvarjalnostjo v javnem prostoru.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opiše razliko med *vita activa* in *vita contemplativa*,
- » razpravlja o tem, kako se koncepti *vita activa* in *vita contemplativa* nanašajo na sodobni svet (npr. v povezavi s tehnologijo, delom in skupnostjo),
- » loči med pojmom *vita activa* in *vita contemplativa* in ju zna opredeliti,
- » primerja tri oblike človeške dejavnosti,
- » navede tri oblike človeške dejavnosti in opiše njihov osnovni pomen,
- » razloži koncept javnega in zasebnega prostora ter opiše njuno soodvisnost,
- » analizira primere iz sodobne družbe ter jih primerja s koncepti javnega in zasebnega prostora po Hannah Arendt,

- » prepozna razliko med javnim in zasebnim prostorom ter pojasni njuno temeljno funkcijo,
- » navede primer, ki ilustrira razlikovanje med javnim in zasebnim prostorom,
- » utemelji pomen delovanja kot temeljne oblike političnega življenja in ustvarjanja skupne resničnosti,
- » interpretira pomen pluralnosti in natalitete za politično in družbeno življenje ter ga podpre z izbranimi primeri.

TERMINI

- vita activa ◦ vita contemplativa ◦ zasebno ◦ javno ◦ delo ◦ ustvarjanje ◦ delovanje ◦ govor ◦ svoboda
- pluralnost ◦ homo faber ◦ volja ◦ nataliteta ◦ mišljenje ◦ človeška pogojenost

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Zaželeno je, da poskuša učitelj dijakom približati koncepte in teorijo tudi tako, da iščejo primere sodobnega življenja. Ko Hannah Arendt vzpostavi razliko med *vita activa* in *vita contemplativa*, tj. med delovanjem in mišljenjem, ki sta vsaka zase avtonomni dejavnosti, lahko odpremo temo z vprašanjem, kakšen je odnos med delovanjem in mišljenjem.

Delovanje, ki izhaja iz možnosti, ki je dana ljudem kot živim bitjem, rojenim v ta svet, je nepredvidljivo in vsebuje aporio: po eni strani je glavni element svobode, po drugi pa lahko postane – v določenih pogojih – glavna nevarnost za človeško eksistenco samo.

Vita activa (človeško življenje, ki je dejavno/aktivno, ki vsebuje človeško aktivnost) zajema tri temeljne človeške dejavnosti. »Temeljne dejavnosti so to zato, ker vsaka od njih ustreza enemu od temeljnih pogojev, pod katerimi je človeštvu dano življenje na Zemlji.« (Arendt, 1996, str. 10)

Tri temeljne dejavnosti in njihovi pogoji so:

- delo (*pónos*, *animal laborans*, angl. *labor*): ponavljajoča se in nujna dejavnost za preživetje, ki ustreza biološkemu procesu človeškega telesa (npr. spanje, prehranjevanje; danes: kmetijstvo, gospodinjstva opravila, zdravstveni delavci); *temeljni pogoj za to dejavnost, dejavnost dela, je življenje samo*;
- ustvarjanje (*poiesis*, *homo faber*, angl. *work*): je manifestacija protinaravnega, je produkcija umetnega sveta stvari, je oblikovanje struktur (npr. zgradbe, umetnost, obrtništvo, (tehnološke) inovacije, kreativnost); temeljni pogoj za to dejavnost (dejavnost ustvarjanja) je svetnost (*Weltlichkeit*), tj. odvisnost človeškega obstoja od predmetnosti in objektivnosti;
- delovanje (*praxis*, *zoon politikon*, angl. *action*): je edina dejavnost, ki poteka izključno med ljudmi, torej izven narave, naravnega, materije, materialov in stvari (npr. govor, razpravljanje, komunikacija; danes: politična gibanja, politične razprave, okoljski aktivizem, gibanje Jaz tudi, digitalni javni prostor); njen temeljni pogoj je dejstvo pluralnosti: življenje je biti med ljudmi, in dejstvo je, da na svetu nisem zgolj jaz, človek, temveč mnogo drugih ljudi, ki so prav tako edinstveni, tj. »noben od teh ljudi ni enak kateremu koli drugemu človeku, ki je kdaj živel ali bo živel« (Arendt, 1996, str. 11). Govor je torej tisto, kar naredi človeka za politično bitje.

Vita activa se manifestira na različne oblike v človeški aktivnosti, s čimer doprinese h kreaciji in ohranjanju sveta, v katerem živimo, in javni sferi, v kateri sodelujemo.

V namen razlikovanja temeljne dejavnosti lahko z dijaki pripravimo debato, v kateri skupini zavzameta različni stališči, tj. ena skupina zagovarja pomembnost delovanja in dejavnosti v sodobni družbi, druga pa pomembnost kontemplacije v sodobni družbi. Pomembno je, da dijake razdelimo na dve skupini, ki se doma pripravita na zagovarjanje dodeljenega stališča. S tem debata ne bo potekala na ravni osnovne intuicije, temveč lahko imamo kvalitetno, poglobljeno in široko razpravo. Tema je lahko tudi: sodobna tehnologija negativno vpliva tako na naravo dela kot na naravo misli.

Javno, zasebno in pluralnost: delovanje je temelj političnega življenja, v katerem posamezniki razpravljajo in sprejemajo odločitve. Je delovanje med najmanj dvema osebama, ki delita svoje mnenje, sta vpletena v sprejemanje odločitev, s tem pa oblikujeta javni prostor. Delovanje se tako odvija v pluralnosti. Te misli Hannah Arendt lahko učitelji povežejo z Aristotelom in Platonom, prav tako pa je tema odlična priložnost za povezovanje s sodobnostjo: od referendumov do družabnih omrežij, digitalnih peticij, forumov ipd. Ko rečemo povežejo, pomeni, da iščejo podobnosti in razlike, npr. Platon je govoril o filozofu vladarju, Hannah Arendt pa je poudarila pluralnost in nepredvidljivost političnih dejanj, ki jih en sam vladar ne more kontrolirati.

Literatura:

Arendt, H. (1996). *Vita activa* (1. izd., Let. 73, str. LIII, 339). Krtina.

Arendt, H. (1990). Javni prostor: skupno. *Problemi*, 11/12, 5–11.

Čačinovič-Puhovski, N. (1996). Hannah Arendt Vita activa. *Časopis za kritiko znanosti*, 24(180/181), 433–434.
<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/r9q5se5>

3.2. OBRAVNAVA IZBRANE FILOZOFSKE TEME

OBVEZNO

OPIS TEME

Učitelj izbere eno od ponujenih izbirnih filozofskih tem, to so:

- » vprašanje stvarnosti,
- » vprašanje spoznanja,
- » posameznik in skupnost,
- » religija in filozofija,
- » vprašanje morale.

CILJI

Dijak:

- : prepozna pomen sodelovalnega pristopa v okviru filozofskega preiskovanja ter razvija zavedanje o nujnosti aktivnega in odgovornega delovanja znotraj skupnosti,
- : prepozna in analizira filozofski problem,
- : analizira središčno temo razprave in jo obravnava s pomočjo analize različnih filozofskih perspektiv,
- : analizira ključne pojme,
- : se izraža jasno, konsistentno in nazorno s pomočjo esejistične strukture v ustrezno členjenem besedilu (uvod, jedro in zaključek),
- : prepozna pogoste napake v razmišljanju in zna pojasniti, zakaj vodijo v napačne zaključke,
- : razlikuje med različnimi načini sledenja izjav in zna ločiti med dobrimi in slabimi argumenti.
- : oblikuje lastno stališče v dialogu z obravnavanimi filozofskimi avtorji/perspektivami,
- : prepozna pogoste napake v razmišljanju in zna pojasniti, zakaj vodijo v napačne zaključke,
- : razlikuje med različnimi načini sledenja izjav in zna ločiti med dobrimi in slabimi argumenti.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opredeli problem, ki ga postavlja naslov eseja, in razloži, zakaj je to problem,
- » analizira ključne pojme,
- » v obravnavi problema vpelje in premisli vsaj dve relevantni filozofski perspektivi,
- » razvije vsebino posamezne filozofske perspektive in pokaže, kako prispeva k rešitvi zastavljenega problema,
- » primerja posamezne perspektive, analizira, kaj predpostavljajo in razmišlja o njihovih posledicah,
- » kritično ovrednoti predstavljene perspektive glede na zastavljeni problem,
- » vstopa v dialog s perspektivami avtorjev in umesti problematiko v kontekst filozofske tradicije ter opozori na možno aktualizacijo obravnavanih tematik,
- » spiše komentar esejističnega tipa z značilno zgradbo, celovitostjo in zaključenostjo.

TERMINI

◦ esej ◦ filozofska perpektiva ◦ analiza ◦ dialog ◦ problematizacija

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

V tem sklopu imamo dva cilja. Prvi je razvijanje temeljnih veščin logičnega mišljenja, razumevanja argumentov in odgovornega sodelovanja v razpravi, kar učencem omogoča boljše razumevanje sveta in samozavestnejše izražanje lastnih stališč. Drugi cilj pa je uspešno napisan filozofski esej.

Učitelj usposablja dijake, da skozi filozofsko raziskovanje razvijajo sposobnost kritičnega mišljenja, razumevanja argumentov in logičnega sklepanja. Spoznavajo pomen zbiranja različnih idej in informacij kot temelja za oblikovanje lastnega mnenja ter se učijo, kako sodelovanje in izmenjava pogledov prispevata k boljšemu razumevanju sveta.

Dijaki naj se najprej skozi enostavne primere seznanijo z osnovami argumentacije – naučijo se, kaj je argument, iz katerih delov je sestavljen in kako ga ločiti od neargumenta, kot je na primer razlaga. Razumejo, da argumenti niso vsi enako močni, zato se učijo prepoznavati, analizirati in presojudati njihovo zgradbo in prepričljivost. V nadaljevanju razumevanje poglobljamo in nadgrajujemo tudi do primerov iz besedil, ki so vezana na izbrano temo.

Posebno pozornost namenijo osnovnim logičnim povezavam med izjavami, kot so konjunkcija (*in*), disjunkcija (*ali*), negacija (*ne*), implikacija (*če ... potem*) in ekvivalenca (*če in samo če*). Dijaki razmišljajo, kako te povezave vplivajo na pomen povedanega in kako jih lahko uporabimo pri oblikovanju jasnih in logičnih trditev.

Spoznava jo razliko med **deduktivnim** in **nededuktivnim** sklepanjem. Na primerih iz vsakdanjega življenja in kasneje filozofskih besedil prepoznavajo, kdaj zaključek nujno sledi iz predpostavk (deduktivno sklepanje) in kdaj gre za verjetnostne sklepe (nededuktivno sklepanje). Na primer: Trikotnik ABC je enakostranični trikotnik. Trikotnik je skladen trikotniku ABC. Zato je trikotnik DEF enakostranični. Vem, da bo jutri deževalo, saj so meterorologi napovedali 90 % možnost dežja. Mara je višja od Meri ali Mire. Mara ni višja od Mire. Zato je Mara višja od Meri. Prometej ima vročino in veliko srbečih rdečih pik na telesu. Nikoli ni imel noric in nikoli ni prejel cepiva proti noricam. Prometej mora imeti norice.

Učenci analizirajo različne vrste nededuktivnih argumentov, vključno z **induktivnimi argumenti**, **argumenti po analogiji** in **abduktivnimi argumenti**, ter razmišljajo o njihovi uporabi v vsakdanjih situacijah in na drugih predmetnih področjih.

Učenci se učijo tudi **vrednotiti argumente** – razumejo, kaj pomeni, da je argument **veljaven**, **zdrav** ali **dober**, in znajo to utemeljiti na konkretnih primerih. Ob tem spoznava jo **pogoste zmote v razmišljanju**, tako formalne kot neformalne, in razmišljajo, zakaj lahko vodijo v napačne zaključke. Na primerih iz vsakdanjega življenja ali filozofskih besedil prepoznavajo te zmote in razlagajo njihov vpliv na kakovost argumentacije.

Če želimo za uvod v pisanje filozofskih esejev uporabiti filozofski tekst, potem lahko vzamemo tudi 2. poglavje 1. knjige Nikomahove etike, predvsem pa se nujno, za pisanje uvodnega dela eseja, poslužimo 1. in 2. odstavka Descartesove 1. meditacije, kjer je: *kaj, zakaj, kako* (kot zahteve za uvodni del eseja) šolsko dobro predstavljeno.

3.2.1 VPRAŠANJE STVARNOSTI

IZBIRNO

OPIS TEME

Tema se ukvarja z naravo stvarnosti, pri čemer se dotika tradicionalnih ontoloških tematik, pa tudi sodobnejših eksistencialističnih miselnih tokov. Pri obravnavi teme se dijaki seznanijo z osnovnimi ontološkimi termini, kot sta denimo substanca in akcidenca, pa tudi z osnovnimi ontološkimi stališči, denimo z monizmom, dualizmom in pluralizmom, ter njihovimi prednostmi in težavami pri pojasnjevanju narave stvarnosti. Posebnega pomena za razumevanje ontologije je razlikovanje med videzom in resničnostjo ter vprašanje povezave duhovnega in materialnega sveta. Med osrednje ontološke teme sodijo tudi vprašanja svobodne volje in determinizma, pa tudi vprašanje vzročnosti in odnosa jezika do stvarnosti. V sklopu eksistencialističnih tematik se dijaki seznanijo z vprašanjem bistva človeka, idejo prednosti eksistence pred esenco ter iz nje izhajajočo problematiko samolastnosti (avtentičnosti) bivanja ter tesnobe. Poseben poudarek je namenjen tudi problematiki nihilizma in absurda. Združuje tradicionalni ontološki premislek s sodobnejšimi eksistencialnimi (bivanjskimi) vprašanji.

CILJI

Dijak:

- : opredeli osnovna ontološka stališča,
- : razume in pozna pomen počela (arche) v ontologiji,
- : pozna filozofsko problematiko vzročnosti,
SC (5.1.4.1)
- : pozna problem determinizma, svobodne volje in naključja,
SC (5.1.1.1 | 2.4.3.1)
- : opredeli eksistencializem.
SC (3.1.4.2 | 3.1.5.1 | 3.3.2.1 | 2.1.1.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opredeli pojma substance in akcidence,
- » razloži monizem, dualizem in pluralizem,
- » opredeli materializem in idealizem,

- » **opredeli metafiziko kot znanost o nadnaravnem,**
- » analizira novoveško in sodobno fizikalno razumevanje sveta z vidika ontoloških teorij,
- » problematizira realizem in uvede razliko med videzom in resničnostjo,
- » razpravlja o odnosu med fizičnim (materialnim) in psihičnim (duhovnim),
- » opiše razloge v prid redukcionizmu in proti njemu,
- » **analizira pojem počela pri predsokratikih,**
- » argumentirano razpravlja o vprašanju, ali je mnoštvo moč speljati na en temelj,
- » **razlikuje med razlogi in vzroki,**
- » razpravlja o teoriji štirih vzrokov,
- » analizira Humovo kritiko vzročnosti,
- » **argumentirano razpravlja o vprašanju svobodne volje, determinizma in naključja,**
- » pozna transcendentalno utemeljitev vzročnosti,
- » analizira sodobne psihološke in kognitivne teorije z vidika determinizma,
- » pozna kompatibilizem in inkompatibilizem,
- » **razlikuje med eksistencialističnim in esencialističnim pojmovanjem človeka,**
- » **pozna problem avtentičnosti eksistence,**
- » **razvije povezavo med nihilizmom in absurdom,**
- » pojem tesnobe poveže z vprašanjem avtentičnosti eksistence.

TERMINI

- absurd ◦ avtentičnost ◦ bistvo ◦ bit ◦ determinizem/svobodna volja ◦ duh/telo ◦ eksistenca
- idealizem/materializem ◦ jaz ◦ možnost/dejanskost ◦ nujnost/naključje ◦ ontologija ◦ počelo (arhé)
- pojav (fenomen) ◦ substanca (bitnost) ◦ tesnoba ◦ videz/resničnost ◦ vzročnost (vzrok/posledica)

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Determinizem in svobodna volja ter vprašanje zavesti. V zadnjem času je izšlo kar nekaj razprav na področju znanosti, ki obravnavajo filozofski problem. Znanstveni determinizem večkrat privzame stališče, ki svobodno voljo skrči na stranski pojav zavesti ali celo iluzijo. Biološki determinizem se naslanja na fiziologijo možganov in dokazuje, da je zavest podrejena naravnim zakonitostim, ki delujejo onkraj vpliva zavesti. Dobro pa bi bilo pokazati, da je vprašanje zavesti samo v veliki meri še nerazrešeno in da trdi determinizem ne uspe odgovoriti na nekatera temeljna vprašanja (glede samega izvora zavesti, hkrati pa tudi glede možnosti moralnega

delovanja v determinističnem svetu). Na spletu najdemo dovolj gradiv, ki so lahko neposredno uporabna v razredu. Priporočamo na primer podkast Philosophy bites in spletno stran Closer to truth.

Eksistencializem. Temo eksistencializma obravnavamo v navezavi na klasične avtorje, kot so Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Camus, Sartre in Beauvoir. Filozofska besedila se povezujejo z literaturo, še najbolj očitno je to pri avtorjih, ki so sami filozofi in pisatelji obenem. Priporočamo v branje odlomke iz Camusovega *Tujca* in Sartrovega *Gnusa* ter odlomke dram, kot so *Zaprta vrata*, *Muhe* in *Kaligula*. Tema eksistencializma pa se navezuje tudi na druge umetniške zvrsti, kot sta likovna umetnost in film (npr. Herzogov *Nosferatu* in Bergmanov *Sedmi pečat*).

Ker se obravnava ontoloških tem (obrnava pojmov, kot so bit, videz, mnoštvo, postajanje) lahko zaradi svoje abstraktnosti pokaže kot poseben problem, priporočamo navezavo na sodobne razprave, ki filozofijo povezujejo z drugimi področji (npr. o enem in mnoštvu skozi Zenonove paradokse – povezava filozofije z matematiko, o Heraklitovem pojmu postajanja v povezavi s fiziko ter kvantno dinamiko in teorijo relativnosti).

Za navedene navezave priporočamo medpredmetno povezovanje s predmeti, ki bi lahko filozofske teme dodatno osvetlili in jim dali nove vsebine.

3.2.2 VPRAŠANJE SPOZNANJA

IZBIRNO

OPIS TEME

Med osrednje spoznavnoteoretske probleme sodijo vprašanja o izvoru, mejah in gotovosti spoznanja, odnosu med videzom, zaznavo in spoznanjem, opredelitvijo resnice, razločevanjem med mnenjem in vednostjo, subjektivnostjo in objektivnostjo spoznanja, odnosom med čutnostjo in razumom, pogoji spoznavanja, razumevanje narave znanosti in znanstvenega spoznanja.

CILJI

Dijak:

- spozna osnovne spoznavnoteoretske pojme,
SC (1.2.2.1 | 2.2.3.1)
- opredeli Platonovo razlikovanje med mnenjem in vednostjo,
- pojasni Platonovo prisposodob o daljici,
- opiše stopnje spoznanja,
- razloži Platonov nauk o idejah,
- razume Descartesov pomen metodičnega dvoma za gotovost spoznanja,
- opredeli pomen cogita,
- pozna problem solipsizma,
- razume pomen Boga za kartezijansko filozofijo,
- razume Descartesovo racionalistično spoznavno teorijo,
- pojasni Lockovo zavračanje prirojenih idej in poudarjanje empirizma,
- razloži pomen tabule rase kot osrednjega pojma Lockove epistemologije,
- pozna razliko med primarnimi in sekundarnimi kvalitetai stvari,
- razloži Lockovo teorijo percepcije in pomen izkustva za spoznanje,
- pojasni Lockovo empiristično spoznavno teorijo in njeno vlogo v razpravi z racionalizmom,
- razloži Kantov projekt kritike kot poskusa določitve obsega in meja spoznanja,
- pozna pomen kopernikanskega obrata,

- : razume Kantov poseg v spor med racionalizmom in empirizmom,
- : razume pomen Kantove filozofije za razmišljanja o filozofiji znanosti,
- : pojasni vlogo jezika v procesu spoznavanja ter njegove omejitve,
- SC (1.1.3.2)
- : pozna in razume različna pojmovanja resnice,
- : razume in opredeli razmerja med filozofijo in znanostjo.
- SC (2.3.3.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opredeli osnovne spoznavnoteoretske pojme,
- » opredeli pojma mnenje in vednost,
- » analizira vlogo mnenja in vednosti v procesu spoznavanja,
- » pojasni vzročno povezanost vidnega in miselnega sveta,
- » razloži razliko med materialnim svetom in svetom idej,
- » pojasni Platonovo prisodobno o daljici ter njegovo razdelitev stopenj spoznanja,
- » razloži nauk o idejah oziroma delitev na vidni in miselni svet,
- » analizira povezavo med metodičnim dvomom in gotovostjo,
- » pojasni Descartesov kriterij jasnega in razločnega spoznanja kot jamstva resnice,
- » pojasni pomen argumenta sanj za ovržbo gotovosti obstoja telesa,
- » pojasni pomen argumenta zlobnega duha za ovržbo gotovosti obstoja matematičnih resnic,
- » pojasni povezavo med mišljenjem in nujnostjo obstoja mislečega subjekta,
- » utemelji povezavo med metodičnim dvomom in solipsizmom,
- » razloži vlogo boga pri ovržbi solipsizma,
- » analizira Descartesov kozmološki dokaz za božje bivanje,
- » analizira Descartesov ontološki dokaz za božje bivanje,
- » razloži pomen vrojenih idej za Descartesovo spoznavno teorijo,
- » analizira Lockovo zavračanje prirojenih idej in utemeljitev tabule rase,
- » pojasni pomen čutne izkušnje kot temeljnega vira vsega znanja,

- » razlikuje med primarnimi in sekundarnimi kvalitetami stvari in pojasni njen pomen,
- » analizira Lockovo teorijo percepcije in njen vpliv na spoznavanje sveta,
- » pojasni Lockov pogled na omejitve človeškega spoznanja,
- » razloži Lockovo razlikovanje med idejami in stvarmi ter njihovimi lastnostmi,
- » analizira Lockovo vlogo v razpravi med empirizmom in racionalizmom,
- » pojasni Lockovo zavračanje možnosti absolutne gotovosti v spoznavanju,
- » razume Lockov vpliv na kasnejši razvoj empirizma in moderno filozofijo,
- » **opredeli bistvo Kantovega projekta kritike čistega uma,**
- » **razlikuje med apriornim in aposteriornim spoznanjem,**
- » analizira Kantov kopernikanski obrat in razloži, kako je Kantov poseg odgovoril na spor med racionalisti in empiristi glede obstoja vrojenih idej,
- » **razlikuje med pojmom fenomenalnega in noumenalnega in razloži pojem stvari na sebi,**
- » razume Kantov vpliv na kasnejši razvoj filozofije znanosti,
- » **pojasni filozofske teorije o jeziku (npr. Wittgenstein, Frege, Russell, Austin),**
- » opiše, kako jezik oblikuje naše razumevanje sveta,
- » kritično oceni omejitve jezika pri spoznavanju resničnosti,
- » analizira vpliv jezika na naše mišljenje in percepcijo,
- » **razloži glavne teorije resnice: korespondenčno, koherentno, pragmatično, konsezenčno, evidenčno,**
- » analizira razmerje med znanostjo in filozofijo,
- » pozna reprezentativne teorije s področja filozofije znanosti: logični pozitivizem in protokolarni stavki, Popper in pojem falsifikacije, razlika med znanostjo in psevdoznanostjo, Kuhn: normalna znanost, znanstvene paradigme, znanstvene revolucije, Bachelard: nastanek znanstvenega duha, epistemološki rezi.

TERMINI

- aksiom ◦ analiza/sinteza ◦ a priori/a posteriori ◦ čustva ◦ čuti/razum ◦ dogmatizem ◦ dokaz ◦ dvom
- empirično/racionalno ◦ gnoseologija ◦ gotovost ◦ hipoteza ◦ koherenca ◦ korespondenca ◦ mistično
- modrost ◦ občutek ◦ očitnost(evidentnost) ◦ pojem ◦ predsodek ◦ resnica ◦ solipsizem
- transcendentalno ◦ transcendentno ◦ verifikacija/falzifikacija ◦ zaznava (percepcija) ◦ pomen ◦ referenca
- fenomenalno/noumenalno ◦ vednost ◦ ideja ◦ mnenje

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Obravnava vprašanja spoznanja združuje klasične teme s področja epistemologije, kot so Platonov nauk o idejah, Descartesov racionalizem in Lockov empirizem, hkrati pa odpira prostor za povezovanje s sodobnimi razpravami in aktualnimi vprašanji. Za učinkovito podajanje snovi priporočamo, da učitelj pouk razdeli na posamezne sklope, ki jih lahko obravnava v poljubnem vrstnem redu, odvisno od njegovih didaktičnih prioritet. Ključno je, da tem ne obravnava zgolj abstraktno, temveč jih povezuje z vsakdanjimi izkušnjami, sodobno znanostjo, umetnostjo in mediji, kar dijakom omogoča globlje razumevanje in večjo motivacijo za učenje.

Pri obravnavi Platonove filozofije je treba poudariti razlikovanje med mnenjem in vednostjo, prispodobo o daljci, nauk o idejah ter delitev na vidni in miselni svet. Dijaki lahko te teme lažje razumejo s pomočjo diagramov, ki vizualno ponazarjajo Platonovo razdelitev stopenj spoznanja. Vlogo mnenja in vednosti v procesu spoznavanja lahko ponazorimo s sodobnimi primeri, kot je razlika med lažnimi informacijami in znanstvenimi dognanji. Koristno je povezati Platonove ideje z matematičnimi objekti ali teoretičnimi modeli v znanosti, kar poudari aktualnost njegovih konceptov.

Obrnavo Descartesovega racionalizma osredotočimo na metodični dvom, cogito, problem solipsizma, vlogo Boga in racionalistično spoznavno teorijo. Metodični dvom lahko predstavimo kot problemsko vprašanje, npr. *Ali lahko kar koli zagotovo vemo?* Problem solipsizma je mogoče povezati s sodobnimi tehnološkimi temami, kot je virtualna resničnost, medtem ko vlogo Boga pri ovržbi solipsizma lahko predstavimo prek primerjav s sodobnimi filozofskimi stališči o veri in razumu. Pomembno je tudi vključiti matematične primere za pojasnitev Descartesovega kriterija jasnega in razločnega spoznanja.

Lockov empirizem prinaša teme, kot so zavračanje prirojenih idej, koncept tabule rase, razlikovanje med primarnimi in sekundarnimi kvalitetai ter pomen čutne izkušnje za spoznanje. Dijaki se lahko vključijo v praktične dejavnosti, npr. primerjavo primarnih in sekundarnih kvalitete skozi analizo predmetov, kar omogoča neposredno razumevanje teh konceptov. Lockovo teorijo percepcije je smiselno povezati z modernimi raziskavami v kognitivni psihologiji in nevroznanosti, da dijaki prepoznajo njen vpliv na razvoj sodobne znanosti (npr. konstruktivizem v teorijah o delovanju možganov). Diskusijo o tabuli rasi lahko razširimo na aktualne razprave o vplivu okolja in genetike na človekov razvoj, kar povezuje filozofske ideje z družbenimi vprašanji.

Kantova spoznavna teorija se kritično umešča v tradicijo razsvetljenske misli in poskuša odgovoriti na nekatere probleme, ki jih odpre novoveška filozofija in na novo osnovana znanost. Eden od problemov je poskus odgovoriti na vprašanje statusa znanstvenih trditev, ki jih tradicionalna razdelitev na resnične in neresnične stavke ne more zapopasti.

Pred Kantom je bila uveljavljena delitev stavkov na dve skupini (npr. pri Davidu Humu) glede na to, kateri stavki imajo resničnostno vrednost (torej je zanje mogoče reči, da so bodisi resnični bodisi neresnični).

1. V prvo skupino spadajo stavki, ki so resnični po definiciji – katerih resničnost izhaja iz same opredelitve pojma (»Trikotnik ima tri kote« ali »Samec je neporočen moški«). Ti stavki so tautologije, saj so samonanašajoči in pojmom ne dodajajo nove vsebine.
2. V drugi skupini so stavki, ki so resnični na podlagi empiričnega izkustva (»Sonce vzhaja na vzhodu« – da je stavek resničen, vemo na podlagi izkustva dejstev glede sveta).

Problem, s katerim se sooči Kant, so stavki, katerih resničnost ne sledi iz definicije pojmov (sintetični stavki), pa vendar niso predmet izkustva (so a priori, če uporabimo Kantov besednjak). Problem je torej glede tega, kako so mogoči sintetični stavki a priori, med katere spadajo znanstvene resnice.

Kantov projekt kritike čistega uma je usmerjen k določitvi obsega in meja spoznanja. Naloga razsvetljenskega uma je povreči kritiki umu lastne zmožnosti spoznanja: um sam naj torej odkrije pogoje možnosti spoznanja in artikulira lastne meje (loči naj torej tisto, kar je mogoče spoznati, od tistega, glede česar vednost ni mogoča).

Kantova ugotovitev je naslednja: predmeti spoznanja so lahko samo tisti, ki spadajo v svet fenomenov, ne pa tudi področja, ki spadajo v svet stvari na sebi (npr. svobodna volja, morala). Implikacije Kantove spoznavne teorije segajo na področje sodobnih razmislekov o pomenu in mejah znanstvenega spoznanja. Eno ključnih vprašanj danes namreč ostaja vprašanje, ali bo znanost lahko odgovorila na temeljna vprašanja o človeku in vesolju – mnogi znanstveniki se sprašujejo o implikacijah njihovih spoznanj (npr. o možnosti znanstvenega dokaza o obstoju svobodne volje, o pomenu in smotru obstoja vesolja/vesolj). Odprto ostaja tudi vprašanje, ali so takšni problemi sploh v domeni znanosti, ali torej znanost sploh lahko ponudi rešitve zanje.

Spoznanje, kot ga razume novoveški um, temelji na prilagajanju naših umskih shem domnevni zunanji stvarnosti. Um naj zapopade, kar naj bi obstajalo zunaj njega in neodvisno od njegovega ustroja. V skladu z novoveškim empirizmom (kot temeljem empiričnih znanosti) bi morale naše ideje ustrezati temu, kar je mogoče opazovati, in sicer tako, da bomo z idejami lahko pojasnjevali opazovano. Temelj spoznanja v novoveški filozofiji narave je korespondenčna teorija resnice, ki postavlja zahtevo, da se morajo ideje v našem umu skladati s stvarmi samimi, če naj bodo resnične.

Takšnemu razmišljanju že zgodaj v času razsvetljenstva postavi izziv Descartes, ki se ponovno vpraša, kaj je sploh mogoče spoznati, kje je tista gotova točka spoznanja in ali takšna točka sploh obstaja. Resnica, ki jo išče Descartes, je jasna in razločna ideja, to pa filozof najde v ideji cogita ali misleče stvari. V tretji meditaciji pa se kot takšne pokažejo še druge ideje, ki so umu notranje (um jih najde v sebi, ne da bi se opiral na zunanji/materialni svet) – Descartesov koncept vrojenih idej. Iz Descartesovih razmišljanj nastane razumevanje spoznanja kot izpeljanega iz prvih načel (samorazvidnih resnic) uma.

Ta dva pogleda prideta navzkriž in v zgodovini filozofije ga poznamo kot spor med racionalisti in empiristi. Običajno se ta spor razume kot nesoglasje glede izvorov spoznanja:

- » empiristi um razumejo kot tabulo raso, vsako spoznanje o svetu se mora opirati na izkustvo o svetu;
- » racionalisti pa spoznanje razumejo kot izhajajoče iz uma samega: um iz svojih notranjih kategorij (v razvijanju čistih pojmov) gradi sistem vednosti.

Spor med empiristi in racionalisti obstaja tudi glede obstoja vrojenih idej ali umu notranjih kategorij, od katerih je odvisna možnost spoznanj.

Kantov poseg se navezuje na zgoraj omenjeno vprašanje glede možnosti obstoja sintetičnih stavkov a priori, tj. stavkov, o katerih vemo, da so resnični, toda njihova resničnost ne izhaja iz neposrednega opazovanja sveta (izkustva) in niso tautologije.

Primer so matematični stavki, katerih resničnost ne izhaja iz vsebine pojmov, temveč iz pravilne rabe zakonov, ki uravnavajo računske operacije. Drugi primer bi bila znanstvena dognanja, kot so Newtonovi zakoni gibanja.

Znanost sicer začne iz opazovanja, toda njena spoznanja ne izhajajo neposredno iz opazovanja. Vprašanje možnosti obstoja sintetičnih sodb a priori je torej vprašanje glede tega, kako um nekaj ve o svetu, ne da bi ta vednost izhajala iz čutnega izkustva samega. Kantova teza je, da obstajajo pogoji možnosti našega spoznanja, za te pa so ključne umu notranje kategorije (kot sta npr. čas in prostor). Da bi nekaj o svetu lahko spoznali, moramo imeti o njem izkustvo, to pa mora biti že vnaprej organizirano na povsem določen način. Kant ob tem zatrdi, da so pojmi brez vzorov prazni, vzori brez pojmov pa slepi. Predmete v svetu je torej moč zapopasti le skozi transcendentalno sintezo med formami čutnosti in formami uma.

Kantovo izhodišče je tole: o svetu lahko nekaj vemo samo, kolikor se nam ta kaže. Svet pojavov (fenomenalni svet) spoznavamo z znanostjo. Pojave pa lahko zaznavamo zgolj na način, ki ga omogočajo naše zaznavne zmožnosti. Drugače rečeno, svet, kot se kaže, je povsem odvisen od naših zmožnosti zaznavanja. Naš zaznavni aparat določa, kako se bo svet kazal kot fenomen, in to je znameniti Kantov kopernikanski obrat: svet fenomenov (predmetov naše zavesti in na abstraktnější ravni znanstvenih objektov) je odvisen od našega opazovanja, tega pa strukturira naš spoznavni aparat – zmožnost čutnih zaznav in spoznavne zmožnosti. O tem, kakšen pa je svet na sebi (zunaj naših zaznav), ne moremo imeti nobene vednosti. Stvar na sebi torej ne more biti objekt spoznanja, ravno pojem stvari na sebi pa kaže na to, da Kant ne zagovarja ideje, da je svet zgolj konstrukt našega uma. Pravi le, da je naše spoznanje nujno omejeno s tem, kar lahko zaznamo.

Ko se Kant vpraša po tem, kaj lahko vemo (kaj je mogoče spoznati), vzpostavi ločnico med spoznavnim in nespoznavnim, kar je zelo aktualno za današnja razmišljanja o tem, ali bo znanost uspela pojasniti probleme, kot je problem svobodne volje. Ravno področje svobode in morale je po Kantu tisto, ki ga ni mogoče dokazati, moramo pa ga predpostaviti, da bi ohranili pomen temeljnih načel, ki uravnavajo naša življenja. Morala po Kantu ni toliko stvar vednosti (dokazljivosti njenih osnovnih kategorij), kot je stvar praktičnega delovanja (izhajajoč iz spoštovanja moralnega zakona).

Pri filozofiji jezika je pomembno poudariti vlogo jezika pri oblikovanju spoznanja, njegove omejitve in vpliv na naše mišljenje in percepcijo. Dijake je mogoče spodbuditi k analizi vsakdanjega jezika z različnimi praktičnimi primeri, ki razkrivajo, kako besede vplivajo na naše razumevanje sveta. Ob tem je smiselno vključiti sodobne primere, npr. politični diskurz ali medijsko rabo jezika, in jih povezati s teorijami filozofov, kot so Wittgenstein, Frege, Russell ali Austin.

Teorije resnice in filozofija znanosti omogočajo razpravo o korespondenci, koherenci, pragmatizmu ter konceptih znanosti in psevdoznanosti. Dijaki lahko teorije resnice analizirajo na konkretnih primerih, npr. razpravi o resničnosti znanstvenih teorij. Kuhnov koncept znanstvenih revolucij lahko ponazorimo z zgodovinskimi premiki v znanosti, kot je prehod od ene znanstvene paradigme k drugi (npr. od Newtonovske mehanike k Einsteinovi teoriji relativnosti, od klasične genetike k molekularni genetiki), medtem ko je Popperjev pojem falsifikacije mogoče uporabiti za razlikovanje med znanostjo in psevdoznanostjo, kar je še posebno aktualno v luči družbenih razprav, pri čemer se v javnem prostoru različni (večkrat med sabo izključujoči) pogledi predstavljajo kot enako legitimni, saj se vsi sklicujejo na znanstvene ugotovitve (na primer v času pandemije).

3.2.3 POSAMEZNIK IN SKUPNOST

IZBIRNO

OPIS TEME

Tema se ukvarja s skupnim življenjem ljudi v družbi oziroma državi. Raziskuje nekatera temeljna vprašanja glede možnosti utemeljevanja oblasti in njenih meja. Pri tem gre tudi za premislek glede tega, do kam sme država poseči v posameznikovo ali skupnostno življenje in katerih področij ne sme poskušati urejati. Ob tem je pomembno razumevanje pojmov posameznikove svobode in temeljnih človekovih pravic. Politična filozofija pa se ne ukvarja le s premislekom o aktualnih družbenih ureditvah, temveč vprašanja zastavlja tudi na normativni ravni: katere oblike skupnega življenja ljudi so najboljše in za katerimi bi si torej veljalo prizadevati? Tematizira vprašanje skupnega dobrega, ki je hkrati eno klasičnih vprašanj, pomembna pa je tudi njegova aktualizacija, saj v individualistični družbi pojem postaja marginalen. V jedru teme so tudi aktualni problemi glede razmerja med enakostjo in svobodo ter vprašanja o družbeni pravičnosti (v smislu distribucije dobrin in pravične ureditve družbe v širšem pomenu).

CILJI

Dijak:

○: spozna pomen oblasti in različne filozofske pristope k njeni utemeljitvi,

SC (2.4.1.1 | 5.1.4.1)

○: se seznani z različnimi oblikami političnih ureditev in poglobi poznavanje demokracije,

○: spozna odnos med državo in skupnim dobrim,

SC (2.3.1.1 | 2.4.2.1 | 5.1.5.1)

○: se seznani z različnimi pojmovanji svobode v družbenem kontekstu,

SC (5.2.4.3)

○: v različnih družbenih ureditvah spozna temeljne teorije pravičnosti ter enakosti,

SC (2.1.2.1 | 2.1.3.1 | 5.3.1.1 | 3.3.1.2 | 3.3.4.1)

○: spozna različne poglede na koncept in pomen kaznovanja kot pravičnega urejanja odnosov,

SC (5.3.2.1)

○: skozi različne interpretacije spozna pojem družbena utopija.

SC (2.3.3.1)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opredeli problem utemeljitve oblasti,
- » razloži pojem družbene pogodbe in pozna nekaj najvplivnejših teorij (npr. Hobbes, Rousseau, Locke)
- » navede različne oblike vladavine in jih poveže s filozofskimi perspektivami (npr. Platonovi filozofi vladarji, Millov zagovor predstavniške demokracije, Marxova ideja komunizma),
- » pokaže razlike med različnimi pogledi na pojem družbene pogodbe in jih kritično vrednoti,
- » pojasni pojem ideologije in na primeru pokaže, kakšna je njena funkcija,
- » zna razpravljati o prednostih in omejitvah posameznih oblik političnih ureditev,
- » pozna različne vrste demokracije (neposredna, predstavniška, participativna) in njihovo filozofsko utemeljitev,
- » razloži, kakšno je razmerje med državo in skupnim dobrim,
- » pozna alternativne razmisleke o državi in njeni legitimnosti (npr. anarhizem),
- » razlikuje med dvema konceptoma svobode: pozitivna, negativna svoboda (Berlin),
- » razume pojma svobode kot avtonomije (Rousseau) in obče volje,
- » pozna Millovo opredelitev področja osebne svobode in načela škode,
- » zna pojasniti razliko med pojmom enakosti kot enakih možnosti in enakosti pred zakonom (enakopravnosti),
- » razpravlja o pojmu pravičnosti v navezavi na vprašanje pravičnosti družbene ureditve,
- » pozna in analizira različne teorije distributivne pravičnosti:
 - » pravičnost kot poštenost (Rawls), dve načeli pravičnosti,
 - » pravičnost kot upravičenost (Nozick), libertarizem, pojem minimalne države,
 - » marksistični pojem pravičnosti in zagovor ideje komunizma,
- » razpravlja in kritično vrednoti meritokracijo,
- » razlikuje med pojmom moči in oblasti,
- » razlikuje med različnimi pomeni pojma pravic: človekove, naravne, pogodbene pravice,
- » zna opredeliti problem kazni in analizira različne poglede na namen kaznovanja,
- » pozna nekatere glavne teorije retributivne pravičnosti:
 - » Kantova utemeljitev kazni (kazen kot poravnava krivice),

- » **utilitarizem (družbene posledice kaznovanja),**
- » **vprašanje smrtne kazni,**
- » **razloži pojem družbene utopije,**
- » **pozna različne oblike utopičnih družbenih ureditev in jih zna kritično primerjati (npr. T. More, utopični socialisti, Zamjatin, Huxley, Orwell).**

TERMINI

- absolutizem ◦ anarhija ◦ avoriteta ◦ demokracija (neposredna, predstavniška) ◦ diktatura ◦ diskriminacija
- družbena pogodba ◦ enakost (absolutna, pred zakonom) ◦ ideologija ◦ kazen ◦ komunizem
- legalno/legitimno ◦ liberalnost ◦ meritokracija ◦ moč ◦ oblast ◦ pravice (človekove, naravne, pogodbene)
- prevencija ◦ skupnost ◦ svoboda (pozitivna, negativna) ◦ totalitarnost ◦ utopija ◦ volja (vseh/splošna)
- vzgoja ◦ zakon ◦ pravičnost (distributivna, retributivna)

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Zaradi narave temeljnih vprašanj politične filozofije je smiselno vanjo vstopiti premišljeno in sistematično. Pri dijaki namreč pogosto prevladuje občutek dobrega poznavanja političnih vsebin, kar se velikokrat izkaže za zmotno že v kontekstu samega pojmovnega razumevanja. In ker je pri pisanju maturitetnega esaja ključno izhodišče prav ustrezno razumljen problem, ki ga nakazuje naslovna trditev, je pot do holističnega uvida, ki je sicer nujen končni cilj, lažja skozi usmerjeno soočanje s problemskimi sklopi.

Izhodišče je lahko, če že ne celo potrebno, kritičen premislek o vprašanju samoumevnosti oblasti in države same. Slednje je primarno pravzaprav premislek o človekovi naravi, ki bo dijakom poznan vsaj delno že zaradi obravnavanih tem Platonove in Aristotelove filozofije pri rednem pouku, nekateri pa bodo tega bolj vešči tudi zaradi branja Platonove Države kot priprave na maturitetni komentar besedila. Pojasnitev razlogov za nastanek družbene pogodbe naj bo nadalje poglobljeno skozi branje odlomkov del najmanj treh, v tem smislu ključnih filozofskih referenc: Thomasa Hobbesa, Johna Locka in Jeana-Jacquesa Rousseauja. V pomoč k razumevanju so na tem mestu informacije o dejanskih družbenih razmerah, sočasnih življenju omenjenih filozofov, v nadaljevanju pa poskus relevantne aktualizacije, ki zahteva razmeroma dobro poznavanje družbenih razmer sodobnosti. Slednje je ustrezna podlaga za vstop v premislek o oblikah vladavine in različnih družbenih ureditvah, s poudarkom na razumevanju koncepta demokracije (ob tem velja poudariti razlike med vrstami demokracije), totalitarni ureditvi in brezrazredni družbi. Pričakovati je, da bodo dijaki demokraciji naklonjeni, zato je smiselno razvijati kritičen odnos tudi do tovrstne ureditve. V pomoč so lahko Platon, a tudi Millova tiranija večine, primerjava antičnih in sodobnih demokratičnih ureditev ter premislek o etično spornih, a demokratično izvoljenih predstavnikih ljudstva. Hkrati je na tem mestu smiselno pojasniti pojma deliberacija in meritokracija. Kritičen odnos do totalitarizma je moč vzpostaviti s Platonovimi filozofi vladarji po eni strani, po drugi strani s sklicem na v preteklosti dejansko vzpostavljene totalitarizme, pri čemer je relevantna referenca branje odlomkov iz dela Izvori totalitarizma (H. Arendt), po tretji strani pa z dokončno pojasnitvijo Hobbesovega suverena. Dijaki naj kot možno alternativo do sedaj omenjenih ureditev kritično ovrednotijo tudi anarhizem in možnost vzpostavitve brezrazredne družbe.

Naslednji korak je lahko logično nadaljevanje. Dijaki naj najprej samostojno premislijo vprašanje svobode posameznika v družbenem kontekstu. Učitelji bodo v izraženih stališčih lahko prepoznali idealistične formulacije in pogosto površno, neargumentirano pojmovanje svobode. S preprostimi primeri naj dijake opomni na izkazane pomanjkljivosti, kar bo izpostavilo kompleksnost pojma. Sledi lahko skupinsko branje odlomkov iz Berlinovega dela Dva koncepta svobode, kot dodatna pomoč pa branje člankov v FNM. Aktualizaciji pojmov pozitivne in negativne svobode lahko dodamo premislek o odnosu med avtonomijo in občo voljo (z ozirom na zdaj že poznanega Rousseauja), nato še refleksijo o področju osebne svobode in umestitev Milla kot najrelevantnejše reference. Zagotovo smiselno je vpogled v Splošno deklaracijo človekovih pravic (18. in 21. člen). Razmislek o svobodi neizbežno zadeva tudi vprašanje zakonodaje in enakopravnosti, v nadaljevanju pa obravnava vprašanja pravičnosti.

Razpravo o pravično urejeni družbi naj usmerjajo različni pogledi na distribucijo dobrin. V tem oziru je ključno, da dijaki usvojijo ustrezno razumevanje pojmov liberalizem, libertarizem, socialna država, kapitalizem in komunizem. Ob tem bo branje odlomkov Rawlsove Teorije pravičnosti omogočilo razumevanje koncepta pravičnosti kot poštenosti, Nozickove Minimalne države pravičnosti kot upravičenosti, odlomki iz Marxovega Komunističnega manifesta (izbirno tudi iz dela Kapital) pa bodo pojasnili pravičnost marksističnega komunizma. Poleg tega je za ustrezno razvijanje subjektivnega stališča dobrodošlo branje čim aktualnejših, v tem oziru družbeno kritičnih, filozofskih člankov, ki so dosegli v številnih publikacijah.

Soočenje z vprašanjem retributivne pravičnosti je razmeroma preprosto, če so dijaki pri rednem pouku že spoznali načela Kantove etike in tej diametralno nasprotnega utilitarizma. V vsakem primeru naj bo poudarek na premisleku o poravnavi krivice in družbenih posledicah kazni. Utemeljitev kaznovanja je smiselno nasloniti na konkreten kontekst, tudi kontekst smrtne kazni.

Približevanje v razumu zgrajeni idealni strukturi države lahko poteka tudi ob primerjavi utopičnih družbenih ureditev. Končni cilj je, kot že omenjeno, zmožnost razvijanja celostne družbeno kritične perspektive.

Literatura:

Aristotel. (2009). *Država* (G. Kocijančič, prev.). Mohorjeva družba.

Aristotel. (2010). *Politika* (M. Hriberšek, prev.). GV Založba.

Aristotel. (2022). *Nikomahova etika* (K. Gantar, prev.). Slovenska matica.

Berlin, I. (1992). Dva koncepta svobode (D. Štrajn, prev.). V R. Rizman (ur.), *Sodobni liberalizem* (str. 69-90). Krt.

Deleuze, G. (2011). *Nietzsche in filozofija*. Krtina.

Engels, F., in Marx, K. (2024). *Komunistični manifest* (B. Debenjak, prev.). Sanje.

Hobbes, T. (1651). *Leviathan*. St. Paul's Churchyard.

Kymlicka, W. (2016). *Sodobna politična filozofija* (J. A. Vojevec, I. Pribac in Z. Erbežnik, prev.). Krtina.

Locke, J. (2010). *Dve razpravi o oblasti* (I. Pribac, prev.). Krtina.

Marx, K. (2012). *Kapital* (M. Dobnikar, prev.). Sophia.

Mill, J. S. (2003). *O svobodi* (Z. Erbežnik in F. Klampfer, prev.). Krtina.

- Miller, D. (2007). *Politična filozofija. Zelo kratek uvod* (A. Adam, prev.). Krtina.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. Basic Books.
- Palmer, D. (2007). *Ali središče drži?* (M. Dačič, A. Hladnik in M. Šimenc, prev.). DZS.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Rousseau, J. J. (2017). *Družbena pogodba* (M. Veselko ml., prev.). Krtina.
- Safranski, R. (2010). *Nietzsche: Biografija njegovega mišljenja*. LUD Literatura.
- Splošna deklaracija človekovih pravic. (2018). *Uradni list RS*, št. 24/2018.
- Šestov, L. (2002). *Dostojevski in Nietzsche*. LUD Literatura.
- Šimenc, M. (2020). Berlin na maturi: Kako razumeti razlikovanje med negativno in pozitivno svobodo? *Filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente (FNM)*, 1(četrletje), 18–35.
- Urbančič, I. (1993). *Zaratustrovo izročilo*. Slovenska matica.
- In drugi relevantni članki v reviji FNM.

3.2.4 RELIGIJA IN FILOZOFIJA

IZBIRNO

OPIS TEME

Različne kulture imajo različna religijska prepričanja, in ker je religija tako pomemben del človeka in človeških kultur, je del tega tudi zanimanje filozofov za religijo. Ko govorimo o religiji, se nam zastavljajo etična, ontološka, spoznavna in metafizična vprašanja. Filozofija religije je tista veja filozofije, ki se ukvarja s proučevanjem temeljnih konceptov, ki jih uporabljajo različne oblike religij. Glede na to, da imamo različne kulture – nekatere so politeistične, druge monoteistične, so kulture, ki ne poznajo pojma boga –, je težko opredeliti, kaj religija sploh je, zato se pri proučevanju teme dijaki seznanijo z različnimi razsežnostmi religij in naravo religijskega jezika. Osrednji fokus je na krščanstvu, ki je temelj zahodne filozofije religije. Z analizo in kritičnim vrednotenjem prevodov izvirnih del bodo dijaki spoznali vprašanja, dileme in probleme treh osrednjih področij, povezanih z idejo Boga. Ta področja so: vsebina ideje Boga, dokazi in ugovori za Božji obstoj in izvor religije. Tema obravnava tudi problem čudežev, ki že sami po sebi lahko predstavljajo izziv našim razlagam naravnih zakonitosti, zato je del filozofije religije tudi raziskovanje vloge čudežev pri dokazovanju obstoja Boga in povezav med verjetnostjo, verovanjem in čudeži.

CILJI

Dijak:

- : spozna različne dimenzije religije,
- : zaznava in prepoznava lastna doživljanja religije in boga ter spozna značilnosti krščanskega boga,
SC (3.1.1.1)
- : spozna posebnosti in probleme govora o bogu,
SC (5.3.4.2)
- : razpravlja o argumentih in protiargumentih obstoja boga,
SC (5.3.3.2 | 3.3.3.2 | 3.3.2.1)
- : pojasni kozmološki induktivni argument in ugovore,
SC (5.3.3.2)
- : razloži teleološki induktivni argument in ugovore,
SC (5.3.4.1)
- : argumentirano razmišlja o zlu (moralnem in naravnem), vzrokih in posledicah zlih dejanj, misli,
SC (5.1.5.1 | 3.1.1.1 | 3.1.2.1 | 3.1.5.1)
- : razloži problem zla,

- : razume Pascalovo tehniko/stavo,
 - : spozna fideizem,
 - : spozna in razume realistično in antirealistično razumevanje čudežev,
 - : spozna nekatere filozofske kritike religije in religijskega izkustva,
 - : spozna razumevanje boga v azijskih filozofijah,
 - : spozna sodobne pristope v filozofiji religije.
- SC (5.3.3.2)

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » opiše različne dimenzije religije,
- » **razloži značilnosti krščanskega boga,**
- » pojasni Descartesovo opredelitev Boga,
- » **analizira Evtifronovo dilemo po Platonu in Leibnizu,**
- » pojasni paradoks rabe vsakdanjega govora za opisovanje božjega in preiskuje pomen neizrekljivosti presežnega,
- » **analizira (ne)smiselnost religioznega jezika in izjav: načelo preverljivosti,**
- » **predstavi kozmološke induktivne argumente in jih kritično ovrednoti,**
- » **predstavi teleološka induktivna argumenta in ju ovrednoti s pomočjo sodobnih znanstvenih teorij o nastanku univerzuma,**
- » **predstavi ontološka argumenta nujnosti obstoja boga ter ga kritično ovrednoti,**
- » **razloži in kritično ovrednoti značilnosti religioznega izkustva,**
- » spozna znanstveno kritiko religioznega izkustva,
- » **pojasni problem zla in razloži razliko med moralnim in naravnim zlom,**
- » **razloži Pascalovo stavo,**
- » **preiskuje in primerja pojma verovanje in verjetje,**
- » pojasni fideizem,
- » **kritično ovrednoti in pojasni vrednost razlag čudežev,**
- » **pozna osrednje filozofske trditve in razlage nekaterih kritik religij,**

» opredeli in analizirane katere sodobne pristope filozofije religije,

» analizira status boga v azijski filozofski misli.

TERMINI

◦ prvi vzrok ◦ nujno ◦ obstoj ◦ neobstoj ◦ neskončni regres ◦ telos ◦ kozmološki ◦ ontološki in teleološki argumenti za obstoj Boga ◦ značilnosti Boga ◦ problem zla ◦ fideizem ◦ a posteriori ◦ a priori ◦ induktivno ◦ deduktivno ◦ analogija ◦ zmota ◦ nujno ◦ logično nemogoče ◦ čudeži ◦ religija kot iluzija ◦ suženjska morala ◦ kolektivna nevroza ◦ opij ljudstva ◦ panteizem ◦ transcendenca ◦ teodiceja

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Dijake uvedemo v filozofijo religije v štirih sklopih: v prvem preiskujemo opredelitve Boga in religijskega jezika, v drugem se ukvarjamo z vprašanjem obstoja Boga, v tretjem govorimo o veri, razumu in čudežih, v zadnjem delu pa se ukvarjamo z nekaterimi kritikami religije in religijskega izkustva ter sodobnimi pristopi filozofije religije. Glede na to, da se teme prepletajo, naj učitelj sklope in teme prilagodi svojemu načinu dela in skupini, s katero dela.

Prvi sklop. Glede na to, da imamo kulture, ki so politeistične ali monoteistične in kulture, ki nimajo boga, je težko opredeliti, kaj je religija, zato prvi sklop začnemo s spoznavo različnih konceptov boga in spoznavo šestih dimenzij (ritualna, mitološka, doktrinska, etiška, družbena, izkustvena). Dijaka z vprašanji (npr. Ali lahko Bog ustvari skalo, ki je ne more dvigniti?) motiviramo k preiskovanju značilnosti krščanskega Boga (vsevednost, vsemogočnost, (vse)dobrost, večnost) in s pomočjo besedil preiskujemo opredelitev Boga po Descartesu in Ockhamu.

Za analizo in razumevanje Evtifronove dileme, lahko najprej uporabimo vprašanje: »Ali je kraja narobe sama po sebi ali pa je narobe zato, ker imamo takšen zakon?« S pomočjo razprave na to temo vpeljemo in predstavimo izvirno Evtifronovo dilemo in Leibnizovo razlago. Pri tem je mogoče odpreti razpravo in vprašanje o avtoriteti in izvoru moralnih vrednot (Ali so moralne vrednote objektivne in neodvisne od bogov, ali pa so odvisne od volje Boga?).

Božje opisujemo z rabo vsakdanjega govora, pa vendar, ali ni v tem, ko ljudje poskušamo opisati domeno Božjega, neki paradoks? Z dijaki raziščemo pomen ubesedenja presežnega z naslednjim: nesmiselnost religijskega jezika (J. Hick in logični pozitivisti), neizrekljivost (M. Maimonies) in analogija (T. Akvinski in R. Swinburn).

Drugi sklop. Induktivno sklepanje je aposteriorno. Kozmološki in teleološki sta induktivna argumenta, ki uporabita dokaze za obstoj v izkustvu. Kozmološki induktivni argument predstavimo s tremi klasičnimi argumenti Tomaža Akvinskega, ki temeljijo na gibanju, vzrokih in kontingentnem obstoju. D. Hume ugovarja kozmološkemu argumentu, ki se sklicuje na vzročnost (Kako lahko ima stvar, ki obstaja od nekdaj (je večna), svoj vzrok, saj ta odnos predpostavlja začetek obstoja in to, da je bilo nekaj pred večnim obstojem?), ugovor je tudi t. i. problem neskončnega regresa, in upravičitev preskoka s 4. premise na sklep, kar je po Ockhamovem rezilu vprašljivo.

Teleološki argument se osredotoča na red in pravila univerzuma kot pot k smotru (končnemu cilju), iz česar tudi izhaja, a sta za to potrebna oblikovanje in oblikovalec. Dijakom lahko zastavimo vprašanje, ali je v univerzumu red ali kaos. Če je red, je to zgolj iluzija ali je dejansko tako? Predstavimo analogijo Tomaža Akvinskega in analogijo Paleya oz. Descartesa ter Swinburnovo teleološko razlago. Glede na interese dijakov klasične teleološke argumente lahko razširimo še z dvema argumentoma Tennanta, in sicer z argumentom iz estetike in antropičnim razmišljanjem (teistična evolucija). Pri predstavitvi ugovorov se lahko sklicujemo na Huma, ki je pri zavrnitvi teleološkega argumenta osredotočen na Descartesovo analogijo z uro.

Učitelj ima tukaj priložnost skupaj z dijaki raziskati, katere so sodobne alternativne znanstvene teorije, ki razlagajo začetek univerzuma in začetek človeštva (teorija velikega poka, C. Darwin, R. Dawkins, J. Lovelock itd.).

Deduktivno sklepanje je apriorno sklepanje. Ob sprejetju premis kot resnične, sklep nujno sledi. Ontološki argument je deduktivni argument, ki temelji na resničnosti premise, ki je definicija Boga. Učitelj predstavi Descartesov deduktivni ontološki argument (»Bog kot vse popolno bitje«) in argument sv. Anzelma (»Nič večjega ne moremo misliti«). Pri preiskovanju argumentov in ugovorov se lahko sklicujemo na Gaunilov RAA in Anzelmov odgovor nanj ter Kantov ugovor Descartesu (hipotetična premisa, obstoj kot nepredikat).

Religiozno izkustvo je lahko vizija (telesna in duhovna) ali mysticizem, ki ga razlagamo kot izkustvo neposrednega dostopa do božanstva. Poteka individualno ali kolektivno. Ključna vprašanja, ki si jih lahko zastavimo, so: »Če je mistična izkušnja neizrekljiva, kakšno vrednost ima zunaj posameznika?« »Če je religija utemeljena na religijskem izkustvu, kako ljudje razlikujejo med tistim, kar je avtoritativno, in tistim, kar ni?« W. James izpostavi štiri značilnosti mističnega izkustva (nezmožnost opisa z besedami, noetičnost, kratkotrajnost in pasivnost), R. Otto izpostavi iracionalnost in ne toliko racionalnega in intelektualnega razvoja kot James, Swinburne izpostavi dve kolektivni in tri individualne vrste religioznega izkustva (prikaz na javnem prostoru ali predmetu; rezultat nenavadnih dogodkov (Luka 24), dogodki, ki jih posameznik lahko opiše (npr. prikaz angela); občutki, ki jih posameznik ne more opisati (mistične izkušnje); posameznik nima občutkov, vendar se neposredno zaveda Boga).

Težava opredelitev je, da so običajno nejasne, ponujajo raznolike interpretacije, lahko se nanašajo še na stvari, ki niso nujno verska izkustva.

R. Swinburne predstavi v obrambi argumentov obstoja Boga načelo lahkovernosti in načelo pričevanja, saj slednje, kot trdi, uporabljamo ves čas. Verjamemo, kar slišimo, vse dokler nimamo dokazov, da verjamemo nasprotno. Enako je z načelom lahkovernosti: razumno je, da verjamemo, da je svet najverjetneje takšen, kot ga izkušamo, vse dokler nimamo dobrega razloga, da začnemo verjeti, da je naša izkušnja napačna.

Tretji sklop Ne glede na argumente za ali proti Božjemu obstoju, je pomembno povedati, da vera ne temelji nujno na argumentih. Obstajajo stvari, ki so nam nedoumljive, vendar je razumno, da verjamemo vanje. Z dijaki tako razpravljamo o verovanju in verjetju.

Problem zla: obstajata dve obliki zla in trpljenja – naravno zlo in moralno zlo. Logični problem definicije Boga in obstoja trpljenja in zla je izpostavil že Epikur. J. L. Mackie imenuje to nekonsistentna trojnost in paradoks vsemogočnosti. W. Rowe in G. S. Paul predstavita empirični verziji problema zla, pri čemer lahko pri slednjem povežemo to s problemom svobodne volje oz. si zastavimo vprašanje, ali je teorija svobodne volje logično kompatibilna s teorijo o vsemogočnosti. Avguštin osmisli problem zla oziroma obstoj zla in trpljenja s teodicejo, pri čemer izpostavi definicijo zla, svobodno voljo človeka in njegov izvorni greh.

Fideizem trdi, da je vera nadrejena razumu: B. Pascal (tehtnica), S. Kierkegaard (osebni odnos z Bogom in subjektivnost vere), W. James (pragmatizem) si zastavljajo vprašanja: Ali je vera lahko racionalna? Ali je vera edini način, da dosežemo najvišje resnice? Ali to pomeni, da so te razumu nedosegljive? Kako osebne izkušnje vplivajo na prepričanje? Ali je vera nujna za moralnost?

Pascalova tehtnica: vsi dosedanja argumenti za obstoj Boga so poskušali ponuditi neki dokaz za to, ali obstaja ali ne, Pascal pa poskuša zgolj pokazati, kaj bi bilo najbolje verjeti. Njegova ideja je naslednja: ker boga ne moremo racionalno dokazati, se moramo obnašati tako, kot da obstaja, saj bomo le tako veliko pridobili in malo izgubili.

Ugovori fideizmu segajo na področje racionalne kritike, konflikta z znanostjo in subjektivnost vere: I. Kant z moralnim zakonom in racionalnostjo, B. Russell z zagovarjanjem racionalnih dokazov in empiričnih metod ter T. Akvinski, ki je zagovarjal harmonijo med vero in razumom. Nekatera vprašanja, ki preverjajo trdnost fideizma, so: Ali odsotnost racionalnosti in dokazov vodi v iracionalnost? Če da, kako so znanost in znanstveni dokazi združljivi s fideizmom? Če so osebne izkušnje dovolj, kako objektivno preverjati resnice?

Četrta sklop zajema spoznavo nekaterih kritik religije in religijskega izkustva 19. stoletja: L. Feuerbach z zagovarjanjem človeške projekcije človeških značilnosti, K. Marx z religijo kot opijem ljudstva, ki služi uravnavanju delavskega razreda, F. Nietzsche s suženjsko moralno, S. Freud z religijo kot iluzijo.

V tem sklopu (ali kjer koli drugje, saj smo izpostavili učiteljevo avtonomijo razporejanja vrstnega reda, avtorjev idr.) ima učitelj možnost predstaviti in skupaj z dijaki spoznati ter analizirati nekatere sodobne pristope in metode v filozofiji religije, kot so fenomenološki pristop, feministični pristop, kognitivna znanost in religija, naturalistični in pragmatični pristop, pluralistični pristop.

Literatura:

T. Aquinas, in Kreeft, P. (1990). *A summa of the Summa: the essential philosophical passages of St. Thomas Aquinas' Summa theologiae edited and explained for beginners* (str. 539). Ignatius Press.

Anzelm. (1983). Proslogion. *Bogoslovni vestnik*, 43, 187–204 (2. in 3. pogl.).

Descartes, R. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori* (1. natis, str. 360). Društvo za teoretsko psihoanalizo, 3. meditacija.

Gaunilo. (1983). Gaunilonova knjiga v prid neumnežu. *Bogoslovni vestnik*, 43, 204–207.

Hick, J. (2004). *An interpretation of religion: human responses to the transcendent* (2. izd., str. XLII, 448). Palgrave Macmillan.

Hume, D. (2000). *Dialogi o naravni religiji* (1. natis, str. 154). Društvo za teoretsko psihoanalizo. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/5ez9fs2>

Maimonides, M. (2007). *The guide for the perplexed* (str. LIX, 414). BN Publishing.

Mackie, J. L. (1982). *The miracle of theism: arguments for and against the existence of God* (str. 268). Clarendon Press.

James, W. (2015). *Raznolikost religioznega izkustva: študija človeške narave* (str. 464). Krtina.

Otto, R. (1989). Sveto. *Nova revija*, 8(91), 1406–1409.

Pascal, B. (1999). *Misli* (3., pregledana izd., str. 372). Mohorjeva družba.

Platon. (2006). *Zbrana dela* (1. ponatis, 2. zv. (1678; 1490). Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba. (Evtifronova dilema, dialog Evtifron, 10a).

Smart, N. (1997). *Dimensions of the sacred: an anatomy of the world's beliefs* (str. XXVIII, 331). Fontana Press.

Swinburne, R. (1999). *Faith and Reason*. Clarendon Press.

Rowe, W. L. (1996). *The Evidential Argument From Evil*.

3.2.5 VPRAŠANJE MORALE

IZBIRNO

OPIS TEME

Vprašanje morale obravnava temeljne dileme, povezane z vrednotenjem človeškega ravnanja, normami in odgovornostjo. Osredotoča se na razlikovanje med dobrim in zlim, pravičnim in nepravičnim ter proučuje, ali obstajajo univerzalna moralna načela, ali je morala relativna. Pri tem se dijaki seznanijo z različnimi filozofskimi pristopi, kot so moralni relativizem, kantovska etika dolžnosti, utilitarizem, aristotelska etika vrlin, eksistencialistična etika in etika skrbi. Razumevanje teh konceptov omogoča kritično presojo moralnih vrednot in uporabo teoretičnih modelov pri analizi konkretnih etičnih dilem v sodobni družbi.

CILJI

Dijak:

- spozna razliko med dejstvi in vrednotami ter njihov pomen v etičnem razmišljanju,
- spozna različne pristope k moralnemu relativizmu in jih kritično ovrednoti,
- spoznava osnove Aristotelove etike in njihovo vlogo v moralnem presojanju,
- prepozna temeljne principe Kantove etike in jih uporablja pri razmišljanju o moralnih dilemah,
- raziskuje načela utilitarizma in njihovo uporabo pri presojanju etičnih vprašanj,
- spoznava temeljne značilnosti etike skrbi in jih povezuje s konkretnimi družbenimi konteksti,
- raziskuje eksistencialistični pogled na svobodo in odgovornost ter njegovo povezavo z moralnimi vrednotami,
- analizira etični primer in pri tem uporablja različne etične teorije.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » razloži razliko med dejstvi in vrednotami,
- » pojasni, zakaj ni mogoče izpeljati »moral bi« iz »je«,
- » razume teorijo naturalistične zmote in razloži njen pomen,
- » razloži pomen relativizma v morali,

- » pojasni razliko med kulturnim relativizmom in subjektivizmom,
- » razvije argumente za in proti relativizmu v morali,
- » pojasni Aristotelovo pojmovanje sreče (evdajmonije) kot najvišjega dobra in končnega smotra,
- » pojasni in utemelji, zakaj ima Aristotel udejstvovanje duše v skladu z vrlino (arete) za človekovo nalogo,
- » analizira pojem vrline in njegovo vlogo v etiki,
- » analizira vlogo pametnosti (praktične modrosti, phronesis) v etiki,
- » analizira razlike in podobnosti med antično etiko vrline in novoveško moralno teorijo,
- » pojasni in utemelji, zakaj je za Kanta dobro ravnanje dejanje, ki je storjeno iz dolžnosti,
- » pojasni povezavo med Kantovo teorijo morale in človeško svobodo,
- » analizira razliko med hipotetičnim in kategoričnim imperativom,
- » opiše in razloži dve obliki kategoričnega imperativa,
- » analizira odnos med namenom (voljo) in posledicami dejanja,
- » pozna in razume koncept dolžnosti prima facie (Ross),
- » analizira pomen avtonomije posameznika za sodobno družbo,
- » zna uporabiti Kantovo etiko dolžnosti za analizo sodobne etične problematike,
- » pozna in razume izračun srečnosti kot temeljni kriterij utilitaristične etike,
- » analizira odnos med ugodjem in srečnostjo,
- » pozna in razume razliko med kvantiteto in kvaliteto ugodja,
- » pozna razloge za prehod od utilitarizma dejanja k utilitarizmu pravila in jih zna utemeljiti,
- » argumentira stališča za in proti utilitarističnemu pristopu k morali,
- » analizira pomen diagnoze, da je Bog mrtev, za Nietzschejevo kritiko morale,
- » razlikuje različne pomene koncepta nihilizma (zanikanje morale / zanikanje življenja),
- » opredeli razliko med imenitno moralo, moralno sužnjem in asketskimi ideali,
- » analizira pojem nadčloveka,
- » pozna in razloži razliko med etiko skrbi in etiko pravičnosti,
- » pozna in razume antropološke temelje etike skrbi: utelešenost, odnosnost, ranljivost in odvisnost ljudi,
- » zna razložiti pomen pozornosti, odzivnosti, povezanosti in angažiranosti v konkretnih okoliščinah za etiko skrbi,
- » zna utemeljiti kritiko abstraktne pravičnosti in nepristranosti v etiko skrbi,

- » razmišlja o argumentih za obstoj specifično ženske etike,
- » **razloži eksistencialistično pojmovanje položaja človeka (človeške realnosti),**
- » razloži povezavo med človekovo končnostjo, tesnobo, slabo vero, faktnostjo in svobodo,
- » **analizira odnos med moralnimi pravili in človekovo svobodo: človek kot vir vrednot,**
- » **utemelji svobodo kot vir radikalne odgovornosti,**
- » analizira pojem slabe vere,
- » argumentira, zakaj je zavezanost svobodi drugih vir eksistencialistične etike,
- » **pojasni, zakaj je avtentičnost (samolastnost) ideal eksistencialistične etike,**
- » **zna analizirati izbrani primer iz uporabne etike in v analizi uporabiti zgoraj navedene etične perspektive.**

TERMINI

- asketski ideal ◦ relativizem ◦ subjektivizem ◦ sreča ◦ vrlina ◦ kategorični imperativ ◦ nadčlovek
- avtonomija ◦ avtentičnost ◦ slaba vera ◦ skrb ◦ etika pravičnosti ◦ ugodje

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA ZA SKUPINO CILJEV

Tema etika v okviru maturitetnega sklopa se navezuje na obvezno temo etike. Delno se z njo vsebinsko prekriva, tako da se učitelj pri njeni obravnavi navezuje na že obravnavano snov, ki pa je tu vsebinsko razširjena in poglobljena.

Temo sestavljajo trije deli: metaetika, normativna etika in uporabna etika. Metaetika obravnava moralni relativizem in odnos med dejstvi in vrednotami. Normativna etika poleg že obravnavane trojice Aristotel – Kant – utilitarizem vključuje še novo perspektivo, ki je prav tako vezana na avtorja, Nietzscheja. Aristotel in Nietzsche sta v maturo vključena tudi s svojima temeljnima deloma na področju etike, tako da se s tem odpira možnost za povezovanje teme in temeljnega dela.

Dodani sta dve novi tematiki: etika skrbi in eksistencialistična etika. Primarni referenci za ti dve temi sta lahko Carol Gilligan in njena knjiga *In a Different Voice*, in Sartre, zlasti njegov spis *Eksistencializem je zvrst humanizma*. A tudi v teh dveh primerih velja, da nas ne zanima natančna eksegeza posameznega avtorja, temveč filozofska perspektiva, ki jo odpre. To se v tem primeru kaže tudi v poimenovanju teme. Etika skrbi ni vezana na eno samo avtorico, je pa Carol Gilligan tista, ki je odprla nov pristop k etiki. Prav tako Sartre ni sinonimen z eksistencialistično etiko, saj imajo dela vseh eksistencialistov etično razsežnost. Poleg tega je Sartre samo obljubljal delo o etiki, napisala pa ga je Simone de Beauvoir (*Etika dvoumnosti*, Apokalipsa, 2014). Ob tem predlagamo v obravnavo še delo Charlesa Taylorja (*Nelagodna sodobnost*, Študentska založba, 2000).

Eksistencialistična etika je, tako kot etika skrbi in feministična etika, nova tema v učnem načrtu. In tudi nova tema glede na standardne univerzitetne kurze etike. Dodatna okoliščina pri govoru o eksistencialistični etiki je tudi, da je termin eksistencialistična etika filozofsko sporen. Poleg tega da se filozofi sami niso radi razglašali za

eksistencialiste, drži tudi, da niso pisali etik, čeprav jo je Sartre obljubljal, temveč so nekateri (Heidegger) postavljali pod vprašaj možnost etike.

A kljub temu se pišejo članki in knjige, ki govorijo o eksistencialistični etiki. Razlog je preprost: eksistencialistična filozofija ima očitne etične implikacije tako glede tega, kaj bi morali storiti, kot glede tega, kako bi morali živeti. Poglejmo primer: Vattimo v *Filozofski karti 20. stoletja* govori o »eksistencialistični etiki avtentičnosti« in pravi takole: »Na splošno lahko rečemo, da se naštetih filozofov (Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre) uprejo krizi etike z idejo, da je moralna vrednost nekega dejanja, ravnanja ali namena odvisna od notranje napetosti, angažmaja, iskrenosti in osebne izvirnosti, ki se kaže v njem.« (108) Vattimo opozarja na vpliv Schopenhauerja in Kanta, nato pa povzame Heideggerjev pristop: »Heidegger ne verjame, da se mora posameznik ravnati po kakem splošnem zakonu, zato tudi ne govori o dolžnosti, temveč pojmuje pristno človeško življenje kot projekt, ki radikalno pripada posamezniku, ki se odloči biti posameznik in se ne ukloni brezosebnemu »se« (reče se, spodobi se ...). /.../ stremeljenj k avtentičnosti, na zavračanje banalnosti in povprečnosti.« (109)

Dodana je tudi uporabna etika, s tem da ni določeno, katero temo obravnavamo. Določeno je samo, da morajo dijaki obravnavati temo s področja uporabne etike. Odločitev, ali gre za primer s področja medicinske etike, okoljske etike, medijske etike ali kakšnega drugega področja, pa je prepuščena učitelju.

Če za klasično etično tematiko lahko rečemo, da je že dobro obdelana, saj je v reviji FNM dovolj gradiv o moralnem relativizmu, Kantu, utilitarizmu, Aristotelu in Nietzscheju, pa tudi izkušnje na maturi z branjem Nietzscheja in Aristotela so dovolj obširne, pa je na voljo manj gradiv o etiki skrbi in celotni problematiki eksistencialistične etike. Za to bo še treba poskrbeti.

Literatura:

- Aristoteles. (1994). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.
- Blackburn, S. (2018). *Etika. Zelo kratek uvod*. Krtina.
- Dačić, M. (2011). *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Filozofija*. Zavod RS za šolstvo.
- Hope, T. (2014). *Medicinska etika: zelo kratek uvod*. Krtina.
- Inwood, B. (2020). *Stoicizem. Zelo kratek uvod*. Krtina.
- Kant, I. (2005). *Utemeljitev metafizike npravi*. ZRC SAZU (zlasti študija R. Rihe).
- MacIntyre, A. (1993). *Kratka zgodovina etike*. Znanstveno in publicistično središče.
- Mill, J.S. (2003). *Utilitarizem in O svobodi*. Krtina.
- Nietzsche, F. (1988). *H genealogiji morale*. Slovenska matica.
- Palmer, D. (1995). *Ali središče drži? (Uvod v zahodno filozofijo)*. DZS.
- Sartre, (1998). Eksistencializem je zvrst humanizma. *FNM* 1998/3-4, str. 25-35.
- Sharples, W. (2000). *Stoiki, epikurejci in skeptiki*. Dialogi.
- Singer, P. (2008). *Praktična etika*. Krtina.

Strahovnik, V. (2016). *O naravi moralnosti*. Aristej.

Taylor, C. (2000). *Nelagodna sodobnost*. Študentska založba.

Revija *FNM*, zlasti številke 1995/4, 1997/1, 2004/1-2, 2017/1-4.

3.3 SEMINARSKA NALOGA

OBVEZNO

OPIS TEME

Seminarska naloga je rezultat samostojnega dela dijaka, vendar je vloga mentorja v procesu nastajanja naloge ključna. Ker gre za poglobljeno posvečanje tematskemu področju, je priporočljivo, da učitelj dijaku svetuje že pri izbiri točnega naslova, ki naj čim bolj ustreza interesom dijaka in zastavljenim ciljem. Zaželeno je, da je dijak pri izbiri primarnih virov v pretežni meri samostojen, vendar naj predlagani seznam učitelj po potrebi dopolni.

CILJI

Dijak:

- opredeli raziskovalni problem,
- sodeluje z mentorjem in pripravlja nalogo po raziskovalnih stopnjah,
- pripravi seminarsko nalogo v skladu s predpisano strukturo,
- prepozna in analizira ključne pojme in temeljne filozofske perspektive,
- izpelje tezo in utemelji sklepe skozi ustrezno argumentacijo z navedbo primerov,
- prikaže poglobljen uvid v problemsko vprašanje s pomočjo ustrezne literature,
- razvija samostojno refleksijo,
- razume pomen pridobivanja različnih idej in informacij.

STANDARDI ZNANJA

Dijak:

- » zna opredeliti raziskovalni problem,
- » analizira ključne pojme in temeljne filozofske perspektive,
- » razvije logično skladnost in jasno argumentacijo,
- » analizira in komentira avtorje, jih ne prevzema nekritično ter zna jasno razložiti njihove nauke, stališča in argumente,
- » oblikuje dispozicijo ter končni osnutek seminarske naloge po predpisani strukturi,
- » pripravi seminarsko nalogo v skladu s predpisano strukturo,

- » razišče in uporabi relevantno literaturo,
- » poišče in predstavi različne vire na določeno temo,
- » postavi različne vire v medsebojni dialog in jih poveže v koherentno naracijo,
- » prepoznavna različne pristranskosti in v skladu z njimi evalvira kredibilnost virov.

TERMINI

- raziskovalni problem
- analiza ključnih pojmov
- argumentacija
- dispozicija
- refleksija

VIRI IN LITERATURA PO POGLAVJIH

DIDAKTIČNA PRIPOROČILA

Kotnik, R. (1996). *Filozofija v šoli. Prispevki k didaktiki filozofije*. Zavod RS za šolstvo.

Šimenc, M. (2007). *Didaktika filozofije*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

1.1 UVOD V FILOZOFIJO IN FILOZOFIRANJE

Bubbio, P. D. , in Malpas, J. (ur.). (2019). *Why philosophy?* De Gruyter.

Huneman, P. (2023). *Why?: The Philosophy Behind the Question*. Stanford University Press.

Klemke, E. D., Kline, A. D., in Hollinger, B. R. (ur.). (1993). *Philosophy: Contemporary perspectives on perennial issues* (4th ed.). Bedford/St. Martin's.

Nagel, T. (1995). *Za kaj sploh gre? Zelo kratek uvod v filozofijo*. Republiški izpitni center.

Solomon, R. C. (2002). *The big questions: a short introduction to philosophy* (6th ed.). Harcourt College Publishers.

Šuster, D. (2019). *Kaj delajo filozofi?*. Kulturni center.

Washburn, P. (1997). *Philosophical dilemmas: building a worldview*. Oxford University Press.

Zavod RS za šolstvo. (2011). *Posodobitev pouka v gimnazijski praksi – filozofija*. Zavod RS za šolstvo.

<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/vzdj75t>

1.2 UVOD V ARGUMENTACIJO IN LOGIKO

Markič, O. (2000). *Logiški pojmovnik za mlade*. Aristej.

Klampfer, F., Bregant, J. Gartner, S. (2008). *Telovadnica za možgane: Uvod v kritično mišljenje*. Svarog.

Šuster, D. (2015). *Moč argumenta: neformalna logika v teoriji in praksi*. Aristej.

Bregant, J. in Vezjak, B. (2008). *Zmote in napake v argumentaciji*. Subkulturni azil.

Vezjak, B. (2011). *Sokratov pojmovnik za mlade*. Aristej.

1.3 SPOZNANJE IN VEDNOST

Locke, J. (1924). *O človeškem razumu, I. in. II.* Knjižnica vzgojeslovnih pisateljev 1. Slovenska šolska matica. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/x34vami>

Lowe, E. J. (1997). *Lockova uporaba termina »ideja«*. FNM 2/97, str. 37–39. Državni izpitni center.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži? (Uvod v zahodno filozofijo)*. DZS.

Kant, I. (1999). *Prolegomena*. DZS.

Kant, I. (2019). *Kritika čistega uma*. Analecta.

1.4 ETIKA

Aristotel. (1994). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Blackburn, S. (2018). *Etika. Zelo kratek uvod*. Krtina.

Hope, T. (2014). *Medicinska etika: zelo kratek uvod*. Krtina.

Kant, I. (2005). *Utemeljitev metafizike nravi*. ZRC SAZU (zlasti študija R. Rihe).

Mill, J. S. (2003). *Utilitarizem in O svobodi*. Krtina.

Taylor, C. (2000). *Nelagodna sodobnost*. Študentska založba.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

FNM 1998/3-4. Tema svobode vključuje tudi pomemben del Sartrovega spisa Eksistencializem je zvrst humanizma. Uporaben je tudi zbornik *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Filozofija* (2011), ki vključuje obravnavo Aristotela, Milla, Kanta in tudi Sartra.

1.5.1 POLITIČNA FILOZOFIJA

Miller, D. (2007). *Politična filozofija*. Krtina.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

Warburton, N. (2009). *Filozofija: temeljna spoznanja*. Sophia.

Kunzmann, P., Burkard, F., in Wiedmann, F. (1997). *DTV – atlas filozofije*. DZS.

1.5.3 FILOZOFIJA UMETNOSTI

Lacoste, J. (2008). *Filozofija umetnosti*. Krt.

Warburton, N. (2012). *Vprašanje umetnosti*. Sophia.

1.5.4 FILOZOFIJA ŠPORTA

Aristotel. (2022). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Aristoteles. (2010). *Politika*. GV založba.

Descartes. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori*. Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Huizinga, J. (2011). Homo ludens. *Likovne besede: revija za likovno umetnost = Artwords*, 93, 2–5.

Jovan, N. (2022). *Paradigma igre v delu Johana Huizinge in forme ludizma*. Alma Mater Europea.

Kreft, L. (2013). *Levi horog: filozofija športa v osmih esejih*. Sophia.

Papineau, D. (2017). *Knowing the Sports: What Sports Can Teach Us About Philosophy (And What Philosophy Can Teach Us About Sports)*. Basic Books.

Pisk, J. (2013). *Misliti šport: filozofska analiza športa*. Univerza v Ljubljani.

Pisk, J. (2019). *Filozofski pogled v drobovje športa*. Univerza v Ljubljani.

Platon (2004). Država. V G. Kocijančič (ur.), *Zbrana dela* (str. 990–1253). Mohorjeva družba.

Suits, B. H. (2020). *Muren: igre, življenje in utopija*. Sophia.

Weiss, P. (1969). *Sport: A Philosophical Inquiry*. Southern Illinois University Press.

1.5.5 OSNOVE LOGIKE IN ARGUMENTACIJE

Bregant, J., Vezjak, B. (2007). *Zmote in napake v argumentaciji*. Subkulturni azil.

Šuster, D. (2015). *Moč argumenta*. Aristej.

Uršič, M., Markič, O. (1997). *Osnove logike*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Žagar, I., Domanjko, B. (2006). *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*. Izolit.

1.5.6 VPRAŠANJE STVARNOSTI

Camus, A. (1980). *Mit o Sizifu*. Cankarjeva založba.

Hladnik, A. (2001). Poglavje o pojmu Biti in realnosti. V *Misliti samostojno – priročnik za učitelje filozofije*. Zavod RS za šolstvo. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/nxe0uz4>

Markič, O., in Miščević, N. (2011). *Fizično in psihično*. Aristej.

Sartre, J.-P. (1968). *Eksistencializem je zvrst humanizma*. V *Izbrani filozofski spisi*. Cankarjeva založba.

Uršič, M. (n. d.). *Štirje časi*. Cankarjeva založba.

Wittgenstein, L. (n. d.). *Filozofske raziskave*.

Zavod RS za šolstvo. (2011). *Posodobitev pouka v gimnazijski praksi – filozofija*. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/vzdj75t>

1.5.7 APLIKATIVNA ETIKA

Grušovnik, T. (2016). *Etika živali*. Annales.

Grušovnik, T. (2021). *Osnove okoljske etike*. Pedagoški inštitut in Urad za UNESCO. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/xpssw1j>

2.1 ANTIČNA FILOZOFIJA

Literatura:

Aristofan. (2006). *Oblačice*. Litera.

Aristotel. (1993). *O duši*. Slovenska matica.

Aristotel. (1999). *Metafizika*. ZRC SAZU.

Aristotel. (2002). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Laertski, D. (2015). *Življenje in misli znamenitih filozofov*. Beletrina.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Reale, G. (2002). *Zgodovina antične filozofije*. Studia Humanitatis.

Tukidides. (1958). *Peloponeška vojna*. Državna založba Slovenije.

Vorländer, K. (1977). *Zgodovina filozofije* [tretja knjiga, prvi del]. Slovenska matica.

2.2.1 ANTIČNA POLITIČNA FILOZOFIJA

More, T. (2015). *Utopija*. Studia humanitatis.

Cicero, M. T. (2017). *Cicero, O državi, Uvod*. Keria (Ljubljana) (<https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/sef2yvp>), 19(2), 191–198.

Machiavelli, N. (2021). *Vladar*. Slovenska matica.

Avguštin. *O božji državi*.

Aristotel. (2011). *Politika*. GV Založba.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

2.2.2 FILOZOFIJA UMETOSTI V ANTIKI

Alberti, L. B. (2007). *O arhitekturi*. Studia humanitatis.

Boetij, A. M. S. (2013). *Temelji glasbe*. ZRC SAZU.

Gombrich, E. H. (1990). *Spisi o umetnosti*. Studia humanitatis.

Ficino, M. (2021). *O ljubezni*. Slovenska matica

Ficino, M. (2002). *Theologia Platonica* (Platonska teologija), odlomki v slov. prev.: Renesančne mitologije (Poligrafi 25/26, 2002).

Leonardo. (2005). *Traktat o slikarstvu*. Studia humanitatis.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

Uršič, M. (2004). *Štirje časi*. Cankarjeva založba.

2.2.3 FILOZOFSKA KOZMOLOGIJA V ANTIKI

Akvinski, T. (1999). *Izbrani filozofski spisi*. Družina.

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Blumenberg, H. (2001). *Geneza kopernikanskega sveta*. Cankarjeva založba.

Bruno, G. (2004). *Kozmološki dialogi*. Slovenska Matica.

Kopernik, N. (2003). *O revolucijah nebesnih sfer*. Založba ZRC.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

Ptolemaeus, C. (2008). *Almagest*: I. knjiga, poglavja 1–8. *Filozofski vestnik*, 29(1), str. 153–174.

Vesel, M. (2000). *Učena nevednost Nikolaja Kuzanskega*. Založba ZRC.

Vesel, M. (2007). *Nebeške novice Galilea Galileia*. ZRC SAZU.

2.2.4 ANTIČNA FILOZOFIJA RELIGIJE

Aristotel. (2004). *Fizika*. Slovenska matica.

Avguštin. (1999). *Izbrani filozofski spisi*. Mladinska knjiga.

Bruno, G. (2004). *Kozmološki dialogi*. Slovenska matica.

Heziod. (2009). *Teogonija*. Modrijan.

Platon. (2009). *Platon, zbrana dela*. Celjska Mohorjeva družba.

Plotin. (2016). *Zbrani spisi I*. Slovenska matica.

Predsokratiki. (2012). *Fragmenti predsokratikov*. Beletrina.

2.2.5 ANALIZA IZVIRNEGA DELA

Hadot, P. (2004). *Kaj je antična filozofija?* Krtina.

3.1 OBRAVNAVA IZBRANEGA FILOZOFskega BESEDILA

Šimenc, M. (2007). *Didaktika filozofije*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

3.1.1 PLATON: DRŽAVA

Adam, A. (2021). Posodobitev Platonove teorije idej. *FNM*, ¼, 17–24.

Cvek, S. (2003). O platonskih enciklopedistih in šahistih. *FNM*, ¾, 41–48.

Hladnik, A. (2020). Platon pri maturi. *FNM*, ¼, 5–11.

Kralj, A. (2003). Platonovi prisposobi »o ladji in pomorščakih« ter »o veliki mogočni zveri«. *FNM*, ½, 72–74.

Lubej, U. (2017). Knjigovid Platonove *Države* (1) – filozofi voditelji. *FNM*, ¼, 13–16.

Lubej, U. (2021). Ljubitelji dečkov ter nauk o idejah v V. knjigi Platonove *Države*. *FNM*, ¼, 14–16.

Rudl, M. (2008a). Trazimahov izziv. *FNM*, ½, 30–42.

Rudl, M. (2008b). Platon pri maturi. *FNM*, ¾, 49–52.

Saračević, E. (2008). Ste že slišali tistega o Platonu ... *FNM*, ½, 142–143.

Štempihar, M. (2008). Platon & Kant – učna ura o emancipaciji. *FNM*, ½, 118–121.

Štempihar, M. (2010). Platonova prispodoba. Eseji iz filozofije filma (Dušan Rutar). *FNM*, ½, 109–113.

Zalar, N. M., in Cvek, S. (2020). Komentar odlomka (matura 2019). *FNM*, ¼, 12–14.

3.1.2 ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

Barnes, J. (1999). *Aristotel* (B. Vezjak, prev.). Aristej.

Dačić, M. (2001). Aristotelova etika. V M. Šimenc idr. (ur.), *Misliti samostojno* (str. 74–79). Zavod RS za šolstvo.

Dačić, M. (2008). Napake pri interpretaciji *Nikomahove etike*. *FNM*, 3/4, 53–55.

Dačić, M. (n. d.). Aristoteles (sreča in vrlina). V M. Šimenc idr. (ur.), *Filozofija – posodobitve pouka v gimnazijski praksi* (str. 181–185). Zavod RS za šolstvo.

Höffe, O. (ur.). (2010). *Aristoteles: Nikomachische Ethik*. DeGruyter/Akademie Verlag. (Vsebuje tudi poglavja v angleščini.).

3.1.3 RENÉ DESCARTES: MEDITACIJE O PRVI FILOZOFIJI

Cvek, S. (2001). Descartesov *cogito* – izpeljava ali intuicija? *FNM*, 3/4, 44–45.

Cvek, S. (različni letniki). Razprave o filozofiji Renéja Descartesa. *FNM*. [Več različnih člankov v različnih številkah revije.]

Descartes, R. (1988). *Meditacije*. Slovenska matica.

Descartes, R. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori*. Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Descartes, R. (2023). *Principi filozofije : prvi in drugi del*. Založba ZRC.

Descartes, R. (2007). *Razprava o metodi : za pravilno vodenje razuma in iskanje resnice v znanostih*. Založba ZRC, ZRC SAZU.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži?*. DZS.

Šimenc, M., Dačić, M., in Hladnik, A. (ur.). (2011). *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi: Filozofija*. Zavod RS za šolstvo.

3.1.4 FRIEDRICH NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

Deleuze, G. (2011). *Nietzsche in filozofija*. Krtina.

Safranski, R. (2010). *Nietzsche: Biografija njegovega mišljenja*. LUD Literatura.

Šestov, L. (2002). *Dostojevski in Nietzsche*. LUD Literatura.

Urbančič, I. (1993). *Zaratustrovo izročilo*. Slovenska matica.

Chu, S. (1999). *Human all too human: Nietzsche – Beyond good and evil*.

BBC. <https://www.youtube.com/watch?v=u9f1F5jUzaM>

Cox, A. (2016). *Genius of the modern world – Nietzsche*. https://www.youtube.com/watch?v=_poZE8833t4

Lowenstein, C. (2000). *Philosophy, a guide to happiness: Nietzsche on hardship*. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/5qkudvq>

3.1.5 HANNAH ARENDT: VITA ACTIVA

Arendt, H. (1996). *Vita activa* (1. izd., Let. 73, str. LIII, 339). Krtina.

Arendt, H. (1990). Javni prostor: skupno. *Problemi*, 11/12, 5–11.

Čačinovič-Puhovski, N. (1996). Hannah Arendt Vita activa. *Časopis za kritiko znanosti*, 24(180/181), 433–434. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/r9q5se5>

3.2.3 POSAMEZNIK IN SKUPNOST

Aristotel. (2009). *Država* (G. Kocijančič, prev.). Mohorjeva družba.

Aristotel. (2010). *Politika* (M. Hriberšek, prev.). GV Založba.

Aristotel. (2022). *Nikomahova etika* (K. Gantar, prev.). Slovenska matica.

Berlin, I. (1992). Dva koncepta svobode (D. Štrajn, prev.). V R. Rizman (ur.), *Sodobni liberalizem* (str. 69-90). Krt.

Deleuze, G. (2011). *Nietzsche in filozofija*. Krtina.

Engels, F., in Marx, K. (2024). *Komunistični manifest* (B. Debenjak, prev.). Sanje.

Hobbes, T. (1651). *Leviathan*. St. Paul's Churchyard.

Kymlicka, W. (2016). *Sodobna politična filozofija* (J. A. Vojevec, I. Pribac in Z. Erbežnik, prev.). Krtina.

Locke, J. (2010). *Dve razpravi o oblasti* (I. Pribac, prev.). Krtina.

- Marx, K. (2012). *Kapital* (M. Dobnikar, prev.). Sophia.
- Mill, J. S. (2003). *O svobodi* (Z. Erbežnik in F. Klampfer, prev.). Krtina.
- Miller, D. (2007). *Politična filozofija. Zelo kratek uvod* (A. Adam, prev.). Krtina.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. Basic Books.
- Palmer, D. (2007). *Ali središče drži?* (M. Dačič, A. Hladnik in M. Šimenc, prev.). DZS.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Rousseau, J. J. (2017). *Družbena pogodba* (M. Veselko ml., prev.). Krtina.
- Safranski, R. (2010). *Nietzsche: Biografija njegovega mišljenja*. LUD Literatura.
- Splošna deklaracija človekovih pravic. (2018). *Uradni list RS*, št. 24/2018.
- Šestov, L. (2002). *Dostojevski in Nietzsche*. LUD Literatura.
- Šimenc, M. (2020). Berlin na maturi: Kako razumeti razlikovanje med negativno in pozitivno svobodo? *Filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente (FNM)*, 1(četrtoletje), 18–35.
- Urbančič, I. (1993). *Zaratustrovo izročilo*. Slovenska matica.
- In drugi relevantni članki v reviji FNM.

3.2.4 RELIGIJA IN FILOZOFIJA

- T. Aquinas, in Kreeft, P. (1990). *A summa of the Summa: the essential philosophical passages of St. Thomas Aquinas' Summa theologiae edited and explained for beginners* (str. 539). Ignatius Press.
- Anzelm. (1983). Proslogion. *Bogoslovni vestnik*, 43, 187–204 (2. in 3. pogl.).
- Descartes, R. (2021). *Meditacije z Ugovori in odgovori* (1. natis, str. 360). Društvo za teoretsko psihoanalizo, 3. meditacija.
- Gaunilo. (1983). Gaunilonova knjiga v prid neumnežu. *Bogoslovni vestnik*, 43, 204–207.
- Hick, J. (2004). *An interpretation of religion: human responses to the transcendent* (2. izd., str. XLII, 448). Palgrave Macmillan.
- Hume, D. (2000). *Dialogi o naravni religiji* (1. natis, str. 154). Društvo za teoretsko psihoanalizo. <https://aplikacijaun.zrss.si/api/link/5ez9fs2>
- Maimonides, M. (2007). *The guide for the perplexed* (str. LIX, 414). BN Publishing.
- Mackie, J. L. (1982). *The miracle of theism: arguments for and against the existence of God* (str. 268). Clarendon Press.
- James, W. (2015). *Raznolikost religioznega izkustva: študija človeške narave* (str. 464). Krtina.

Otto, R. (1989). Sveto. *Nova revija*, 8(91), 1406–1409.

Pascal, B. (1999). *Misli* (3., pregledana izd., str. 372). Mohorjeva družba.

Platon. (2006). *Zbrana dela* (1. ponatis, 2. zv. (1678; 1490)). Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba. (Evtifronova dilema, dialog Evtifron, 10a).

Smart, N. (1997). *Dimensions of the sacred: an anatomy of the world's beliefs* (str. XXVIII, 331). Fontana Press.

Swinburne, R. (1999). *Faith and Reason*. Clarendon Press.

Rowe, W. L. (1996). *The Evidential Argument From Evil*.

3.2.5 VPRAŠANJE MORALE

Aristoteles. (1994). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.

Blackburn, S. (2018). *Etika. Zelo kratek uvod*. Krtina.

Dačić, M. (2011). *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi. Filozofija*. Zavod RS za šolstvo.

Hope, T. (2014). *Medicinska etika: zelo kratek uvod*. Krtina.

Inwood, B. (2020). *Stoicizem. Zelo kratek uvod*. Krtina.

Kant, I. (2005). *Utemeljitev metafizike nravi*. ZRC SAZU (zlasti študija R. Rihe).

MacIntyre, A. (1993). *Kratka zgodovina etike*. Znanstveno in publicistično središče.

Mill, J.S. (2003). *Utilitarizem in O svobodi*. Krtina.

Nietzsche, F. (1988). *H genealogiji morale*. Slovenska matica.

Palmer, D. (1995). *Ali središče drži? (Uvod v zahodno filozofijo)*. DZS.

Sartre, (1998). Eksistencializem je zvrst humanizma. *FNM* 1998/3-4, str. 25-35.

Sharples, W. (2000). *Stoiki, epikurejci in skeptiki*. Dialogi.

Singer, P. (2008). *Praktična etika*. Krtina.

Strahovnik, V. (2016). *O naravi moralnosti*. Aristej.

Taylor, C. (2000). *Nelagodna sodobnost*. Študentska založba.

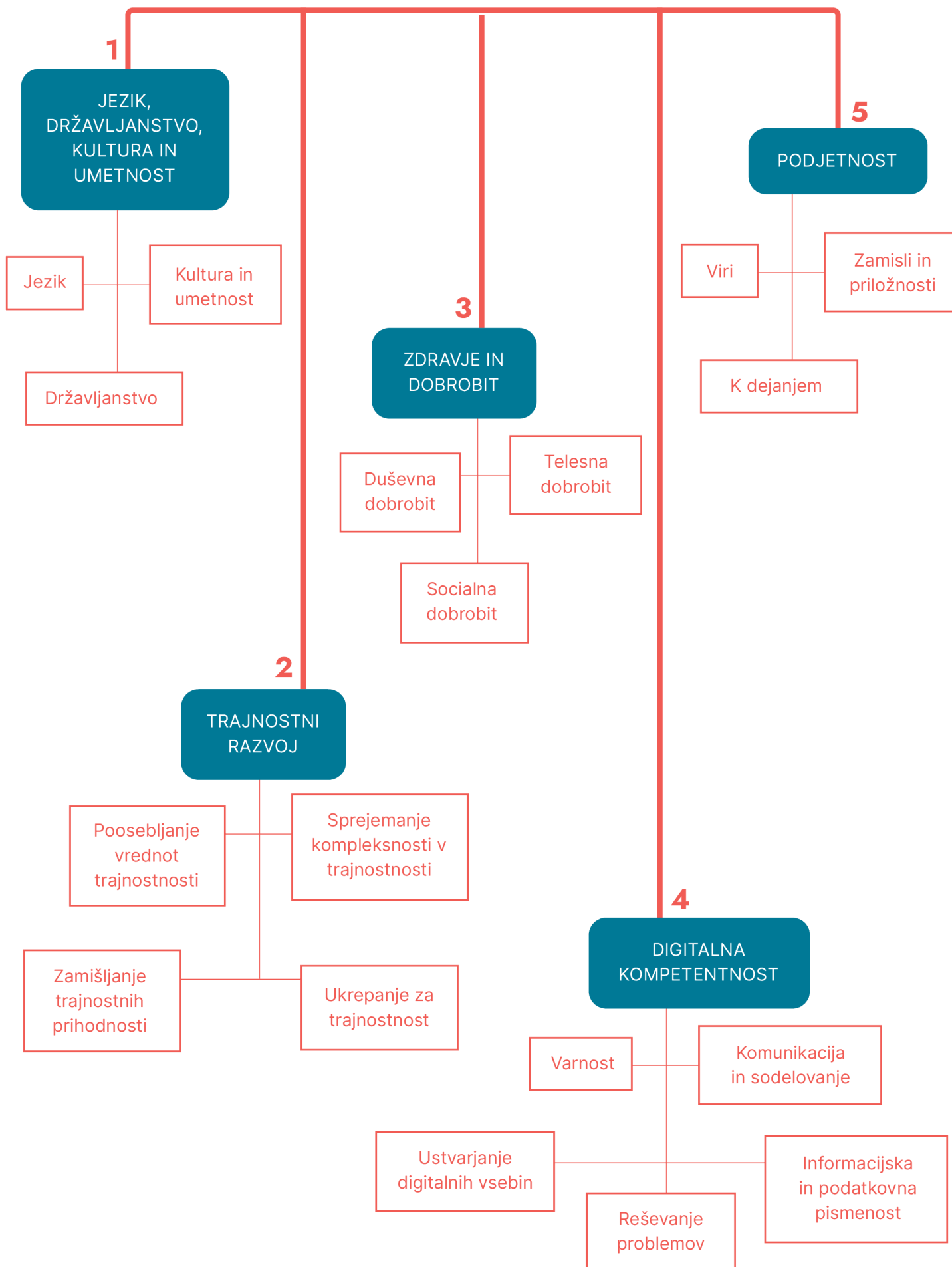
Revija *FNM*, zlasti številke 1995/4, 1997/1, 2004/1-2, 2017/1-4.

PRILOGE

KLJUČNI CILJI PO PODROČJIH SKUPNIH CILJEV

1 /// JEZIK, DRŽAVLJANSTVO, KULTURA IN UMETNOST

SKUPNI CILJI IN NJIHOVO UMEŠČANJE V UČNE NAČRTE TER KATALOGE ZNANJ

POVZETO PO PUBLIKACIJI WWW.ZRSS.SI/PDF/SKUPNI_CILJI.PDF

1.1 JEZIK

1.1.1 Strokovna besedila	1.1.1.1 Pri posameznih predmetih razvija zmožnost izražanja v različnih besedilnih vrstah (referat, plakat, povzetek, opis, pogovor itd.).
1.1.2 Strokovni jezik	1.1.2.1 Se zaveda, da je učenje vsebine posameznega predmeta hkrati tudi spoznavanje njegove strokovne terminologije; torej učenje jezika na ravni poimenovanj za posamezne pojme in na ravni logičnih povezav. 1.1.2.2 Se izraža z ustrezno terminologijo predmeta in skrbi za ustrezno govorno ter pisno raven svojega strokovnega jezika.
1.1.3 Univerzalni opis jezika kot sistema	(pri vseh predmetih:) 1.1.3.1 Se zaveda podobnosti ter razlik med jeziki in je na to pozoren tudi pri uporabi gradiv v tujih jezikih, pri uporabi prevajalnikov, velikih jezikovnih modelov, avtomatsko prevedenih spletnih strani itd. (pri vseh jezikovnih predmetih:) 1.1.3.2 Se zaveda, da različne jezike lahko opisujemo na podoben način; pri pouku tujih jezikov zato uporablja znanje, pridobljeno pri pouku učnega jezika, in obratno: zna primerjati jezike, ki se jih uči, in razpozna podobnosti ter razlike med njimi.
1.1.4 Razumevanje pomena branja	1.1.4.1 Pri vseh predmetih redno bere, izbira raznolika bralna gradiva, jih razume, poglobljeno analizira in kritično vrednoti.
1.1.5 Jezik in nenasilna komunikacija	1.1.5.1 Razvija lastne sporazumevalne zmožnosti skozi nenasilno komunikacijo.

1.2 DRŽAVLJANSTVO

1.2.1 Poznavanje in privzemanje človekovih pravic ter dolžnosti kot temeljnih vrednot in osnov državljanske etike	1.2.1.1 Pozna, razume in sprejema človekove pravice kot skupni evropski in ustavno določeni okvir skupnih vrednot ter etike. 1.2.1.2 Razume, da so človekove pravice univerzalne in nepogojene, da uveljavljajo vrednote svobode in enakosti. 1.2.1.3 Razume in sprejema, da je obstoj pravic pogojen s spoštovanjem individualne dolžnosti do enake pravice drugega. 1.2.1.4 Razume in sprejema, da je dolžnost do enake pravice drugega dolžnost zaradi dolžnosti (ne le pravica zaradi individualnega interesa). 1.2.1.5 Razume in sprejema človekove pravice in dolžnosti kot osnovno, vsem državljanom skupno etiko (moralo), ki uveljavlja vrednote spoštovanja človekovega dostojanstva, pravičnosti, resnice, zakona, lastnine, nediskriminacije in strpnosti.
1.2.2 Etična refleksija	1.2.2.1 Spozna, da obstajajo moralna vprašanja, pri katerih ni vnaprej danih od vseh sprejetih odgovorov. 1.2.2.2 Razvija občutljivost za moralna vprašanja ter sposobnost, da o njih razmišlja skupaj z drugimi.
1.2.3 Sodelovanje z drugimi v skupnosti in za skupnost	1.2.3.1 Z namenom uresničevanja skupnega dobrega sodeluje z drugimi ter podaja in uresničuje predloge, ki kakovostno spreminjajo skupnosti. 1.2.3.2 Prek lastnega delovanja ozavešča pomen skrbi za demokratično skupnost ter krepi zavedanje o pomenu pripadnosti skupnosti za lastnodobrobit in dobrobit drugih.
1.2.4 Aktivno državljanstvo in politična angažiranost	1.2.4.1 Ob zavedanju pozitivnega pomena politike kot skupnega reševanja izzivov in skrbi za dobrobit vseh, pa tudi iskanja kompromisov in preseganja konfliktov, pozna raznolike oblike demokratičnega političnega angažiranja in se vključuje v politične procese, ki vplivajo na življenja ljudi.
1.2.5 Znanje za kritično mišljenje, za aktivno državljansko držo	1.2.5.1 Uporabi znanja vsakega predmetnega področja za kritično in aktivno državljansko držo.

1.3 KULTURA IN UMETNOST

1.3.1 Sprejemanje, doživljanje in vrednotenje kulture in umetnosti	1.3.1.1 Intuitivno ali zavestno (individualno in v skupini) vzpostavlja odnos do kulture, umetnosti, umetniške izkušnje in procesov ustvarjanja ter ob tem prepozna lastna doživetja in se vživlja v izkušnjo drugega. itd.).
1.3.2 Raziskovanje in spoznavanje kulture ter umetnosti	1.3.2.1 Raziskuje in spozna kulturo, umetnost, umetniške zvrsti ter njihova izrazna sredstva v zgodovinskem in kulturnem kontekstu.
1.3.3 Izražanje v umetnosti in z umetnostjo	1.3.3.1 Je radoveden in raziskuje materiale in umetniške jezike, se z njimi izraža, razvija domišljijo ter pogloblja in širi znanje tudi na neumetniških področjih.
1.3.4 Uživanje v ustvarjalnem procesu ter dosežkih kulture in umetnosti	1.3.4.1 Uživa v ustvarjalnosti, se veseli lastnih dosežkov in dosežkov drugih. 1.3.4.2 V varnem, odprtem in spodbudnem učnem okolju svobodno izraža želje in udejanja ustvarjalne ideje.
1.3.5 Živi kulturo in umetnost	1.3.5.1 Živi kulturo in umetnost kot vrednoto v domačem in šolskem okolju ter prispeva k razvoju šole kot kulturnega središča in njenemu povezovanju s kulturnim in z družbenim okoljem.

2 /// TRAJNOSTNI RAZVOJ

SKUPNI CILJI IN NJIHOVO UMEŠČANJE V UČNE NAČRTE TER KATALOGE ZNANJ

POVZETO PO PUBLIKACIJI WWW.ZRSS.SI/PDF/SKUPNI_CILJI.PDF

2.1 POOSEBLJANJE VREDNOT TRAJNOSTNOSTI

2.1.1 Vrednotenje trajnostnosti	2.1.1.1 Kritično oceni povezanost lastnih vrednot in vrednot družbe s trajnostnostjo glede na svoje trenutne zmožnosti ter družben položaj.
2.1.2 Podpiranje pravičnosti	2.1.2.1 Pri svojem delovanju upošteva etična načela pravičnosti, enakopravnosti ter sočutja.
2.1.3 Promoviranje narave	2.1.3.1 Odgovoren odnos do naravnih sistemov gradi na razumevanju njihove kompleksnosti in razmerij med naravnimi ter družbenimi sistemi.

2.2 SPREJEMANJE KOMPLEKSNOSTI V TRAJNOSTNOSTI

2.2.1 Sistemsko mišljenje	2.2.1.1 K izbranemu problemu pristopa celostno, pri čemer upošteva povezanost okoljskega, gospodarskega in družbenega vidika. 2.2.1.2 Presoja kratkoročne in dolgoročne vplive delovanja posameznika in družbenih skupin v družbi, družbe na lokalni, regionalni, nacionalni ter globalni ravni.
2.2.2 Kritično mišljenje	2.2.2.1 Kritično presoja informacije, poglede in potrebe o trajnostnem razvoju z vidika naravnega okolja, živih bitij in družbe, pri čemer upošteva različne poglede, pogoje z osebnim, socialnim in kulturnim ozadjem.
2.2.3 Formuliranje problema	2.2.3.1 Pri opredelitvi problema upošteva značilnosti problema – (ne)jasnost, (ne)opredeljenost, (ne)določljivost problema – in lastnosti reševanja – (ne)definirane, (ne)sistemske rešitve – ter vpletenost deležnikov.

2.3 ZAMIŠLJANJE TRAJNOSTNIH PRIHODNOSTI

2.3.1 Pismenost za prihodnost	2.3.1.1 Na podlagi znanja, znanstvenih dognanj in vrednot trajnostnosti razume ter vrednoti možne, verjetne in želene trajnostne prihodnosti (scenarije). 2.3.1.2 Presoja dejanja, ki so potrebna za doseganje želene trajnostne prihodnosti.
2.3.2 Prilagodljivost	2.3.2.1 V prizadevanju za trajnostno prihodnost tvega in se kljub negotovostim prilagaja ter sprejema trajnostne odločitve za svoja dejanja.
2.3.3 Raziskovalno mišljenje	2.3.3.1 Pri načrtovanju in reševanju kompleksnih problemov/-atik trajnostnosti uporablja in povezuje znanja in metode različnih znanstvenih disciplin ter predlaga ustvarjalne in inovativne ideje in rešitve.

2.4 UKREPANJE ZA TRAJNOSTNOST

2.4.1 Politična angažiranost	2.4.1.1 Ob upoštevanju demokratičnih načel kritično vrednoti politike z vidika trajnostnosti ter sodeluje pri oblikovanju trajnostnih politik in prakse na lokalni, regionalni, nacionalni ter globalni ravni.
2.4.2 Kolektivno ukrepanje	2.4.2.1 Pri prizadevanju in ukrepanju za trajnostnost upošteva demokratična načela in aktivno ter angažirano (konstruktivno) sodeluje z drugimi.
2.4.3 Individualna iniciativa	2.4.3.1 Se zaveda lastnega potenciala in odgovornosti za trajnostno delovanje in ukrepanje na individualni, kolektivni ter politični ravni.

3.1 DUŠEVNA DOBROBIT

3.1.1 Samozavedanje	3.1.1.1 Zaznava in prepoznavna lastno doživljanje (telesne občutke, čustva, misli, vrednote, potrebe, želje) ter lastno vedenje. 3.1.1.2 Skozi izkušnje razume povezanost različnih vidikov lastnega doživljanja (telesni občutki, čustva, misli, vrednote, potrebe, želje) v specifičnih situacijah (npr. ob doživljanju uspeha in neuspeha v učnih in socialnih situacijah).
3.1.2 Samouravnavanje	3.1.2.1 Uravnava lastno doživljanje in vedenje (npr. v stresnih učnih in socialnih situacijah). 3.1.2.2 Razvija samozaupanje in samospoštovanje. 3.1.2.3 Se učinkovito spoprijema z negotovostjo in kompleksnostjo. 3.1.2.4 Učinkovito upravlja, organizira čas učenja in prosti čas.
3.1.3 Postavljanje ciljev	3.1.3.1 Prepoznavna lastne interese, lastnosti, močna in šibka področja ter v skladu z njimi načrtuje kratkoročne in dolgoročne cilje (vezane na duševno, telesno, socialno in učno področje). 3.1.3.2 Spremlja doseganje in spreminjanje načrtovanih ciljev. 3.1.3.3 Razvija zavzetost in vztrajnost ter krepi zmožnosti odložitve nagrade.
3.1.4 Prožen način razmišljanja	3.1.4.1 Razvija osebno prožnost, razvojno miselno naravnost, radovednost, optimizem in ustvarjalnost. 3.1.4.2 Učinkovito se spoprijema s problemskimi situacijami, ki zahtevajo proaktivno miselno naravnost.
3.1.5 Odgovornost in avtonomija	3.1.5.1 Krepi odgovornost, avtonomijo in skrbi za osebno integriteto.

3.2 TELESNA DOBROBIT

3.2.1 Gibanje in sedenje	3.2.1.1 Razume pomen vsakodnevnega gibanja za zdravje in dobro počutje. 3.2.1.2 Razvija pozitiven odnos do gibanja. 3.2.1.3 Vključuje se v različne gibalne dejavnosti, tudi tiste, ki razbremenijo naporen vsakdan. 3.2.1.4 Razume škodljivosti dolgotrajnega sedenja, razvija navade za prekinitev in zmanjšanje sedenja.
3.2.2 Prehrana in prehranjevanje	3.2.2.1 Razume pomen uravnotežene prehrane. 3.2.2.2 Razvija navade zdravega prehranjevanja. 3.2.2.3 Oblikuje pozitiven odnos do hrane in prehranjevanja.
3.2.3 Sprostitev in počitek	3.2.3.1 Razume pomen počitka in sprostitve po miselnem ali telesnem naporu. 3.2.3.2 Spozna različne tehnike sproščanja in uporablja tiste, ki mu najbolj koristijo. 3.2.3.3 Razume pomen dobrih spalnih navad za učinkovito telesno in miselno delovanje ter ravnanje.
3.2.4 Varnost	3.2.4.1 Spozna različne zaščitne ukrepe za ohranjanje zdravja. 3.2.4.2 Ravna varno in odgovorno, pri čemer skrbi za ohranjanje zdravja sebe in drugih.
3.2.5 Preventiva pred različnimi oblikami zasvojenosti	3.2.5.1 Usvaja znanje o oblikah in stopnjah zasvojenosti ter o strategijah, kako se jim izogniti oz. jih preprečiti z zdravim življenjskim slogom.

3.3 SOCIALNA DOBROBIT

3.3.1 Socialno zavedanje in zavedanje raznolikosti	3.3.1.1 Ozavešča lastno doživljanje in vedenje v odnosih z drugimi. 3.3.1.2 Zaveda se in prepoznavna raznolikosti v ožjem (oddelek, vrstniki, družina) in širšem okolju (šola, lokalna skupnost, družba).
3.3.2 Komunikacijske spretnosti	3.3.2.1 Razvija spretnosti aktivnega poslušanja, asertivne komunikacije, izražanja interesa in skrbi za druge.
3.3.3 Sodelovanje in reševanje konfliktov	3.3.3.1 Konstruktivno sodeluje v različnih vrstah odnosov na različnih področjih. 3.3.3.2 Krepi sodelovalne veščine, spretnosti vzpostavljanja in vzdrževanja kakovostnih odnosov v oddelku, družini, šoli, širši skupnosti, temelječih na spoštljivem in asertivnem komuniciranju ter enakopravnosti.
3.3.4 Empatija	3.3.4.1 Krepi zmožnosti razumevanja in prevzemanja perspektive drugega. 3.3.4.2 Prepoznavna meje med doživljanjem sebe in drugega. 3.3.4.3 Uravnava lastno vedenje v odnosih, upoštevajoč več perspektiv hkrati.
3.3.5 Prosocialno vedenje	3.3.5.1 Krepi prepoznavanje in zavedanje potrebe po nudenju pomoči drugim. 3.3.5.2 Prepoznavna lastne potrebe po pomoči in strategije iskanja pomoči. 3.3.5.3 Krepi družbeno odgovornost.

4 /// DIGITALNA KOMPETENTNOST

SKUPNI CILJI IN NJIHOVO UMEŠČANJE V UČNE NAČRTE TER KATALOGE ZNANJ

POVZETO PO PUBLIKACIJI WWW.ZRSS.SI/PDF/SKUPNI_CILJI.PDF

4.1 INFORMACIJSKA IN PODATKOVNA PISMENOST

4.1.1 Brskanje, iskanje in filtriranje podatkov, informacij ter digitalnih vsebin	4.1.1.1 Izraža informacijske potrebe, išče podatke, informacije in vsebine v digitalnih okoljih ter izboljšuje osebne strategije iskanja.
4.1.2 Vrednotenje podatkov, informacij in digitalnih vsebin	4.1.2.1 Analizira, primerja in kritično vrednoti verodostojnost in zanesljivost podatkov, informacij in digitalnih vsebin.
4.1.3 Upravljanje podatkov, informacij in digitalnih vsebin	4.1.3.1 Podatke zbira, obdeluje, prikazuje in shranjuje na najustreznejša mesta (trdi disk, oblak, USB itd.) tako, da jih zna kasneje tudi najti.

4.2 KOMUNIKACIJA IN SODELOVANJE

4.2.1 Interakcija z uporabo digitalnih tehnologij	4.2.1.1 Sporazumeva se z uporabo različnih digitalnih tehnologij in razume ustrezna sredstva komunikacije v danih okoliščinah.
4.2.2 Deljenje z uporabo digitalnih tehnologij	4.2.2.1 Deli podatke, informacije in digitalne vsebine z drugimi z uporabo ustreznih digitalnih tehnologij. Deluje v vlogi posrednika in je seznanjen s praksami navajanja virov ter avtorstva.
4.2.3 Državljsko udejstvovanje z uporabo digitalnih tehnologij	4.2.3.1 Išče in uporablja portale za udejstvovanje v družbi. Poišče skupine, ki zastopajo njegove interese, s pomočjo katerih lahko aktivno daje predloge za spremembe.
4.2.4 Sodelovanje z uporabo digitalnih tehnologij	4.2.4.1 Z digitalnimi orodji soustvarja skupno vsebino in se zavzema za krepitev sodelovanja med člani.
4.2.5 Spletni bonton	4.2.5.1 Pri uporabi digitalnih tehnologij in omrežij prilagaja svoje vedenje pričakovanjem ter pravilom, ki veljajo v določeni skupini.
4.2.6 Upravljanje digitalne identitete	4.2.6.1 Ustvari eno ali več digitalnih identitet in z njimi upravlja, skrbi za varovanje lastnega ugleda ter za ravnanje s podatki, ki nastanejo z uporabo številnih digitalnih orodij in storitev v različnih digitalnih okoljih.

4.3 USTVARJANJE DIGITALNIH VSEBIN

4.3.1 Razvoj digitalnih vsebin	4.3.1.1 Ustvarja in ureja digitalne vsebine v različnih formatih.
4.3.2 Umeščanje in poustvarjanje digitalnih vsebin	4.3.2.1 Digitalne vsebine obogati z dodajanjem slik, glasbe, videoposnetkov, vizualnih efektov idr.
4.3.3 Avtorske pravice in licence	4.3.3.1 Pozna licence in avtorske pravice. Spoštuje pravice avtorjev in jih ustrezno citira.
4.3.4 Programiranje	4.3.4.1 Zna ustvariti algoritem za rešitev enostavnega problema. Zna odpraviti preproste napake v programu.

4.4 VARNOST

4.4.1 Varovanje naprav	4.4.1.1 Deluje samozaščitno; svoje naprave zaščiti z ustreznimi gesli, programsko opremo in varnim ravnanjem, jih ne pušča brez nadzora v javnih prostorih idr.
4.4.2 Varovanje osebnih podatkov in zasebnosti	4.4.2.1 Varuje osebne podatke in podatke drugih ter prepoznava zaupanja vredne ponudnike digitalnih storitev.
4.4.3 Varovanje zdravja in dobrobiti	4.4.3.1 Digitalno tehnologijo uporablja uravnoteženo, skrbi za dobro telesno in duševno dobrobit ter se izogiba negativnim vplivom digitalnih medijev.
4.4.4 Varovanje okolja	4.4.4.1 Zaveda se vplivov digitalnih tehnologij in njihove uporabe na okolje.

4.5 REŠEVANJE PROBLEMOV

4.5.1 Reševanje tehničnih težav	4.5.1.1 Prepozna tehnične težave pri delu z napravami ali digitalnimi okolji ter jih rešuje.
4.5.2 Prepoznavanje potreb in opredelitev tehnoloških odzivov	4.5.2.1 Prepoznava in ocenjuje potrebe, izbira ter uporablja digitalna orodja in jih prilagaja lastnim potrebam.
4.5.3 Ustvarjalna uporaba digitalne tehnologije	4.5.3.1 S pomočjo digitalne tehnologije ustvarja rešitve in novosti v postopkih ter izdelkih.
4.5.4 Prepoznavanje vrzeli v digitalnih kompetencah	4.5.4.1 Prepozna vrzeli v svojih digitalnih kompetencah, jih po potrebi izboljšuje in dopolnjuje ter pri tem podpira tudi druge.

5.1 ZAMISLI IN PRILOŽNOSTI

5.1.1 Odkrivanje priložnosti	5.1.1.1 Prepoznavava avtentične izzive kot priložnosti za ustvarjanje vrednost zase in za druge.
5.1.2 Ustvarjalnost in inovativnost	5.1.2.1 Pri reševanju izzivov na ustvarjalen način uporablja znanje in izkušnje za ustvarjanju boljših rešitev. 5.1.2.2 Pripravi nabor možnih rešitev izziva, pri čemer stremi k oblikovanju vrednosti za druge.
5.1.3 Vizija	5.1.3.1 Oblikuje vizijo prihodnosti, ki vključuje odgovore na vprašanja, kaj namerava početi v prihodnosti, kakšen želi postati in kakšno skupnost želi sooblikovati.
5.1.4 Vrednotenje zamisli	5.1.4.1 Vrednoti rešitve ob upoštevanju kriterijev po načelu ustvarjanja dobrobiti za druge in izbere ustrezno rešitev.
5.1.5 Etično in trajnostno razmišljanje	5.1.5.1 Prepozna in ovrednoti vpliv svojih odločitev ter ravnanj na skupnost in okolje.

5.2 VIRI

5.2.1 Samozavedanje in samoučinkovitost	5.2.1.1 Prepozna svoje želje, močna in šibka področja ter zaupa, da lahko pozitivno vpliva na ljudi in situacije.
5.2.2 Motiviranost in vztrajnost	5.2.2.1 Je pozitivno naravnani, samozavesten in osredotočen na proces reševanja izziva. 5.2.2.2 Vztraja pri opravljanju kompleksnejših nalog.
5.2.3 Vključevanje virov	5.2.3.1 Pridobi podatke in sredstva (materialna, nematerialna in digitalna), potrebne za prehod od zamisli k dejanjem, s katerimi odgovorno in učinkovito upravlja, pri čemer upošteva učinkovito izrabo lastnega časa in finančnih sredstev.
5.2.4 Vključevanje človeških virov	5.2.4.1 Spodbuja in motivira druge pri reševanju skupnih nalog. 5.2.4.2 Poišče ustrezno pomoč posameznika (npr. vrstnika, učitelja, strokovnjak itd.) ali strokovne skupnosti. 5.2.4.3 Razvije spretnosti za učinkovito komunikacijo, pogajanje, vodenje, ki so potrebne za doseganje rezultatov.
5.2.5 Finančna pismenost	5.2.5.1 V različnih življenjskih situacijah prepozna in rešuje finančne izzive (viri finančnih sredstev, skrb za denar, poslovanje npr. z banko, zavarovalnico ter drugimi finančnimi institucijami, ocena potrebnih sredstev, tveganj in odločitev o zadolževanju ter naložbi, varčevanju). 5.2.5.2 Sprejema odgovorne finančne odločitve za doseganje blaginje (osebne in za skupnost). 5.2.5.3 Pridobiva ustrezno znanje na področju finančne pismenosti za kakovostno vsakdanje in poklicno življenje.

5.3 K DEJANJEM

5.3.1 Prevzemanje pobude	5.3.1.1 Spodbuja in sodeluje pri reševanju izzivov, pri čemer prevzema individualno in skupinsko odgovornost.
5.3.2 Načrtovanje in upravljanje	5.3.2.1 V procesu reševanja problemov si zastavlja kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne cilje, opredeli prednostne naloge in pripravi načrt. 5.3.2.2 Prilagaja se nepredvidnim spremembam.
5.3.3 Obvladovanje negotovosti, dvoumnosti in tveganja	5.3.3.1 Na nepredvidene situacije se odziva s pozitivno naravnanoostjo in ciljem, da jih uspešno razreši. 5.3.3.2 Pri odločitvah primerja in analizira različne informacije, da zmanjša negotovost, dvoumnost in tveganja.
5.3.4 Sodelovanje	5.3.4.1 Sodeluje z različnimi posamezniki ali skupinami. 5.3.4.2 Morebitne spore rešuje na konstruktiven način in po potrebi sklepa kompromise.
5.3.5 Izkusveno učenje	5.3.5.1 Z reševanjem izzivov pridobiva nove izkušnje in jih upošteva pri sprejemanju nadaljnjih odločitev. 5.3.5.2 Presoja uspešnost doseganja zastavljenih ciljev in pri tem prepozna priložnosti za nadaljnje učenje. 5.3.5.3 Prepozna priložnosti za aktivno uporabo pridobljenega znanja v novih situacijah. 5.3.5.4 Povratne informacije uporabi za nadaljnji razvoj podjetnostne kompetence.